

В. В. Пивоваров, Л. І. Щербина

**Взаємодія органів
досудового слідства та дізнання
при розслідуванні кримінальних
справ**

Монографія

Харків
«Право»
2006

Рецензенти

М. П. Стрельбицький — доктор юридичних наук,
професор, заслужений працівник освіти України

М. Є. Шумило — доктор юридичних наук, професор

Зміст

Вступ 5

**1. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ
ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ
ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ТА ДІЗНАННЯ**

- 1.1. Науково-історичний огляд взаємодії органів
досудового слідства з органами дізнання 7
- 1.2. Характеристика нормативно-правових
та організаційних засад взаємодії органів
досудового слідства і дізнання при провадженні
у кримінальних справах 30
- 1.3. Нормативно-правове регулювання взаємодії органів
досудового слідства та дізнання в Україні 51

**2. ОСНОВНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ
ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА З ОРГАНАМИ
ДІЗНАННЯ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ
ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА**

- 2.1. Взаємодія слідчого з органами дізнання в ході
перевірки і вирішення заяв або повідомлень
про злочини 78
- 2.2. Взаємодія слідчого з органами дізнання на етапі
порушення кримінальної справи 99

Пивоваров В. В., Щербина Л. І.

П 32 Взаємодія органів досудового слідства та дізнання
при розслідуванні кримінальних справ. Монографія. —
Харків: Право, 2006. — 176 с.

ISBN 966-8467-68-X

Розглянуто сутність та особливості взаємодії органів досудо-
вого слідства з органами дізнання, особливо тими, для яких дізна-
вальська діяльність є закономірним продовженням покладених на
них оперативно-розшукових функцій. Розкритий правовий зміст
процесуальних та непроцесуальних форм взаємодії, а також роз-
глянуто її особливості залежно від слідчих ситуацій, що виникають
при провадженні досудового слідства. Запропонована система на-
уково обґрунтованих критеріїв оцінки, яка дає змогу визначити
рівень ефективності взаємодії органів досудового слідства і дізна-
ння при розслідуванні кримінальних справ.

Для науковців, викладачів, студентів вищих юридичних на-
вчальних закладів та працівників правоохоронних органів.

ISBN 966-8467-68-X

ББК 67.9 (4 УКР) 73

© В. В. Пивоваров, Л. І. Щербина, 2006

© «Право», 2006

2.3. Взаємодія слідчого з органами дізнання на етапі пред'явлення обвинувачення, допиту обвинуваченого і закінчення досудового слідства	119
2.4. Критерії оцінки ефективності взаємодії слідчого з органами дізнання та їх значення для удосконалення досудового слідства.....	136
Висновки.....	154
Список використаних джерел.....	158

Вступ

Надзвичайно важливе значення для України, за нинішніх непростих, дещо суперечливих за змістом і неоднозначних за наслідками процесів реформування, має забезпечення внутрішньої стабільності, законності та правопорядку. На цих суспільних компонентах ґрунтується не лише добробут населення країни, а й національна безпека держави.

Поряд з цим поширення впливу організованої злочинності та корупції на всі сфери суспільного життя вимагає адекватного реагування з боку держави та відповідних правоохоронних органів, до завдань яких входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, боротьба з тероризмом, корупцією та організованою злочинною діяльністю, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. Для успішного вирішення перелічених завдань неабияке значення має чітка та погоджена взаємодія всіх підрозділів правоохоронних органів, ефективне й якісне використання наявних можливостей, сил та засобів. Предметом особливого розгляду є питання поліпшення взаємодії в процесі виявлення, розкриття і попередження злочинів, передусім між органами досудового слідства та дізнання, наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією, діяльність яких має надзвичайну вагу у кримінальному судочинстві.

Безперечно, повнота, об'єктивність і всебічність розслідування кримінальних справ, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, ефективність профілактичної функції досудового слідства багато в чому зумовлені чіткою взаємодією слідчих з органами дізнання, особливо тими, для яких дізнавальська діяльність є закономірним продовженням покладених на них оперативно-розшукових функцій. За такої умови особливої актуальності набуває наукова розробка проблем нормативно-правового регулювання взаємодії та науково-практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення її ефективності.

1. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ТА ДІЗНАННЯ

1.1. Науково-історичний огляд взаємодії органів досудового слідства з органами дізнання

Історія виникнення, розвитку та удосконалення взаємодії органів досудового слідства¹ з органами дізнання як спільної, погодженої діяльності при розслідуванні кримінальних справ, спрямованої на використання методів і засобів, властивих цим суб'єктам, при чіткому розподілі повноважень між ними нерозривно пов'язана із становленням самого інституту досудового (попереднього) слідства. Виходячи з особливостей розвитку України на різних історичних етапах та тривалий період її входження до інших державних утворень, простежити весь цей процес досить складно, бо історія розвитку такої взаємодії науковцями фактично не досліджувалася. Що ж стосується окремих сюжетів з цієї проблематики, то вони розпорошені в літературі, присвяченій історії державного будівництва, створенню правоохоронних структур, становленню досудового слідства тощо.

Взявши за критерій визначення становлення і розвиток інституту досудового слідства, історію взаємодії слідчого з органами дізнання можна умовно поділити на три періоди.

Ранній період, який можна вважати передісторією, охоплює час становлення самого інституту досудового слідства в державі у другій половині XIX — на початку XX століття, коли досудове розслідування розмежувалося на слідство та дізнання.

¹ Згідно зі ст. 102 КПК України органами досудового слідства є слідчі прокуратури, слідчі органів внутрішніх справ, слідчі податкової міліції і слідчі органів безпеки.

У юридичній літературі питанням взаємодії органів досудового слідства з органами дізнання приділено чимало уваги. Проте низка таких досліджень проводилася в принципово інших умовах діяльності правоохоронних органів та базувалася на старій законодавчій базі часів колишнього Союзу РСР.

За роки незалежності України до дослідження деяких теоретичних та практичних аспектів взаємодії слідчих з органами дізнання зверталися науковці і фахівці-практики органів прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Державної податкової адміністрації та Служби безпеки України (О. В. Баулін, В. І. Галаган, М. А. Погорельський, С. В. Слин'юк, В. М. Тертишник, М. Є. Шумило та інші). Наукові ідеї, сформульовані ними, знайшли своє втілення в законодавстві й були позитивно сприйняті правозастосовною практикою. Разом з тим, кримінально-процесуальне законодавство зазнає значних, на нашу думку, прогресивних змін, що зумовлює подальшу розробку проблеми з метою підвищення ефективності взаємодії слідчих з органами дізнання за рахунок умілого використання та поєднання наявних сил і засобів.

У запропонованій монографії зроблена спроба усунути існуючі недоліки в дослідженні цієї проблеми, узагальнити теоретичні й практичні аспекти взаємодії органів досудового слідства і дізнання при розслідуванні кримінальних справ і розробити на цій підставі науково-обґрунтовані рекомендації і пропозиції, спрямовані на підвищення її ефективності й удосконалення нормативно-правового регулювання. Монографія побудована на принципі інтеграції наукових розробок в навчальний процес вищих юридичних навчальних закладів та оперативно-службову діяльність правоохоронних органів.

Не претендуючи на беззаперечність своїх висновків і усвідомлюючи неможливість одночасного вирішення всіх питань цієї багатогранної і складної проблеми, автори, проте, сподіваються, що їх праця сприятиме оновленню наукового і навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців для правоохоронних органів та вдосконаленню правозастосовної діяльності органів досудового слідства та дізнання. Маємо також надію, що порушені в монографії питання привернуть увагу наукової спільноти та фахівців-практиків й дослідницька робота в цьому напрямку активізується.

Другий період (20-ті — початок 90-х рр. ХХ ст.) характеризується наділенням низки правоохоронних органів правом провадження досудового слідства, виникненням, становленням та розвитком різних форм взаємодії слідчих з органами дізнання, особливо тими, для яких дізнавальська діяльність була закономірним продовженням покладених на них оперативно-розшукових функцій¹. Якість, характер і форми такої взаємодії залежали від конкретної історичної і оперативної обстановки та змін чинного на той час кримінально-процесуального законодавства.

В останній, третій період взаємодія слідчих з органами дізнання розвивається в правовому полі незалежної держави Україна.

Таким чином, предметом історії розвитку взаємодії органів досудового слідства і дізнання можна вважати дослідження періодів та етапів організаційного становлення і розвитку інституту досудового слідства в державі, еволюції самої взаємодії, а також різних її форм залежно від конкретної історичної обстановки.

Так, до 1860 року розслідування злочинів у Російській імперії, до складу якої тривалий час входила значна частина України, зосереджувалося в руках поліції і проводилося різними посадовими особами, для яких воно було епізодичною, другорядною функцією [86, с. 181].

Саме розслідування поділялося на попереднє і формальне. Головним завданням попереднього розслідування було встановлення факту події, яка містила склад злочину, а завданням формального — встановлення, чи дійсно та або інша особа вчинила злочин та чи підлягає вона покаранню. Головні ж зусилля при формальному розслідуванні спрямовувалися на отримання від обвинуваченого визнання своєї вини у вчиненні злочину [74, с. 3].

¹ Маються на увазі посадові особи та підрозділи правоохоронних органів того часу, які здійснювали оперативно-розшукову діяльність та мали право проводити дізнання у кримінальних справах.

Деякі фахівці того часу називали таку діяльність із розслідування злочинів розшуком і поділяли її на загальний і спеціальний розшук. Загальний розшук проводився з метою встановлення осіб, що вчинили злочин, і не знав жодних формальностей та обрядовості, у зв'язку з чим набув неабиякого розвитку. Спеціальний розшук проводився після розшуку загального і лише за наявності конкретного підозрюваного у вчиненні злочину [78; 159, с. 43–44].

Недоліки існуючого порядку розслідування злочинів були такі очевидні, що його реформування розпочалося ще в умовах дореформеної судової системи. Відповідно до Указу від 8 липня 1860 року в Російській імперії вперше був заснований інститут судових слідчих, які підпорядковувалися Міністерству юстиції [154, с. 283]. Введення інституту судових слідчих мало на меті зосередити провадження досудового слідства в руках службових осіб, для яких воно було б єдиною і основною функцією (з лат. *functio* — «виконання»; «завдання, обов'язки, зв'язані з діяльністю, посадою особи») [72, с. 505], що мало позитивно вплинути на його якість, швидкість та об'єктивність.

Прийнятий 20 листопада 1864 року Статут кримінального судочинства [154, с.120–251] повністю відокремив судову владу від виконавчої, прирівнявши судових слідчих за посадою до членів Окружного суду. На поліцію, звільнену від слідчих функцій, покладался обов'язок провадження дізнання, порядок якого регламентувався зазначеним Статутом. Поряд із загальною поліцією дізнання в дореволюційному кримінальному процесі провадив також Окремий корпус жандармів, який входив до складу департаменту поліції Міністерства внутрішніх справ.

Уже тоді фахівці чітко розмежували дізнання та слідство. Так, П. Попов вважав, що дізнання відрізняється від досудового слідства тим, що:

а) дізнання передре досудовому слідству;

б) у процесі дізнання отримується інформація стосовно тієї чи іншої події та осіб, до неї причетних, тоді як слідство проводить перевірку отриманих в ході дізнання даних і збирає нові докази, надаючи їм встановленої форми;

в) дізнання стосовно злочину отримує лише дані, які породжують припущення, догадування і підозру, а слідство має на меті відшукати такі докази, які, зруйнувавши сумніви, посягні даними дізнання, довели б їх до стану істини;

г) дізнання вимагає оперативності, щоб виявити сліди злочину і докази вини підозрюваного і зазвичай провадиться таємно, а діяльність слідчого, навпаки, вимагає уваги та виваженості, бо розпорядження його повинні ґрунтуватися на беззаперечних доказах і тому не можуть прийматися поспішно;

г) діяльність дізнання полягає в таємному спостереженні, опитуванні й охороні слідів злочину. Що менше обрядності, що більше простоти, то швидше досягають ці дії своєї мети. Слідчі ж дії, навпаки, вимагають формальностей і супроводжуються різними обрядами;

д) дізнання, як правило, провадиться чинами поліції і взагалі особами, що не належать до судового відомства, тоді як досудове слідство провадиться слідчим [148, с. 104–105].

Н. Калайдович, позитивно оцінюючи розмежування розслідування злочинів на дізнання та слідство, зазначав, що це «... надзвичайно важливо, оскільки злиття одного та другого, що інколи буває на практиці, завжди призводить до найнегативніших наслідків» [74, с. 3–4].

Статті 269–271 Статуту кримінального судочинства 1864 року встановлювали норми, які регулювали відносини між судовим слідчим і поліцією. Так, слідчий мав право перевіряти, доповнювати та анулювати всі без винятку дії поліції, як ті, що пов'язані з дізнанням, проведеним відповідно до статей 252–254, так і невідкладні слідчі дії згідно зі статтями 258–259 цього Статуту. Крім того, слідчий міг доручати поліції провадження дізнання,

збирання довідок, а також вимагати надання допомоги при провадженні досудового слідства у справі. Всі законні вимоги слідчого у кримінальних справах, які перебували в його провадженні, були обов'язковими для виконання чинами поліції [57, с. 275–276; 154, с. 145–147]. Тобто вже при створенні самого інституту слідчих законодавчо закріплювалося право слідчого на організацію взаємодії з органами дізнання при розслідуванні кримінальних справ.

Однак у загальному порядку кримінального судочинства були й винятки. Насамперед вони стосувалися проведення досудового розслідування справ про державні злочини¹, особливий порядок якого встановлювався статтями 1034–1043 згаданого Статуту.

Так, дізнання у справах про державні злочини мав право провадити місцевий прокурор або його товариш за дорученням прокурора судової палати, а провадження досудового слідства у цих справах покладалося на одного із спеціально призначених членів судової палати і здійснювалося за особистої участі прокурора палати або його товариша (статті 1036, 1037 Статуту). При провадженні досудового слідства у справах про державні злочини прокурор та член судової палати наділялися тими ж правами, що і прокурор Округного суду та судовий слідчий при здійсненні загального судочинства (ст. 1042 Статуту). Тобто судові слідчі до розслідування цих справ не допускалися, а їхні функції в цьому разі передавалися спеціально призначеним членам судових палат [154, с. 360].

З 1871 року дізнання у справах про державні злочини, як правило, провадила жандармерія, але в особливо важливих випадках для його провадження призначалися спеціально уповноважені на це особи [148, с. 145]. «Правила щодо порядку дій чинів корпусу жандармів по досліджен-

¹ Термін «державні злочини» є загальним і вживається для зручності. Залежно від історичного періоду змінювалася і назва таких злочинів — державні злочини, контрреволюційні тощо.

ню злочинів», затверджені 19 травня 1871 року та внесені до Статуту кримінального судочинства доповнення (статті 261¹–261¹³) значно розширили процесуальні права жандармерії при провадженні дізнання у справах про державні злочини порівняно з поліцією [126, с. 238–246].

П. Попов, В. П. Мордухай-Болтовський та інші фахівці зазначали, що дізнання у справах про державні злочини суттєво відрізнялося від дізнання за іншими категоріями справ. При його провадженні жандарми керувалися вимогами статей 254–257 Статуту, а також мали право проводити слідчі дії, перелічені в ст. 258 (огляди, обшуки, виїмки і попередні допити). Крім того, в установленому порядку вони могли проводити огляд та виїмку поштової і телеграфної кореспонденції і брати під варту обвинувачених. При проведенні цих дій, а також у випадках, перелічених у ст. 257 Статуту, чини жандармерії дотримувалися правил, встановлених Статутом кримінального судочинства для провадження досудового слідства [126, с. 158–171; 148, с. 146–147]. Викладене сприяло тому, як зазначав І. Я. Фойницький, що акти дізнання, проведеного жандармами за «політичними злочинами», інколи заміняли акти досудового слідства [171, с. 374].

Наділення жандармерії такими правами призвело до того, що на певному історичному етапі (кінець XIX — початок XX століття) дізнання фактично підміняло досудове слідство у справах про державні злочини. Так, для розгляду таких справ у суді достатньо було обвинувального висновку прокурора, складеного на підставі матеріалів проведеного дізнання [153, с. 464; 185, с. 99–100].

Структура Окремого корпусу жандармів складалася з територіальних (губернських і повітових) управлінь та жандармських поліцейських управлінь залізниць. Якщо територіальні управління зазвичай проводили дізнання виключно у справах про державні злочини, то жандармерські поліцейські управління залізниць заміняли в районі їх

діяльності поліцію і відповідно були органом дізнання у справах про загальні злочини. Таким чином, можливість взаємодії судового слідчого з жандармерією залежала від того, за якими злочинами та провадила дізнання. Якщо дізнання провадилося у справах про державні злочини, то за підслідністю вони розслідувалися не слідчим, а членом судової палати. В. П. Мордухай-Болтовський з цього приводу зазначав, що коли в «Правилах щодо порядку дій чинів корпусу жандармів по дослідженню злочинів» від 19 травня 1871 року стосовно права судових слідчих давати доручення органам жандармерії нічого не сказано, то це означає, що вони такого права не мають [126, с. 41].

Якщо ж чини жандармерії провадили дізнання у справах про загальні злочини, то судовий слідчий у кримінальній справі, яка знаходилася в його провадженні, міг реалізувати надане йому право на взаємодію з органами дізнання в повному обсязі. Але деякі фахівці вважали, що слідчий у цьому разі мав право давати доручення органам жандармерії не безпосередньо, а через прокурора [148, с. 112].

Таким чином, у дореволюційній Росії провадження досудового слідства спеціально уповноваженими на те посадовими особами (слідчими та членами судової палати) було виключною прерогативою судової влади [138, с. 132], а чинне на той час кримінально-процесуальне законодавство не передбачало можливості його провадження правоохоронними органами (поліцією, жандармерією тощо) [86, с. 143–144].

Результати проведеного дослідження та аналізу наявних матеріалів щодо становлення досудового слідства в Російській імперії дають підстави для висновку, що у зв'язку з відсутністю в правоохоронних органах імперії цього інституту не існувало і практики відповідної взаємодії між слідчим та органами дізнання в цих структурах. Але досягненням зазначеного періоду є розмежування розслідування злочинів на дізнання і слідство, становлення

інституту слідчих та закладення основ взаємодії органів слідства і дізнання, що мало неабияке значення для їхнього подальшого розвитку та удосконалення.

Описаний порядок провадження досудового слідства у кримінальних справах зберігався без суттєвих змін до 1917 року. Не був він змінений і після Лютневої революції того ж року та при правлінні в Росії Тимчасового уряду.

Після повалення Тимчасового уряду восени 1917 року створюється Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка (РРФСР), яка існувала деякий час як унітарна багатонаціональна держава на території всієї колишньої Російської імперії. Ситуація в країні почала кардинально змінюватися, що спричинило руйнацію як колишньої системи досудового слідства, так і всього судочинства.

Так, першим Декретом Ради народних комісарів РРФСР «Про суд» від 24 листопада 1917 року ліквідовувався існуючий інститут судових слідчих, а провадження досудового слідства у кримінальних справах покладалося на суддів місцевих судів. Виняток становили підсудні революційним трибуналам справи про контрреволюційні злочини, мародерство, саботаж тощо. Розслідування подібних справ повинні були проводити слідчі комісії, які створювалися губернськими або міськими Радами робітничих, солдатських і селянських депутатів [86, с. 153].

Але шойно сформовані органи загальної юстиції не могли впоратися в повному обсязі з покладеними на них функціями і тому в існуючих умовах виникла необхідність у створенні спеціального органу, призначеного для більш дієвої боротьби з опором контрреволюції, що дедалі набував все більших масштабів, та розгулом злочинності. 20 грудня 1917 року Рада народних комісарів створює Всеросійську надзвичайну комісію по боротьбі з контрреволюцією і саботажем (далі — ВНК). Серед інших завдань комісії на неї покладалося «... ведення попереднього

розслідування, бо це необхідно для припинення проти-правної діяльності» [127, с. 6].

А. Й. Рогожин і Л. М. Маймескулов зазначають, що спочатку в надзвичайній комісії фактично концентрувалася робота з розшуку, припинення і попередження злочинів, а досудове розслідування проводилося не в повному обсязі, з подальшим направленням справ у слідчі комісії при Революційних трибуналах. Тільки на початку 1918 року, у зв'язку із загостренням обстановки в державі, ВНК почала провадити досудове слідство у кримінальних справах в повному обсязі [152, с. 9].

Коллективне ведення слідства, встановлене Декретом від 24 листопада 1917 року для органів загальної юстиції, було неприйнятним для розслідування кримінальних справ у системі ВНК, бо воно обмежувало оперативність і швидкість розслідування — особливо важливу і нагально необхідну умову для успішної боротьби з ворогами існуючої на той час влади. У зв'язку з цим в органах ВНК досудове слідство провадилося слідчими, які персонально відповідали за розслідування справи, а також законність і обґрунтованість прийнятих у ній процесуальних рішень.

Така організація досудового слідства сприяла найбільш оптимальному розвитку взаємодії органів досудового слідства та дізнання, а тому потребує більш детального розгляду.

Слід зазначити, що постанова Ради народних комісарів № 7 від 20 грудня 1917 року, надавши органам ВНК право провадження досудового слідства у кримінальних справах, залишила відкритим питання стосовно організаційної структури цих органів, що значною мірою вплинуло на долю всього слідства в органах державної безпеки в період їх створення та подальшого розвитку. Так, структура органів, які займалися провадженням досудового слідства в системі ВНК, не була стабільною, вона постійно змінювалася і вдосконалювалася. Спочатку в надзвичайній

комісії слідчий апарат організаційно оформлений не був, а розслідування кримінальних справ проводило обмежене коло осіб, уповноважених на те рішенням ВНК. Але з часом керівництво ВНК дійшло висновку про необхідність створення постійних органів досудового слідства, функції яких не виходили б за межі слідчої роботи, і зробило певні кроки в цьому напрямку.

Протягом січня — травня 1918 року слідчі апарати були сформовані в структурі надзвичайної комісії і проіснували там до початку 1920 року. Різниця в назві створених слідчих підрозділів (слідча частина, слідча колегія тощо) була лише зовнішнім проявом, по суті ж, між ними не існувало жодної відмінності. Втім, протягом усього цього часу мали місце постійні організаційні перебудови: то створювалися самостійні слідчі підрозділи, то їх особовий склад підпорядковувався керівникам підрозділів, які здійснювали оперативно-розшукову діяльність, то знову поверталися до попередньої форми організації досудового слідства і таке інше.

З часу створення в системі надзвичайних комісій слідчих підрозділів проходить організаційний розподіл адміністративних органів і органів юстиції, що викликало потребу у взаємодії цих органів між собою. При цьому в руках слідчих поступово зосереджується основний обсяг роботи з розслідування кримінальних справ і провадження досудового слідства стає для них єдиним і основним видом діяльності.

У ході подальших пошуків оптимальної організаційної структури органів досудового розслідування в системі ВНК, а потім і створеної в Україні Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУНК), і удосконалення оперативно-розшукової діяльності та слідчої роботи керівництво комісії дійшло висновку про необхідність ліквідації слідчих відділів й інституту слідчих та передачі їх функцій до оперативних підрозділів [110; 174]. Як виняток, слідчий апарат ще протягом року зберігався в армійських відділах надзвичайної комісії.

Поєднання оперативно-розшукової діяльності і слідчої роботи в одному підрозділі надзвичайної комісії, в руках однієї і тієї ж особи не тільки не покращило якість цих двох видів діяльності, але, навпаки, створило перешкоди як для розслідування кримінальних справ, так і для оперативної роботи. При цьому ліквідація в 1920 році в органах надзвичайних комісій інституту слідчих, на думку деяких фахівців, була викликана не об'єктивними умовами, а факторами суб'єктивного характеру.

Таким, досить непростим, був шлях становлення досудового слідства в органах державної безпеки РРФСР та УРСР в 1917–1920 роках.

Аналіз документів і матеріалів архівно-кримінальних справ того часу дає підставу для висновку, що кримінально-процесуальна діяльність надзвичайних комісій за засобами і формами відрізнялася від оперативно-розшукової роботи, завданням якої в цьому випадку було забезпечення належного проведення досудового розслідування.

Безумовно, неможливо ставити до форми процесуальних документів, складених у 1917–1920 роках, вимоги, які ставлять до них сьогодні. Але із їхнього змісту, випливає, що в цьому випадку здійснювалася кримінально-процесуальна, а не адміністративна діяльність. У зв'язку з відсутністю відповідної правової бази органи досудового слідства надзвичайних комісій нерідко використовували порядок і процесуальні форми Статуту кримінального судочинства царської Росії 1864 року з відповідними змінами в нових умовах, а також порядок ведення слідства, який встановлювався тогочасними законодавчими, відомчими і локальними нормативно-правовими актами. Тобто, спираючись на позитивний арсенал засобів царської юстиції тільки-но створені органи досудового розслідування набували власного досвіду, шукали і знаходили нові форми і методи роботи.

Досудове розслідування кримінальних справ проводилося надзвичайними комісіями як у формі слідства, так і

у формі дізнання, хоча дізнання того часу і мало деякі особливості, не властиві чинному сьогодні інституту. У своїй сукупності дізнання і досудове слідство становили єдину стадію досудового розслідування кримінальної справи, і в цьому проявлялась їх принципова спільність, конкретне вираження якої полягало в процесуальній регламентації дій посадових осіб, як при дізнанні, так і при провадженні слідства. У зазначений історичний період у надзвичайних комісіях і досудове слідство, і дізнання розглядалися як процесуальна діяльність і їх матеріали мали однакове доказове значення при розгляді справи в суді.

Однак слід зауважити, що хоч перед дізнанням і досудовим слідством, у формі яких проводилося досудове розслідування надзвичайними комісіями, і стояли спільні завдання, які були регламентовані єдиним процесуальним законодавством і прирівняні єдиними за юридичною значущістю одержуваними доказами, вони все-таки не об'єднувалися і зберігали свої особливості. Відрізнялися вони один від одного за деякими напрямками, а саме — за органами, методами роботи, обсягами та ступенем процесуальної самостійності посадових осіб, які провадили слідство чи дізнання.

За період діяльності надзвичайних комісій форми організації побудови органів досудового розслідування постійно змінювалися, а у відповідних нормативно-правових актах такі поняття, як досудове слідство і дізнання, нерідко отожднювали і згадували в термінології, не властивій нашому часу, проте відмінності між цими формами і їх сутність були виражені досить чітко. Так, дізнання в надзвичайних комісіях було допоміжним за ставленням до досудового слідства і становило початкову частину розслідування, яка полягала у проведенні тільки невідкладних, першочергових слідчих дій зі встановлення і закріплення доказів.

У міру створення та становлення інституту слідчих форми досудового розслідування в надзвичайних комісіях набували більш чітких меж, якісно змінювався не лише

характер взаємодії між органами слідства та дізнання, але й координація їхніх дій у справах, які знаходилися у провадженні слідчого. Таким чином, на цьому етапі в органах державної безпеки виникла і набула подальшого розвитку взаємодія між слідчими й органами дізнання, наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією, при розслідуванні кримінальних справ, яка існує досі. Це становлення відбувалося з використанням досвіду кримінального судочинства Російської імперії, бо, незважаючи на зміну соціального ладу, основні форми і методи боротьби зі злочинністю не зазнали суттєвих змін [180, с. 121–123].

Однією із найбільш поширених форм взаємодії того часу була практика колегіального обговорення не тільки рішень по суті справи, але й окремих питань проведення конкретних слідчих дій. Це було викликано, передусім, тим, що більшість слідчих і співробітників органів дізнання не мала відповідної професійної підготовки та достатнього практичного досвіду і спільні наради давали змогу уникнути грубих помилок при провадженні слідства. Такі наради були прообразом спільного планування розслідування кримінальних справ, яке існує донині.

Керівництво ВНК розуміло, що за тих надзвичайно складних умов тісна взаємодія органів досудового слідства та дізнання мала неабияке значення для ефективності всієї діяльності органів безпеки. У зв'язку з цим неодноразово вживалися заходи, які виключали відособленість і відомчий підхід органів досудового слідства та дізнання у процесі розслідування справи. Так, навесні 1918 року приймається рішення, згідно з яким співробітники органів дізнання зобов'язувалися виконувати доручення слідчих щодо проведення невідкладних слідчих дій, а ті, у свою чергу, повинні були письмово інформувати їх про хід слідства у справі і отримані в його процесі матеріали.

У прийнятих 1-ою Всеросійською конференцією надзвичайних комісій у червні 1918 року документах щодо

організації і діяльності ВНК наголошувалося, що співробітники органів дізнання мають залучатися до провадження досудового слідства і зобов'язані виконувати за вказівкою слідчого окремі дії, звітуючи йому ж про отримані результати. Таким чином, слідчим органів безпеки ще в 1918 році надавалося право доручати органам дізнання проводити окремі слідчі дії і, більше того, вимагати звіту стосовно їх виконання.

Сутність такої взаємодії полягала в тому, що слідчий і орган дізнання, за певних обставин, на підставі чинних відомчих нормативно-правових актів об'єднували свої можливості для якісного і ефективного вирішення в кожному конкретному випадку частини спільного завдання із розслідування злочинів.

Добре організована взаємодія сприяла правильному визначенню спрямування розслідування, більш швидкому і повному виявленню всіх обставин, які входили в предмет доказування у справі, допомагала визначитися з джерелами отримання доказової інформації і була одним із ефективних засобів вирішення завдань кримінального судочинства.

Так, уже в 1918–1919 роках слідчими широко використовувалися оперативно-розшукові можливості органів дізнання, що сприяло своєчасному викриттю і припиненню злочинної діяльності окремих осіб та груп, планування тактики проведення слідчих дій та вибору найбільш сприятливого часу для проведення обшуків і арештів підозрюваних з метою затримання їх на місці вчинення злочину.

Певного поширення в процесі взаємодії слідчого з органами дізнання набула також практика допитів тієї категорії співробітників надзвичайних комісій, які за завданням керівництва входили до злочинного угруповання і потім давали свідчення стосовно протиправної діяльності його членів. У таких випадках отримана слідчим інформація вводилася в кримінальний процес в установленому порядку і відразу набувала доказового значення.

Приділяючи велику увагу тісній взаємодії органів досудового слідства з органами дізнання, які проводили оперативно-розшукову діяльність, керівництво ВНК вимагало, щоб їх співробітники були ознайомлені з планами і намірами слідчого та отриманими в процесі слідства матеріалами, а слідчий, у свою чергу, був проінформований про оперативну обстановку і плани оперативно-розшукової діяльності у зв'язку зі справою, яка розслідується.

Для координації оперативно-розшукових і слідчих дій при розслідуванні кримінальних справ була започаткована практика створення слідчо-оперативних груп, члени яких наділялися повноваженнями, виходячи із їх функціональних обов'язків. Одним із перших свідчень цього є створення в червні 1918 року п'яти слідчо-оперативних груп для розслідування справ щодо спекуляції на залізничному транспорті.

Про проведення оперативно-розшукових заходів, виконаних за дорученням слідчого, складалися довідки, які були чимось на зразок орієнтиру для вибору правильного напрямку слідства й отримання доказової інформації.

Але, незважаючи на проведення під час розслідування кримінальних справ як слідчих дій, так і оперативно-розшукових заходів, оперативно-розшукова і процесуальна діяльність були самостійними видами діяльності. Оперативно-розшукова діяльність перебувала за межами кримінальної справи і на неї не поширювалися процесуальні норми. Вирішення завдань у ході цієї діяльності досяглося шляхом проведення не слідчих, а оперативно-розшукових дій. До того ж отримані в результаті цієї діяльності матеріали в стадії досудового слідства в обов'язковому порядку перевірялися процесуальним шляхом.

Поєднання вперше в історії вітчизняних правоохоронних органів в одному і тому ж відомстві слідчої та оперативно-розшукової діяльності створило необхідні умови для якісної і результативної роботи слідчих, що, у свою

чергу, сприяло посиленню боротьби зі злочинністю. Безперечно, що в системі правоохоронних органів оперативно-розшукова діяльність була і є відправною точкою для провадження досудового слідства і без постійної та належної допомоги органів дізнання слідчий досить часто не в змозі швидко, якісно і всебічно розслідувати кримінальну справу.

Беручи до уваги цей факт під час ліквідації інституту слідчих і надання повноважень співробітникам органів дізнання провадити досудове слідство, керівництво надзвичайної комісії мало на меті забезпечити тісну взаємодію між оперативно-розшуковою і процесуальною (слідчою) діяльністю. Це було викликано практичним розумінням того, що такий зв'язок оперативно-розшукової діяльності з процесуальною, тобто використання оперативних і процесуальних засобів під час провадження досудового слідства, є однією із умов успішного розкриття злочинів і встановлення об'єктивної істини в конкретній кримінальній справі. Але необхідність тісного зв'язку процесуальних і оперативних засобів при розслідуванні кримінальних справ не давала ніяких підстав для переведення оперативно-розшукової діяльності в процесуальну і нівелювання між ними різниці, що в цьому разі не було враховано, а допущена помилка стала зрозумілою тільки пізніше. На практиці це призвело до грубого порушення законодавства та репресій.

Таким чином, незважаючи на ліквідацію інституту слідчих, протягом 1917–1920 років в органах державної безпеки вперше були апробовані нові форми і методи взаємодії органів досудового слідства та дізнання, які наочно продемонстрували їх ефективність та результативність при розслідуванні кримінальних справ. Правовою базою, якою керувалися при становленні названої взаємодії, були деякі положення Статуту кримінального судочинства 1864 року та інших нормативних актів Російської імперії, що

регламентували діяльність судових слідчих, поліції та жандармерії. І тут слід зауважити, що не випадково надзвичайна комісія заборонила вільний доступ до архівних документів жандармерії — вона побоювалася аналогії між нею і царською спецслужбою.

Відсутність у ВНК (ВУНК) — ДПУ — ОДПУ — ГУДБ НКВС протягом 1920 — 1938 років інституту слідчих та провадження досудового слідства у кримінальних справах співробітниками органів дізнання унеможливило взаємодію між цими органами. Проведення останніми у справах як оперативно-розшукової, так і кримінально-процесуальної діяльності, що регламентувалося секретними підзаконними нормативно-правовими актами, призвело до злиття різних функцій в одному органі держави і спричинило поєднання способів двох різних видів діяльності. Все це негативно впливало як на ефективність досудового розслідування кримінальних справ, так і на результативність оперативно-розшукової роботи.

У 1922 році в Українській РСР був прийнятий перший Кримінально-процесуальний кодекс, згідно з яким розслідування кримінальних справ покладалося на народних слідчих, слідчих, які перебували при революційних трибуналах, військових слідчих і слідчих із найважливіших справ наркомату юстиції (п. 5 ст. 23 КПК УРСР). Розслідування державних злочинів було віднесено до компетенції органів безпеки — Об'єднаного державного політичного управління (ОДПУ) [142, с. 218].

Органи досудового слідства, визначені в ст. 23 КПК УРСР, були наділені широкими повноваженнями у сфері кримінального судочинства. Так, слідчі самостійно провадили всі необхідні у справі слідчі дії: огляди, обшуки, виїмки, допити, притягали до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин, застосовували до обвинувачених і підозрюваних осіб передбачені Кримінально-процесуальним кодексом запобіжні заходи і таке інше

(статті 146–164 КПК УРСР). Водночас у ч. 2 ст. 112 КПК УРСР передбачалося, що з початку провадження досудового слідства у справі органи дізнання мали право проводити у ній будь-які дії не інакше, як за дорученням слідчого.

Кримінально-процесуальний кодекс України 1927 року суттєво не змінив структуру досудового слідства і залишив за слідчим право на взаємодію з органами дізнання.

Прийняте 11 вересня 1929 року Положення про судострій Української РСР підпорядкувало всіх слідчих органам прокуратури, які до грудня 1933 року перебували в структурі наркомату юстиції. Але поступово на практиці стала превалювати позиція низки працівників прокуратури і суду, які розглядали інститут досудового слідства, як «породження буржуазної епохи», який необхідно скасувати, а його функції передати до органів міліції та державної безпеки [150, с. 6–8; 151, с. 15].

У 1934 році створюється Наркомат внутрішніх справ Союзу РСР, в структуру якого вводиться перейменоване ОДПУ — Головне управління державної безпеки (ГУДБ). У цей період основний обсяг кримінальних злочинів розслідувався співробітниками міліції як органом дізнання. Після закінчення розслідування матеріали дізнання направлялися прокуророві і, після затвердження ним обвинувального висновку, передавалися до суду. При цьому прокурор мав право доручати міліції, як органу дізнання, розслідування будь-якої кримінальної справи в повному обсязі. Якщо досудове (попереднє) розслідування у справі було обов'язковим, міліція могла проводити слідчі дії протягом місяця, після чого передавала його слідчому. Слідчий, визнавши матеріал дізнання повним, обмежувався пред'явленням обвинувачення, допитом обвинуваченого і складенням обвинувального висновку.

Фактичне позбавлення слідчих самостійності призвело до втрати висококваліфікованого слідчого апарату та ско-

рочення кількості досвідчених слідчих. Слід відзначити, що розширення кола справ, які були віднесені до підслідності органів дізнання за рахунок скорочення підслідності слідчих, привело до того, що більшість кримінальних справ розслідувалася не слідчими прокуратури, а міліцією та органами безпеки, як органами дізнання (понад 80% від загальної кількості порушених справ) [142, с. 216–227].

Втім, для розмежування в діяльності правоохоронних органів адміністративної і процесуальної функцій, усунення порушень кримінально-процесуального законодавства і підвищення ефективності досудового слідства, відповідно до постанови Ради народних комісарів СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 року «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства» в органах державної безпеки був поновлений інститут слідчих [134, с. 3–8].

У грудні 1938 року на виконання зазначеного рішення створюється єдина Слідча частина НКВС СРСР. Аналогічні підрозділи створюються в місцевих органах державної безпеки (ГУДБ НКВС), а на початку 40-х років — і в органах міліції (на підставі відомчого наказу НКВС СРСР) [142, с. 220].

Введення інституту слідчих в органах безпеки та міліції сприяло більш ефективному розслідуванню кримінальних справ. Результати могли бути і кращими, якби поряд з введенням цього інституту своєчасно, в законодавчому порядку, визначили правове положення цих слідчих. Але цього, на жаль, зроблено не було і тривалий час ці слідчі не користувалися тими правами, які кримінально-процесуальне законодавство надавало слідчим прокуратури. Так, вони не мали права самостійно вирішувати питання про порушення кримінальних справ та їх зупинення; про напрямок слідства і виконання окремих слідчих дій; про притягнення особи як обвинуваченого; щодо кваліфікації злочину і обсягу обвинувачення тощо. Жоден процесуальний документ слідчий не міг винести самостійно, бо всі

його постанови і рішення у справі підлягали затвердженню відповідними керівниками.

У роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) органи НКВС — НКДБ частково повернулися до раніше існуючої практики проведення досудового розслідування співробітниками органів дізнання, що було зумовлено, зокрема, необхідністю швидкого реагування на вчинення злочинів в складних умовах воєнного часу.

Крім цього, слідчі на місцях фактично підпорядкувалися керівникам органів дізнання, що негативно впливало на їх процесуальну самостійність і можливість організації взаємодії з цими ж підрозділами.

Таке положення призвело до обмеження ініціативи слідчого і його відповідальності за розслідування кримінальної справи, відсутності процесуальних повноважень на здійснення взаємодії з органами дізнання та інших недоліків у роботі. Протягом тривалого часу слідчий не був повністю процесуально незалежною фігурою, його роль фактично принижувалася, а надані права значною мірою обмежувалися окремими посадовими особами, в підпорядкуванні яких він перебував.

Все це сприяло тому, що під час Великої Вітчизняної війни дізнання та досудове слідство значно зблизилися. Стосовно цього М. М. Полянський прямо зазначає, що «... один час практика стерла або майже стерла різницю в компетенції органів дізнання і попереднього слідства» [147, с. 126].

Так, тривале розслідування кримінальних справ в повному обсязі органами дізнання вплинуло на свідомість всього особового складу цих органів, який став помилково вважати дізнання різновидом оперативного-розшукової діяльності. Ця хибна точка зору зміцніла настільки, що і в післявоєнні роки продовжувала зберігатися практика розслідування кримінальних справ співробітниками органів дізнання.

Таким чином, протягом 1938–1958 років слідчі в системі правоохоронних органів (за винятком слідчих прокуратури)

фактично не мали процесуальних повноважень на організацію взаємодії з органами дізнання, бо їх правове положення залишалося не визначеним чинним кримінально-процесуальним законодавством. Окремі правові норми, які регулювали взаємодію між слідчим і органами дізнання, були розпорошені по різних відомчих нормативно-правових актах і не утворювали єдиної системи. Але службова етика відносин між співробітниками цих органів сприяла становленню таких організаційних (непроцесуальних) форм взаємодії, як спільне планування, обмін інформацією, координація слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, консультації, спільний аналіз причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів тощо. Тобто закладені в попередні роки основи взаємодії слідчого з органами дізнання та вироблені в той час форми і методи спільної роботи набули свого подальшого розвитку, що, незважаючи на перелічені недоліки, наглядно демонструвало їх ефективність та результативність при розслідуванні кримінальних справ.

У подальшому тенденція до підміни дізнанням досудового слідства, яка мала місце як в органах НКДБ — МДБ — МВС — КДБ, так і в органах загальної юстиції, в теорії і практиці кримінального процесу не знайшли свого подальшого розвитку.

Прийняті в грудні 1958 року Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік [155, с. 83–101], а також прийнятий 28 грудня 1960 року Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР провели чітке розмежування між дізнанням і досудовим слідством і вирішили питання про місце слідчого апарату і процесуальне положення слідчого. Відповідно до КПК УРСР було визначено систему органів дізнання та досудового слідства — слідчі залишилися лише в органах прокуратури і державної безпеки. Слідчий апарат міліції був ліквідований і знову створений тільки Указом Президії Верховної Ради УРСР «Про надання права провадження попереднього слідства органам охорони громадського порядку»

від 6 квітня 1963 року. З того часу, згідно зі ст. 112 КПК УРСР, підслідність кримінальних справ про злочини була розподілена між слідчими трьох відомств: Прокуратури, Міністерства внутрішніх справ та Комітету державної безпеки Союзу РСР, які наділялися широкими правами з чітко визначеною процесуальною самостійністю.

Так, слідчий апарат в органах прокуратури, внутрішніх справ та державної безпеки був побудований відповідно до діючого адміністративно-територіального поділу держави. Всі слідчі перелічених відомств організаційно об'єднувалися в слідчі підрозділи (управління, відділи, відділення, групи тощо). Ці підрозділи були самостійними структурними одиницями, які діяли в межах своєї компетенції і за своїм правовим положенням, характером діяльності, поставленими перед ними завданнями і методами їх досягнення відрізнялися від інших підрозділів (у тому числі наділених правами органу дізнання) цих відомств. Таким чином, органи досудового слідства та дізнання становили два самостійно діючих, адміністративно і службово один одному не підпорядкованих органи, які поєднували процесуальну і непроцесуальну (оперативно-розшукову) діяльність. Це означало, що слідчі не могли втручатися в роботу органів дізнання, як і останні не мали права втручатися в діяльність органів досудового слідства.

Стаття 30 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, а також статті 104, 114 і 118 КПК УРСР стали правовою підставою для організації взаємодії між слідчими і органами дізнання [155, с. 92], закріпивши важливі положення, які визначали порядок процесуальних взаємин між цими органами. Із цих положень випливало, що:

1) процесуальні відносини між слідчим і органом дізнання виникають тільки у кримінальній справі, яка знаходиться в провадженні слідчого;

2) слідчий має право у кримінальній справі, яка знаходиться в його провадженні, давати органу дізнання доручення і вказівки стосовно проведення розшукових і слід-

чих дій та вимагати від органів дізнання сприяння при проведенні окремих слідчих дій;

3) доручення і вказівки слідчого органу дізнання мають офіційний характер і обов'язкові для останнього.

З метою конкретизації та деталізації окремих питань взаємодії між слідчими і органами дізнання досить широко практикувалося видання відомчих нормативно-правових актів — наказів, вказівок та інструкцій, обов'язкових для виконання як органами досудового слідства, так і дізнання.

Отже, протягом 1958–1991 років положення інституту слідчих в органах прокуратури, внутрішніх справ та державної безпеки було чітко визначеним, а повноваження слідчого на здійснення взаємодії з органами дізнання закріплені в чинному кримінально-процесуальному законодавстві, що сприяло подальшому розвитку як процесуальних, так і організаційних (непроцесуальних) форм взаємодії при розслідуванні кримінальних справ.

У 1991 році Україна здобула незалежність і розпочала розбудову системи власних правоохоронних органів. Змінилася система органів досудового слідства (ст. 102 КПК України), дізнання (ст. 101 КПК України) та нормативно-правова база, яка регулює взаємодію слідчого з органами дізнання. Так, право слідчого на організацію взаємодії з органами дізнання при розслідуванні кримінальних справ закріплено в статтях 66, 104, 114 і 118 Кримінально-процесуального кодексу України [85], статті 7 Закону України «Про оперативну-розшукову діяльність» [64] та інших законах, а також низці відомчих нормативно-правових актів, виданих в органах прокуратури, внутрішніх справ, податкової міліції та державної безпеки.

Зазначена реорганізація та зміни в чинному законодавстві не відкинули весь надбаний досвід з цього питання, а позитивно вплинули як на саме існування взаємодії слідчого з органами дізнання, так і на її подальший розвиток та удосконалення в сучасних умовах.

1.2. Характеристика нормативно-правових та організаційних засад взаємодії органів досудового слідства і дізнання при провадженні у кримінальних справах

Чинне законодавство, визначаючи завдання кримінального судочинства, висуває на перший план швидке і повне розкриття злочинів як важливу і необхідну передумову викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний (ст. 2 КПК України).

Чільне місце у вирішенні зазначених завдань покладається на органи досудового слідства та дізнання, які сприяють відправленню правосуддя шляхом виявлення злочинів та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які їх вчинили. При цьому функція досудового слідства в принципі є самостійною і не зобов'язана своїм походженням ніякій іншій державно-правовій діяльності. Вона також безпосередньо не впливає ні із завдань, які покладені на прокуратуру та суд, ні із завдань органів внутрішніх справ, податкової служби та державної безпеки, що їх вирішують ті у сфері державного управління. Це підтверджується історією розвитку всього досудового слідства.

Як відомо, у світі існують дві основні моделі розслідування злочинів — англо-американська й французька. Перша характеризується тим, що функція розслідування повністю покладена на виконавчу владу, передусім на поліцію та інші органи державного управління. Особливість другої моделі, яка в модифікованому вигляді існує в Україні, — покладення функцій розслідування на судову владу (судових слідчих), з залишенням в юрисдикції виконавчої влади (поліції) дізнання [45, с. 138–147; 121, с. 30–37, 95–108, 152–161]. Кожна із існуючих моделей розслідування злочинів має як свої переваги, так і недолі-

ки. Не вдаючись до полеміки з цього питання та детального аналізу запропонованих процесуалістами точок зору [4, с. 54–62; 5, с. 37–39; 101; 102 с. 66–80; 143, с. 54–56], зазначимо, що діюча система вітчизняного слідства підтвердила спроможність виконувати свою важливу державно-правову функцію і не втратила можливості до подальшого удосконалення.

Так, слідчий апарат, який виник та історично упродовж певного часу входив до системи органів суду, а нині діє в складі Прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Державної податкової адміністрації та Служби безпеки України, в цілому забезпечував і забезпечує виконання поставлених перед ним завдань. Втім, хоч би в якій системі органів функціонував слідчий апарат, він завжди здійснював процесуальну діяльність *окремо* від діяльності тих відомств, в систему яких входив.

У зв'язку з цим слід зазначити, що для з'ясування правової природи органів досудового слідства, правильного і однозначного розуміння їх місця в системі державних органів необхідно мати на увазі, що:

1) органом досудового слідства вважається слідчий, а не відомство, в адміністративному підпорядкуванні якого він знаходиться;

2) слідчий є органом державної влади. Він незалежний від його відомчої приналежності; здійснює функцію держави у сфері кримінального судочинства; наділений встановленими діючим законодавством власними повноваженнями і застосовує специфічні заходи примусу;

3) особа може називатися слідчим і обіймати цю посаду за умови, що вона передбачена в системі даного відомства чинним кримінально-процесуальним законодавством. В іншому випадку особа не може користуватися процесуальним положенням слідчого;

4) слідчі вводяться виключно для того, щоб здійснювати конкретну, тільки їм властиву діяльність у криміналь-

ному судочинстві і тим самим слугувати державним інтересам і цілям правосуддя. Будь-яких інших функцій закон на них не покладає;

5) органи досудового слідства повинні бути побудовані відповідно до свого призначення і діяти в межах своєї компетенції, підкоряючись тільки закону.

На відміну від досудового слідства, дізнання ніколи не було відособлене від основних, безпосередніх функцій органів, яким надавалося право його проводити. Тут слід розрізняти такі поняття, як «орган дізнання» і «особа, яка проводить дізнання» (дізнавач). Орган дізнання представляє керівник цього органу, його начальник. На нього покладено безпосередній обов'язок щодо забезпечення належної організації і провадження дізнання. Він вправі не лише сам провести дізнання в повному обсязі чи виконати окремі слідчі дії, але й доручити його провадження підлеглому співробітнику. Однак, на відміну від слідчого, особа, яка провадить дізнання, обмежена законом у своїх повноваженнях. Це пояснюється самим характером дізнання, його метою — забезпечити шляхом проведення, як правило, невідкладних слідчих дій збереження «слідів» злочину, закріплення доказів і прийняття лише таких рішень, на підставі яких слідчий міг би приступити до повного та всебічного розслідування справи, завершивши її провадження у досудовій стадії процесу [8, с. 90–91].

М. К. Гурський поділяє органи дізнання на професійні та непрофесійні [49, с. 15]. До останніх належать начальники (їх заступники з питань провадження дізнання) органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України [60], командири військових частин (з'єднань, установ), командири кораблів, капітани морських суден, органи державного пожежного нагляду та митні органи, процесуальна діяльність яких зобов'язана своїм походженням здійснюваній ними адміністративній функції і є ситуативною (п. п. 3, 3¹, 4, 6, 8 ст. 101 КПК України). Дізна-

вальська діяльність професійних органів дізнання — міліції, податкової міліції, органів безпеки, органів прикордонної служби та виправно-трудоустанов (зокрема, слідчих ізоляторів, лікувально-трудоустанов і виховно-трудоустанов профілакторіїв) є закономірним продовженням покладених на них оперативно-розшукових функцій (пп. 1, 1¹, 2, 5, 7 ст. 101 КПК України).

Тобто в останньому випадку функція дізнання не випадково надана таким органам, які за специфікою своєї діяльності, при виявленні ознак злочину, зобов'язані фіксувати її результати у визначеній процесуальній формі. Не випадково також і те, що частині цих органів (органи внутрішніх справ, податкової служби та державної безпеки) придана функція провадження досудового слідства, яка, незважаючи на її відомчу приналежність, все-таки є самостійною і відособленою. При визначенні місця слідчого органу необхідно зважати на той безперечний факт, що слідчий за своєю природою досить часто не в змозі виявити так званих прихованих, замаскованих злочинів. Крім того, слід враховувати і ті обставини, що одними лише процесуальними засобами не завжди можливо до кінця розкрити злочин, навіть коли він виявлений.

У зв'язку з цим досудове слідство завжди потребує «поставника» інформації щодо вчинених злочинів чи тих, що готуються, а також «помічника» для забезпечення процесу розкриття злочину. Ці функції і виконують професійні органи дізнання щодо досудового слідства. З іншого боку, ці органи, маючи оперативні можливості для виявлення злочинів, не мають процесуальної змоги розслідувати їх у повному обсязі.

Таким чином, функція дізнання і функція досудового слідства, взяті окремо одна від одної є ніби «неповними». Але ця «неповнота» зрозуміла і закономірна. Вона відображає специфіку різних форм діяльності, які здійснюються органами дізнання і досудового слідства. Ліквідація

зазначених «недоліків» дізнання і досудового слідства досягається наявністю взаємодії цих органів між собою при розслідуванні кримінальних справ.

Досудове слідство об'єктивно тяжіє до дізнання, так само як і дізнання та оперативно-розшукова діяльність вимагають наближення до них досудового слідства. Ця об'єктивна тенденція, як уже зазначали автори, мала місце в законодавстві та на практиці протягом всієї історії існування інституту досудового слідства.

У юридичній літературі загальній характеристиці взаємодії органів слідства і дізнання приділено чимало уваги [71]. Досить часто ця проблема розглядалася в працях таких вчених і фахівців, як О. В. Баулін, Ф. Ю. Бердичівський, В. В. Гевко, А. П. Гуляєв, М. К. Гурський, І. М. Гуткін, А. Я. Дубинський, Л. М. Карнеєва, І. Ф. Крилов, О. М. Ларін, Г. А. Матусовський, В. В. Найдѣонов, М. А. Погорецький, С. В. Слинько, В. М. Тертишнік, А. А. Чувильов, М. Є. Шумило, Г. М. Ясинський та ін. [14; 15; 23; 36; 48; 49; 50; 56; 77; 86; 97; 113; 129; 142; 143; 144; 157; 158; 173; 176; 177; 186]. Втім, деякі організаційні та процесуальні особливості взаємодії слідчого з органами дізнання висвітлені недостатньо, залишаються дискусійними, оскільки не знайшли свого вирішення як у теорії кримінального процесу, так і в кримінально-процесуальному законодавстві та відомчих нормативно-правових актах. Усе це певною мірою знижує ефективність проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також впливає на якість розслідування кримінальних справ взагалі.

Повнота, об'єктивність і всебічність розслідування кримінальних справ, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, ефективність профілактичної функції досудового слідства багато в чому зумовлені правильною координацією та чіткою взаємодією слідчого з органами дізнання, особливо з тими, для яких дізнавальська діяльність є закономірним продовженням покладених

на них оперативно-розшукових функцій (міліція, податкова міліція, органи безпеки, органи прикордонної служби, а також органи та установи Державного департаменту з питань виконання покарань). Процесуально і тактично правильно організована взаємодія дає змогу об'єднати і на цій основі більш ефективно використовувати їхні кримінально-процесуальні та оперативно-розшукові можливості для вирішення завдань кримінального судочинства.

При цьому передусім постає питання, що слід розуміти під взаємодією слідчого, який розслідує кримінальну справу, з органами дізнання взагалі та наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією зокрема. Поняття «взаємодія» становить складний вид діяльності, правильне визначення якого має не тільки теоретичне, але й велике практичне значення, оскільки дає змогу правильно класифікувати різні форми (з лат. *forma* — образ, тобто спосіб організації чогось) взаємодії, які мають місце між слідчим і органами дізнання при розслідуванні кримінальних справ.

Так, філософія визначає взаємодію як динамічний зв'язок, у процесі якого відбувається зміна однієї або всіх сторін, що взаємодіють. Саме взаємодія проявляє предмет, дає змогу пізнати його [1, с. 3].

Взаємодія з точки зору психології — це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємну зумовленість та зв'язок. Вона виступає як інтегруючий фактор, що сприяє утворенню структур [149, с. 51–52].

Соціальна психологія визначає взаємодію як якісно визначений феномен, що виникає в результаті міжособистісного пізнання об'єктів реальної дійсності, яке можливе тільки за умови включення окремих дій по взаємодії у якусь загальну діяльність [9, с. 133]. При цьому взаємодія як родова категорія визначається через такі видові поняття, як «взаєморозуміння», «взаємовідносини» та «взаємодопомога», котрі розкривають інформаційні і праксиологічні еле-

менти реальної взаємодії суб'єктів в процесі міжособистісного пізнання [106, с. 124–135; 131, с. 80–92].

У юридичній літературі поняття «взаємодія» чітко не визначене. Воно вживається, як правило, тоді, коли йдеться про взаємопогоджену діяльність різних органів та організацій у боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями. Але, як вважає Л. М. Давиденко, при взаємодії її мають організувати обидві сторони [51, с. 84–85], бо вона передбачає спільну, погоджену діяльність.

У нашому ж випадку слідчий, з одного боку, наділений правом давати органу дізнання доручення і вказівки, а також *вимагати* сприяння при проведенні слідчих дій. При цьому для органу дізнання виконання отриманих доручень, вказівок та вимог є *обов'язковим*. Але, з іншого боку, слідчий не має можливості в адміністративному чи службовому порядку впливати на хід виконання його розпоряджень і не може притягнути до відповідальності осіб, що їх проігнорували. Таким чином, такі відносини нібито не є повною мірою взаємодією, але і ототожнювати їх з відносинами субординації також немає ніяких підстав.

Деякі автори вважають, що в цьому випадку має місце не взаємодія, а колегіальні дії органів досудового слідства та дізнання з розслідування злочинів [47, с. 236–240]. Але колегіальні дії (від лат. *collegium* — спільність, співробітництво) передбачають і спільне вирішення переліченими органами всіх питань, віднесених до їх компетенції. Враховуючи процесуальне положення слідчого та органу дізнання, а також їх права, визначені в статтях 66, 103, 104, 114 і 118 КПК України, таку позицію щодо колегіальної діяльності навряд чи можна вважати обґрунтованою.

Вбачається, що при розслідуванні кримінальних справ між слідчим та органом дізнання має місце саме взаємодія, особливості якої зумовлені специфікою тієї діяльності, під час якої вона виникає. Така точка зору знаходить свою підтримку у А. М. Авер'янова, який, досліджуючи при-

роду взаємодії, зазначав, що світ, у якому ми живемо, невичерпний за кількістю взаємодіючих систем і «... кожна взаємодія має багато відтінків, специфічних рис та особливостей» [1, с. 4].

У принципі, взаємодія органів, які здійснюють кримінально-процесуальну і непроцесуальну діяльність по розкриттю злочинів, направлена на обмін і отримання доказової та орієнтуючої інформації, яка має значення для достовірного встановлення фактів, що становлять предмет доказування у кримінальних справах [20, с. 89–96]. У зв'язку з цим взаємодія слідчого з органами дізнання завжди має інформативний характер, що визначає її гносеологічну і процесуальну природу.

І. М. Лузгін вважає, що слід розрізнити предмет пізнання і предмет доказування у кримінальній справі [106, с. 23–24; 107, с. 25]. Відповідно до цієї, на наш погляд, обґрунтованої точкою зору, предмет пізнання ширший за предмет доказування у кримінальній справі і включає не тільки обставини, які підлягають доказуванню згідно з вимогами закону (статті 23 і 64 КПК України), але й факти, які мають значення для застосування найбільш доцільних тактичних прийомів при проведенні окремих слідчих дій, обставини, що сприяють розшуку обвинуваченого і дають змогу своєчасно виявити і правильно оцінити зібрані у справі докази, а також ті слідчі ситуації, які зумовлюють необхідність конкретних форм взаємодії слідчого з органами дізнання, і низка інших обставин. Вчені-юристи звертають увагу і на те, що при виборі тактики, тобто лінії поведінки при провадженні слідства, слідчому доцільно ознайомитися з даними, отриманими в результаті проведення оперативно-розшукових заходів [33, с. 283–284; 117, с. 63]. При цьому деякі автори зазначають, що слідчий, якому надається можливість ознайомитися з оперативними матеріалами, повинен добре знати основи оперативно-розшукової діяльності. Це необхідно для того, щоб він міг

критично оцінити отримані матеріали, вміло взаємодіяти з оперативними співробітниками, використовуючи результати проведених оперативно-розшукових заходів, і в той же час не допускати під час слідства розшифровки методів і засобів оперативно-розшукової діяльності [56, с. 107].

У практичній діяльності взаємодія слідчого з органами дізнання в системі правоохоронних органів відбувається в таких випадках: по-перше, при необхідності використання в інтересах слідства результатів оперативно-розшукової діяльності; по-друге, для застосування під час розслідування кримінальної справи, яка знаходиться в провадженні слідчого, оперативно-розшукових (оперативно-технічних) можливостей органу дізнання; по-третє, коли ним самостійно здійснюється досудове розслідування у формі дізнання; по-четверте, при виконанні органом дізнання доручень та вказівок слідчого про проведення слідчих дій або наданні допомоги слідчому в їх проведенні.

Залежно від переліченого можна розрізнити:

- 1) взаємодію слідчого з органом дізнання, яка виникла у зв'язку з його оперативно-розшуковою діяльністю;
- 2) взаємодію у зв'язку із здійсненням органом дізнання кримінально-процесуальної діяльності.

Тут доречно зазначити, що органи дізнання в системі правоохоронних органів зазвичай становлять собою окремі організаційно-управлінські структури, яким у правових приписах законодавства і відомчих нормативно-правових актах визначені завдання, компетенція та обсяг повноважень, у тому числі і у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності, яке сьогодні діє в Україні, чітко розмежовує цю діяльність та кримінальний процес. При цьому оперативно-розшукова діяльність значною мірою спрямована на забезпечення, «обслуговування» кримінально-процесуальної діяльності.

Отже, коли така взаємодія виникає у зв'язку з потребою у використанні оперативно-розшукових можливостей для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у справі (ч. 3 ст. 66 КПК України), суб'єктами її можуть виступати всі підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, незалежно від того, наділені вони правами органу дізнання чи ні. В іншому випадку однією із сторін можуть виступати тільки ті підрозділи, які наділені законом і відомчими нормативно-правовими актами правами органу дізнання (ст.101 КПК України).

Так, наприклад, до компетенції підрозділів оперативно-технічного і оперативного документування віднесено проведення багатьох оперативно-технічних і оперативних заходів, перелічених у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [64]. Разом з тим, ці підрозділи не є органами дізнання.

Слід зазначити, що в юридичній літературі при розгляді питання взаємодії така диференціація не проводиться або проводиться недостатньо чітко. Водночас взаємодія слідчого з підрозділами, наділеними лише оперативно-розшуковою юрисдикцією, і взаємодія слідчого з органами дізнання у зв'язку із здійсненням останніми кримінально-процесуальної діяльності має ряд суттєвих особливостей, які, на наш погляд, не слід ігнорувати.

По-перше, при взаємодії слідчого з підрозділами, які наділені правами органу дізнання, сторони можуть вирішувати поставлені перед досудовим слідством завдання як однаковими засобами, тобто шляхом здійснення кримінально-процесуальної діяльності, так і різними: слідчий — тільки шляхом проведення кримінально-процесуальних дій, а орган дізнання — шляхом проведення оперативно-розшукових заходів. При взаємодії з підрозділами, які не є органами дізнання, кожна із сторін використовує різні за своєю юридичною природою засоби: слідчий — кримінально-процесуальні, а підрозділ, наділений оперативно-

розшуковою юрисдикцією, — оперативно-розшукові, непроцесуальні.

По-друге, при взаємодії слідчого з органами дізнання дані, отримані ними процесуальним шляхом, можуть бути безпосередньо використані слідчим у кримінальному судочинстві у вигляді доказів, а при взаємодії з підрозділами, які не є органами дізнання (або у зв'язку з використанням лише їх оперативно-розшукових можливостей), дані, отримані ними в результаті оперативно-розшукової діяльності, можуть бути використані слідчим у вигляді доказів тільки при дотриманні вимог, встановлених кримінально-процесуальним законодавством. Тобто, як зазначає В. М. Тертишник, — лише за умови, коли з'ясовано і піддається перевірці джерело і спосіб їх здобуття [167, с. 299–308].

Тут доречно зазначити, що згідно з п. 2 ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі, а відповідно до ч. 3 ст. 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» — «... фактичні дані, одержані та зафіксовані співробітниками спеціалізованих підрозділів із застосуванням технічних засобів можуть бути використані як докази в судочинстві» [65]. Але В. К. Лисиченко і І. І. Когутич вважають, що «фактичні дані» — це відомості про події, явища дійсності, які безпосередньо не можна приєднати до справи, а тому слідчий може ними оперувати лише за умови, що останні достовірно пізнані і належно зафіксовані в установленому кримінально-процесуальним законодавством порядку [100, с. 73].

У свою чергу, ч. 2 ст. 65 і ч. 3 ст. 66 КПК України [85] визначають, що отримані під час проведення оперативно-розшукових заходів чи використання засобів для отримання фактичних даних матеріали, оформлені у вигляді протоколів з відповідними додатками, складеними уповнова-

женими органами, можуть бути доказами у кримінальній справі.

Втім, таке формулювання не можна визнати вдалим, бо у цьому випадку відстежується намагання законодавця надати результатам оперативно-розшукової діяльності статусу судових доказів, забуваючи при цьому, що в процесі названої діяльності виявляються не докази, а сліди злочинів чи майбутні носії доказової інформації.

Виходячи з викладеного, дані, отримані в результаті оперативно-розшукових дій, можуть стати доказами лише за наявності таких умов:

1) вони повинні перебувати в причинному зв'язку з предметом доказування (ст. 64 КПК України), встановлюючи наявність чи відсутність події злочину, винність обвинуваченого та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи;

2) з метою забезпечення достовірності доказів фактичні дані, здобуті оперативно-розшуковим шляхом, повинні бути допущені в кримінальний процес тільки в джерелах, вказаних у ч. 2 ст. 65 КПК України;

3) введення в кримінальний процес оперативно-розшукової інформації необхідно проводити відповідно до правового режиму для кожного виду доказів (шляхом допиту, обшуку, виїмки, огляду тощо).

Зрозуміло, що такі суворі умови введення до кримінального судочинства оперативно-розшукових даних встановлені для того, щоб була можливість контролювати і перевіряти процес формування фактичної основи майбутніх доказів за межами кримінального процесу з метою забезпечення їх достовірності при доказуванні обставин, що мають значення для вирішення кримінальної справи. Механічне ж перенесення будь-яких інститутів чи окремих норм права з однієї моделі процесу до іншої без узгодження їх з відповідними правовими інститутами і окремими нормами призведе або до ослаблення заходів щодо

забезпечення прав і свобод людини, або ж до послаблення боротьби зі злочинністю.

Конкретні форми взаємодії органів досудового слідства та дізнання, їх доцільність і ефективність зумовлюються слідчими ситуаціями, які складаються на тій чи іншій стадії розслідування кримінальної справи і тому, в підсумку, направлені на встановлення фактів, що становлять предмет доказування. В цьому плані взаємодія слідчого з органами дізнання може бути розглянута у двох аспектах. З одного боку, така взаємодія направлена не тільки на процесуальне встановлення фактів, що становлять предмет доказування, але й дає змогу слідчому спланувати версії, ефективно застосувати тактичні прийоми, відповідно до соціально-психологічної характеристики особи обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка, а з другого — взаємодія може мати своєю метою тільки встановлення обставин, вказаних у статтях 23 і 64 КПК України. Якщо при взаємодії у першому випадку характерним є застосування слідчим як процесуальних, так і непроцесуальних (організаційних) [173, с. 17] форм взаємодії (в літературі непроцесуальні форми взаємодії інколи називають організаційними, але кожна форма взаємодії слідчого з органами дізнання має у своїй структурі організаційний елемент, тому форми, які породжені практикою або регламентовані відомчими нормативними актами, доцільно називати непроцесуальними формами взаємодії), то взаємодія, яка здійснюється з метою з'ясування обставин, що становлять предмет доказування, може проявлятися тільки у формі, встановленій кримінально-процесуальним законодавством.

Характеризуючи взаємодію слідчого з органами дізнання, слід зауважити, що вона передбачає спільні зусилля в розкритті і розслідуванні злочинів шляхом поєднання методів (з лат. *metodus* — прийом, тобто чітко окреслений спосіб дій) і засобів, властивих цим суб'єктам, при чіткому розподілі повноважень між ними.

Тобто, хоч би в якій формі здійснювалася взаємодія слідчого з органами дізнання, вона повинна відповідати двом необхідним вимогам. Перша з них — це чітке розмежування функцій взаємодії. Друга — взаємна погодженість рішень і дій слідчого та співробітників органу дізнання. Єдність двох викладених вимог взаємодії і їх дотримання є гарантією її ефективності у вирішенні завдань кримінального судочинства. Таким чином, об'єднання спільних зусиль виконавців, що взаємодіють між собою, здійснюється за суворого дотримання вимог кримінально-процесуального законодавства та за умови попереднього погодження дій, що спрямовані на вирішення спільного завдання.

Це погодження реалізується, наприклад, шляхом складання спільного плану проведення слідчих, розшукових і оперативно-розшукових дій, де кожний виконавець дотримується певної послідовності і взаємної зумовленості у проведенні дій, які не суперечать меті і завданням взаємодії. Тобто за своїм змістом взаємодія слідчого з органами дізнання, наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією, — це цілісна і комплексна система, яка характеризується внутрішньою упорядкованістю діяльності кожного виконавця (слідчого чи співробітника органу дізнання), яка генерує різнохарактерні типи дій (оперативно-розшукові чи процесуальні). Таким чином, цей вид діяльності не можна ототожнювати лише з рішенням слідчого про взаємодію з органами дізнання, бо таке рішення хоч і важливе, але ж є тільки одним із складових елементів взаємодії, яка включає систему слідчих, розшукових чи оперативно-розшукових дій, доручених органу дізнання.

Взаємодія слідчого з органами дізнання завжди становила собою тимчасово-просторовий процес, який включає:

- 1) рішення слідчого про взаємодію з органом дізнання;
- 2) діяльність органу дізнання, направлену на виконання вказаного рішення слідчого;

3) процесуальну та іншу діяльність слідчого, пов'язану з оцінкою доказової і орієнтуючої інформації, отриманої в результаті взаємодії з органами дізнання, і з включенням результатів цієї діяльності в систему доказів у конкретній кримінальній справі.

Використання результатів взаємодії в системі доказування передбачає оцінку слідчим законності діяльності органу дізнання, достовірності інформації, яка отримана в процесі взаємодії, і безпосередню діяльність слідчого із включення цієї інформації в систему доказів у кримінальній справі (наприклад, для обґрунтування обвинувачення тощо).

У літературі при визначенні взаємодії слідчого з органами дізнання підкреслюється, що вона базується на законі співробітництва не підпорядкованих один одному органів, при якій вони діють узгоджено, цілеспрямовано, поєднуючи засоби і способи, які ними застосовуються [50, с. 70].

Разом з тим, в кримінально-процесуальній теорії не склалося єдиного погляду на розуміння мети, способів і умов взаємодії. Так, окремі вчені вважають, що метою (лат. *meta* — ціль, фініш) взаємодії є розкриття, розслідування і попередження злочинів [38, с. 6; 39, с. 106, 125], інші відносять до мети взаємодії також припинення злочинних діянь та встановлення обставин, які становлять предмет доказування у справі [158, с. 22], а де-хто — розшук злочинців, які переховуються, та забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином [50, с. 70; 160, с. 89].

Безперечно, взаємодія слідчого з органами дізнання може бути направлена на припинення злочинів, їх розслідування і попередження, а також на розшук злочинців, які переховуються, та відшкодування матеріальних збитків. Але вказані цілі взаємодії слідчого з органами дізнання є по суті проміжними і не охоплюють усіх тих слідчих ситуацій, які викликають необхідність взаємодії названих органів у справі. Гадаємо, що адекватний опис мети взаємодії має бути даний

через таке поняття, як розкриття злочину, оскільки зрештою будь-яка форма взаємодії направлена на розкриття злочинів. Таким чином, у самому понятті взаємодії слідчого з органами дізнання під метою взаємодії слід розуміти не її ситуативні цілі, а кінцеву ціль, яка поставлена перед органами дізнання і досудового слідства, — розкриття злочинів.

Деякі автори [31, с. 64; 160, с. 89] вважають, що взаємодія слідчого з органами дізнання обов'язково має бути погоджена за метою, місцем та часом. Інші ж обґрунтовано зазначають, що така погодженість не завжди доцільна і можлива. Наприклад, доручаючи розшук обвинуваченого, слідчий, як правило, не пов'язує виконання такого завдання з конкретним місцем і навпаки, при проведенні огляду, обшуку та інших слідчих дій обов'язки співробітника органу дізнання і слідчого можуть бути розподілені із врахуванням місця виконання тієї чи іншої слідчої дії [50, с. 66]. Тут тільки доречно акцентувати увагу на тому, що мета взаємодії слідчого з органами дізнання завжди має бути конкретно визначеною.

Г. І. Пантелєєв, А. М. Чепульченко та низка інших авторів до способів взаємодії відносять діяльність слідчого і органу дізнання, яка має місце в процесі взаємодії між ними [136, с. 218; 168, с. 8–9]. Це визначення є не зовсім вдалим, оскільки взаємодія включає, з одного боку, перелічені в законі та відомчих нормативно-правових актах її форми (як способи погодженої діяльності слідчого з органами дізнання), а з другого — процесуальну або оперативно-розшукову діяльність органу дізнання.

У способах (*способ* — особлива манера виконання чогонебудь) [72, с. 441] взаємодії конкретно проявляються її принципи, тобто вихідні начала, положення і керівні норми, які відображають природу і суть взаємодії між органами досудового слідства і дізнання та скеровують цю діяльність на досягнення визначеної мети. До принципів взаємодії, крім загальнопроцесуальних, можна віднести:

1) розмежування функцій суб'єктів взаємодії з врахуванням їх компетенції, наявних сил і засобів та узгоджене їх використання;

2) обов'язкову узгодженість спільних дій;

3) виконання слідчим функції загального управління взаємодією.

Перелічені принципи не потребують окремих коментарів, бо вони детально описані в процесі загальної характеристики взаємодії.

Умовами взаємодії слідчого з органами дізнання є вимоги, які пред'являються до цієї діяльності, а саме:

1) законність, обґрунтованість і доцільність рішення слідчого про взаємодію;

2) законність діяльності органу дізнання по виконанню рішення слідчого;

3) законність діяльності слідчого по включенню результатів взаємодії в загальну систему доказів у кримінальній справі, яка знаходиться в його провадженні.

У зв'язку з викладеним постає питання щодо того, чи повинна діяльність слідчого і органу дізнання в процесі взаємодії відповідати, крім вимог кримінально-процесуального закону, ще й вимогам відомчих нормативно-правових актів.

Безумовно, процесуальна взаємодія — це відносини, які виникають у процесі застосування кримінально-процесуальних норм, що визначають засади і порядок співробітництва органів досудового слідства і дізнання. Але оперативно-розшукова діяльність, що спрямована на виконання відповідних доручень та вказівок слідчого, регламентується не так КПК України, як відповідними законами та підзаконними (відомчими) нормативно-правовими актами. У зв'язку з цим діяльність органу дізнання по виконанню рішення слідчого щодо взаємодії повинна відповідати не тільки вимогам кримінально-процесуального законодавства, але й вимогам відомчих нормативно-правових актів.

Слід погодитися з І. М. Гуткіним та іншими авторами, які наполягають на тому, що непроцесуальна взаємодія слідчого з органами дізнання у кримінальній справі, а також за її межами повинна відбуватися відповідно до вимог відомчих нормативно-правових актів [50, с. 75–76].

Важливо наголосити на тому, що взаємодія слідчого з органами дізнання в будь-якій формі здійснюється під контролем слідчого. Це зумовлено тим, що з ініціативою про взаємодію виступає саме слідчий, який згідно з законом (ч.1 ст.114 КПК України) несе відповідальність за повне і швидке розкриття злочинів і ним же визначається конкретна форма взаємодії, її мета та межі.

Викладене вище дає достатні підстави розуміти під взаємодією органів досудового слідства та дізнання *засновану на вимогах закону і відомчих нормативно-правових актів, узгоджену за проміжними і кінцевими цілями діяльності адміністративно і службово не залежних один від одного органів, яка координується слідчим і здійснюється при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, методів і засобів, що ними наділені ці органи, для розкриття злочинів.*

Наведене визначення взаємодії передбачає необхідність теоретичного аналізу поняття *«розкритий злочин»*.

Згідно зі статистичною звітністю органів внутрішніх справ, податкової міліції та державної безпеки, момент розкриття злочину збігається з винесенням слідчим постанови про притягнення особи як обвинуваченої. Таку позицію стосовно цього займають і деякі процесуалісти [32, с. 39].

Але таке розуміння *розкритого злочину* по суті заперечує необхідність взаємодії слідчого з органами дізнання після винесення постанови про притягнення особи у кримінальній справі як обвинуваченого. На жаль, ця точка зору підтримана окремими вченими [137, с. 36–37], які обмежують взаємодію слідчого з органами дізнання такими ситуаціями:

- 1) при проведенні невідкладних слідчих дій;
- 2) при передачі справи слідчому в порядку ст. 104 КПК України, коли особу, яка вчинила злочин, не встановлено;
- 3) при порушенні кримінальної справи, коли не встановлена особа, що вчинила злочин.

З наведеним твердженням неможливо погодитися, оскільки закон не пов'язує взаємодію слідчого з органами дізнання з якимось чітко визначеним етапом досудового розслідування.

Інші автори, які вивчали цю проблему, дійшли висновку, що злочин є розкритим тоді, коли встановлено злочинне діяння, виявлені особи, винні у його вчиненні, і забезпечено застосування справедливого покарання останніх або, що, на наш погляд, одне і те ж саме, коли злочин розслідувано в повному обсязі [28, с. 4; 112, с. 23–27].

При цьому звертає на себе увагу той факт, що досліджуване поняття визначається через такі не визначені терміни, як «забезпечення справедливого покарання винних» чи «злочин, розслідуваний в повному обсязі». У зв'язку з цим заслуговує підтримки позиція І. Ф. Герасимова, А. І. Михайлова, Л. А. Сергеева та інших, які вважають, що злочин є розкритим тільки тоді, коли у кримінальній справі встановлені всі обставини, що підлягають доказуванню (статті 23 і 64 КПК України), і викриті особи, винні у його вчиненні [39, с. 50; 120, с. 110–115].

Погоджуючись із цим поглядом, доречно звернути увагу на те, що злочин можна вважати розкритим тільки тоді, коли слідчим, по-перше, достовірно встановлені обставини, які входять в предмет доказування у кримінальній справі; по-друге, правильно кваліфіковані дії обвинуваченого і, по-третє, при провадженні досудового слідства не допущено порушень вимог кримінально-процесуального законодавства. Тобто про повне розкриття злочину в найширшому розумінні цього слова можна говорити лише на завершальному етапі досудового слідства. При цьому запе-

речення деякими авторами визнання злочину розкритим у момент закінчення досудового слідства можна поставити під сумнів, бо поняття «повне розкриття злочину» та «повне і всебічне розслідування» перебуває в різних площинах, що відмінні за своєю природою. Поняття «повне і всебічне розслідування» вказує на метод діяльності органів розслідування, тоді як поняття «повне розкриття злочину» вказує на продукт цієї діяльності.

З викладеного випливає, що швидкість розслідування кримінальних справ значною мірою зумовлена взаємодією слідчого з органами дізнання з моменту отримання заяви чи повідомлення про діяння, яке містить склад злочину, і до складання обвинувального висновку. Тобто взаємодія слідчого з органами дізнання, наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією, — це діяльність не ситуаційна, а постійна. Безумовно, оперативно-розшукова діяльність може проводитися і за межами процесу розслідування справи, але в такому випадку, як зазначає А. М. Васильєв [29, с. 43–44], вона направлена не на розкриття злочинів, а на їх попередження, припинення (якщо вчинення злочину тільки розпочато) або виявлення.

Таким чином, до постійних процесуальних повноважень слідчого повинні бути віднесені і повноваження по організації ним взаємодії з органами дізнання. У зв'язку з цим не можна погодитися з точкою зору А. П. Гуляєва та деяких інших авторів, які в переліку повноважень слідчого не називають його повноваження, пов'язані з організацією взаємодії з органами дізнання [48, с. 22–23].

З огляду на розгляд даного питання з урахуванням специфіки діяльності правоохоронних органів доречно зазначити, що наведене авторами визначення взаємодії дещо суперечить існуючій на практиці і підтриманій деякими науковцями точці зору, згідно з якою органи, які взаємодіють, мають обов'язково вирішувати завдання, поставлені перед органами дізнання у сфері їх оперативно-роз-

шукової діяльності. Подібна позиція базується на тому, що в ході взаємодії мають вирішувати не тільки (або головним чином) завдання досудового слідства, інтересам якого підпорядкована робота взаємодіючих сторін, але й оперативно-розшукові завдання органів дізнання. Вважається, що наведене визначення взаємодії звужує рамки її результативності і не орієнтує співробітників органу дізнання на максимальне використання існуючих можливостей для вирішення поставлених перед ними оперативно-розшукових завдань.

Зрозуміло, що без належної допомоги органу дізнання слідчому зазвичай складно забезпечити належну якість та повноту розслідування справи, швидко встановити і розшукати злочинця тощо. Без використання результатів оперативно-розшукової діяльності органу дізнання, їх сил і засобів слідчий досить часто постає беззбройним у своїй роботі по збиранню і перевірці доказів, особливо у справах про злочини, вчинені в умовах неочевидності. Таким чином, в органах внутрішніх справ, податкової міліції та державної безпеки оперативно-розшукова діяльність є опорною базою при провадженні досудового слідства, незалежно від того, порушена кримінальна справа на підставі оперативних матеріалів чи на інших підставах. Недооцінка ж слідчим значення взаємодії досить часто позбавляє його можливості швидко і якісно розслідувати кримінальну справу, що впливає на якість розслідування взагалі.

У свою чергу, добре налагоджена взаємодія співробітників органу дізнання зі слідчим дає можливість більш успішно вирішувати оперативно-розшукові завдання завдяки отриманню відповідних даних із слідчих матеріалів. Таким чином досудове слідство сприяє роботі цих органів. Тобто практика показує, що обидві сторони, які взаємодіють, більшою чи меншою мірою завжди отримують для себе відповідну вигоду від правильно організованої взаємодії. Але вирішення суб'єктами взаємодії «своїх» спе-

цифічних завдань, які впливають із поставленого перед ними спільного завдання (розкриття злочинів), не є головною, вирішальною ознакою такої взаємодії, як помилково вважають деякі фахівці-практики.

Вирішення специфічних завдань оперативно-розшукової діяльності в процесі взаємодії зі слідчим при розслідуванні кримінальних справ, на думку авторів, лежить за межами проблеми, що досліджується. Це пов'язано з тим, що подібна взаємодія принципово відрізняється від взаємодії органів досудового слідства і дізнання при розслідуванні злочинів за нормативним регулюванням, суб'єктом управління, формами, цілями і тому подібне і повинна розглядатися в процесі дослідження проблем оперативно-розшукової діяльності.

1.3. Нормативно-правове регулювання взаємодії органів досудового слідства та дізнання в Україні

Розслідування кримінальних справ завжди пов'язано з реалізацією відповідними державними органами, посадовими особами та іншими учасниками кримінального судочинства своїх прав і обов'язків, а отже, і з їх вступом між собою у певні правовідносини, передбачені кримінально-процесуальним законом. Характер правовідносин між слідчим та органом дізнання при розслідуванні кримінальних справ, як обґрунтовано зазначає М. А. Погорецький, визначається конкретними формами їхньої взаємодії [143, с. 60].

У юридичній літературі під формами взаємодії органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ розуміють такі способи і порядок взаємозв'язку між ними, які забезпечують узгодженість їх діяльності та правильне співвідношення властивих кожному з

цих органів повноважень, методів та способів роботи [39, с. 132].

Стаття 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає підрозділи, яким надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність. У свою чергу, згідно з п. 2 ст. 101 КПК України міліція, податкова міліція, органи безпеки та охорони державного кордону є органами дізнання у справах, віднесених законом до їх відання (в органах і установах Державного департаменту України з питань виконання покарань органом дізнання визначені начальники виправно-трудових установ, слідчих ізоляторів, лікувально-трудових і виховно-трудових профілакторіїв). При цьому перелік підрозділів, які наділяються правами органів дізнання, в цих органах визначається не законодавчим, а відомчими нормативно-правовими актами. Відповідно до положень цих актів не всі підрозділи перелічених структур, які мають право проведення оперативно-розшукової діяльності, наділені правами органу дізнання, що має значення для визначення підстав та особливостей взаємодії з ними слідчого при провадженні досудового слідства у кримінальних справах.

Правовою підставою для взаємодії слідчого з органами дізнання є кримінально-процесуальне законодавство, підзаконні нормативно-правові акти та норми службової етики, вироблені практикою, які і визначають її юридичну природу.

Правильним, на наш погляд, є формулювання суті підстав взаємодії, згідно з яким взаємозумовлена діяльність між суб'єктами — слідчим, який розслідує справу, і органом дізнання, має процесуальний характер і здійснюється на підставі кримінально-процесуального закону.

Якщо ж при розслідуванні кримінальної справи взаємодіють слідчий і орган дізнання у зв'язку з виконанням покладених на нього оперативно-розшукових функцій (або підрозділ, не наділений правами органу дізнання), то

в таких випадках взаємодія зазвичай регулюється нормами адміністративного права (наказами, інструкціями, вказівками тощо).

Зрозуміло, що приписи кримінально-процесуальних і адміністративних норм щодо діяльності сторін, які взаємодіють, мають неоднаковий характер. Так, приписи кримінально-процесуального закону для слідчого в частині спонукання його до взаємодії з органом дізнання в усіх випадках є альтернативними: слідчий відповідно до вимог КПК України вступає у взаємодію з органом дізнання лише тоді, коли він вважає за необхідне, бо це його право. Частина 3 ст. 114 КПК України визначає, що слідчий у справах, які знаходяться в його провадженні, вправі давати органам дізнання доручення і вказівки щодо проведення розшукових та слідчих дій і вимагати від них сприяння при проведенні окремих слідчих дій. Водночас, за наявності доручення чи вказівки слідчого, адресованого тому чи іншому органу дізнання, останній безумовно зобов'язаний у зв'язку з цим вступити у взаємодію зі слідчим.

Що стосується інших правових норм, які регулюють взаємодію слідчого із органами дізнання, особливо наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією, то вони мають для обох сторін обов'язковий характер. Так, наприклад, ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає, що матеріали оперативно-технічних заходів можуть бути використані як приводи для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій, отримання фактичних даних, які можуть стати доказами у кримінальних справах, попередження, припинення і розслідування злочинів, розшуку злочинців та осіб, які зникли. В той же час вимоги відомчих нормативно-правових актів, які регламентують окремі питання передачі до органів досудового слідства та суду матеріалів оперативно-розшукової діяльності, у тому числі отриманих із застосуванням оперативно-технічних засобів, є обов'язковими для вико-

нання як співробітниками органів дізнання, так і слідчими того чи іншого правоохоронного органу.

Таким чином, форми взаємодії слідчого з органами дізнання можна класифікувати на процесуальні, які регулюються кримінально-процесуальним законодавством, і непроцесуальні (організаційні), врегульовані відомчими нормативно-правовими актами (наказами, інструкціями, вказівками) та нормами службової етики, виробленими практикою. Стосовно процесуальних форм І. М. Гуткін обґрунтовано зауважує, що «... процесуальні форми взаємодії слідчого з органами дізнання можуть бути визначені як засновані на законі способи співробітництва цих органів, що забезпечують погоджений характер їх діяльності і цілеспрямоване поєднання в кримінальному процесі їх можливостей у боротьбі зі злочинністю» [50, с. 73–75].

Процесуальні форми взаємодії слідчого з органами дізнання за своїм призначенням мають координувати і погоджувати їх діяльність з розкриття злочинів і, зрештою, спрямовані на кращу організацію взаємодії.

Згідно з ч. 4 ст. 104 КПК України після прийняття слідчим справи до свого провадження на орган дізнання покладається обов'язок виконувати доручення слідчого щодо проведення слідчих та розшукових дій. Одночасно ч. 3 ст. 114 КПК України надає слідчому право в справах, які знаходяться у його провадженні, давати органам дізнання доручення і вказівки щодо проведення розшукових та слідчих дій і вимагати сприяння при виконанні окремих слідчих дій. Такі доручення, вказівки та вимоги слідчого є для органів дізнання обов'язковими.

Стосовно обов'язку підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виконувати доручення слідчого вказано і в п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Так, у Законі зазначено, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані виконувати письмові доручення слідчого про проведення опе-

ративно-розшукових заходів, а також здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних. Ця вимога адресована всім оперативним підрозділам, а не тільки тим, які наділені правами органу дізнання.

Однак викликає занепокоєння існуюча серед практичних співробітників хибна точка зору, що орган дізнання може відмовитися від виконання доручення чи вказівки слідчого у випадку, коли ті чи інші дії він може провести самостійно. У зв'язку з цим доречно було б доповнити Кримінально-процесуальний кодекс нормою, яка б надавала слідчому право, у разі невиконання доручення, не своєчасного або неналежного його виконання органом дізнання в установленому порядку, вносити подання про притягнення винних осіб до відповідальності.

Кримінально-процесуальне законодавство України визначає, що взаємодія між органами досудового слідства та дізнання має місце лише у кримінальних справах, які знаходяться в провадженні слідчого і здійснюється в шести її основних формах:

1) повідомлення слідчого про результати оперативно-розшукових заходів у справах про тяжкі злочини, що передані йому органом дізнання до встановлення особи, яка вчинила злочин (ч. 3 ст. 104 КПК України);

2) проведення органом дізнання розшукових і слідчих дій згідно з дорученнями і вказівками слідчого, які є обов'язковими для виконання (ч. 4 ст. 104 і ч. 3 ст. 114 КПК України);

3) виконання слідчих дій в обсязі, визначеному в окремому дорученні слідчого у кримінальній справі (ч. 1 ст. 118 КПК України);

4) надання слідчому допомоги при проведенні ним слідчих дій (ч. 3 ст. 114 КПК України);

5) проведення підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, оперативно-розшукових заходів чи використання інших засобів для отримання фактичних

даних, що можуть бути доказами у кримінальній справі (ч. 3 ст. 66 КПК України);

б) залучення до виконання постанови слідчого оперативних підрозділів згідно з їх функціональним призначенням — оперативно-технічних, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві тощо (ч. 3 ст. 52¹, ч. 7 ст. 187 КПК України).

Конкретизуючи перелічені форми взаємодії зазначених органів, чинне кримінально-процесуальне законодавство трактує їх, проте, досить різнопланово. Так, КПК України надає право слідчому доручати виконання постанови органу, на який покладено здійснення заходів безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві (ч. 3 ст. 52¹ КПК України); доручати проведення слідчих дій органу дізнання іншого слідчого району (ч. 1 ст. 118 КПК України); залучати працівників органів внутрішніх справ до проведення обшуку (ч. 4 ст. 183 КПК України); доручати органам внутрішніх справ виконання постанов слідчого про привід обвинуваченого (ч. 2 ст. 135 і ч. 1 ст. 136 КПК України), свідка (ч. 2 ст. 70, ч. 2 ст. 135 і ч. 1 ст. 136 КПК України) і потерпілого (ч. 3 ст. 72, ч. 2 ст. 135 і ч. 1 ст. 136 КПК України), а виконання постанов про розшук обвинуваченого доручати відповідним органам розшуку (ч. 1 ст. 139 КПК України); доручати начальнику відповідної установи виконання постанови про накладення арешту на кореспонденцію чи зняття інформації з каналів зв'язку, а також давати вказівку про вручення оглянутої кореспонденції або про її затримання до визначеного ним терміну (ч. 7 ст. 187, ч. 2 ст. 187¹ КПК України); залучати працівників органів внутрішніх справ для допомоги при проведенні огляду (ч. 4 ст. 191 КПК України) та вживати заходів через органи дізнання до встановлення особи, що вчинила злочин (ст. 209 КПК України), тощо.

Втім, більш загальна кримінально-процесуальна норма, закріплена в ч. 3 ст. 114 КПК України, надає слідчому

право вимагати від органів дізнання сприяння при проведенні слідчих дій. При цьому перелік таких дій в законі не визначений. Наведена норма, як вважають автори, дозволяє органам досудового слідства залучати до проведення слідчих дій не лише працівників органів внутрішніх справ (міліції), але й інших співробітників органів дізнання (податкової міліції, органів державної безпеки, охорони державного кордону, органів і установ з питань виконання покарань, тощо) у справах, віднесених законом до їх відання.

Стосовно існуючих форм взаємодії слідчого з органами дізнання А. А. Чувильов [173, с. 10–12] зазначав, що всі вони обов'язково повинні відповідати таким умовам:

1) дотримання законності у своїй діяльності усіма учасниками взаємодії;

2) розподіл компетенції між слідчим й органом дізнання, яка визначена чинним законодавством і специфікою їх діяльності;

3) комплексне використання сил і засобів, якими володіють слідчий та орган дізнання;

4) організуюча роль слідчого і його процесуальна самостійність при взаємодії на етапі (стадії) порушення кримінальної справи та під час її розслідування.

Таким чином, при будь-якій формі взаємодії погоджена діяльність слідчого з тим чи іншим органом дізнання має ґрунтуватися на чіткому розподілі між ними функціональних обов'язків, а конкретна форма цієї діяльності і засоби її реалізації не повинні суперечити вимогам кримінально-процесуального закону.

Вибір слідчим форми взаємодії, яка не ґрунтується на законі, зумовлює не тільки неправомірність такої діяльності, як вважають І. М. Гуткін та Ю. А. Кукушкін, але й недопустимість тієї інформації, яка отримана в результаті цієї взаємодії [50, с. 75; 94, с. 31]. Крім того, це може призвести до незаконності і необґрунтованості інших проце-

суальних рішень слідчого, які приймаються ним у кримінальній справі (наприклад, до незаконності і необґрунтованості постанови слідчого про притягнення особи як обвинуваченої).

Разом з тим, І. М. Гуткін справедливо зазначає, що відступ від непроцесуальних форм взаємодії, хоча і може завдати шкоди інтересам розслідування, але безпосередньо не поєднаний з процесуально-правовими наслідками [50, с. 75].

Зупинимося на аналізі правової суті окремих форм взаємодії. Так, А. М. Балашов [10, с. 7] цілком слушно зазначає, що кримінально-процесуальним законодавством визначені три види діяльності, пов'язані з розслідуванням злочинів, а саме:

- 1) слідчі дії;
- 2) розшукові дії;
- 3) оперативно-розшукові дії (заходи).

Оперативно-розшукові дії становлять передбачену законом і регламентовану відомчими нормативно-правовими актами систему заходів, здійснювану шляхом використання спеціальних засобів і методів виявлення ознак вчинених злочинів, осіб, які їх вчинили, розшуку майна і речових доказів, а також попередження і припинення злочинів. Правовою основою для проведення оперативно-розшукових заходів є Конституція України, Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси України та інші законодавчі акти [63; 64; 65; 66; 67; 68; 83; 84; 85].

Суттєвою особливістю оперативно-розшукових заходів є те, що вони не знаходять свого вираження у процесуальних діях, не наділені процесуальною формою [10, с. 7], але можуть вказувати на об'єкти — можливі носії доказової інформації, їх характер та місцезнаходження; особи отримання від них доказів; містити відомості про

можливу поведінку учасників кримінального процесу на допиті і при проведенні інших слідчих дій; орієнтувати слідчого на обставини, що підлягають доказуванню, сприяти вибору найбільш ефективних способів доказування, тактичних і технічних прийомів збирання доказів, допомагати правильній їх оцінці [21, с. 42–43].

Частина 1 ст. 103 КПК України «Повноваження органів дізнання» та стаття 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зобов'язує органи дізнання, наділені оперативно-розшуковою юрисдикцією, здійснювати пошук і фіксацію фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп в інтересах кримінального судочинства. Але частина 3 ст. 114 КПК України «Повноваження слідчого» надає право слідчому доручати органам дізнання проведення тільки розшукових і слідчих дій. Тобто спостерігаємо певну неузгодженість правових норм.

Серед учених, які досліджують правовий механізм взаємодії органів досудового слідства та дізнання, також відсутня єдність поглядів на проблему, чи має право слідчий давати вказівки органам дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів та в якій формі він повинен це робити. Так, А. Ф. Осипов твердить, що слідчий не має права давати подібного роду вказівки, мотивуючи це тим, що орган дізнання після передачі кримінальної справи слідчому вправі за дорученням останнього проводити тільки слідчі та розшукові дії, а також сприяти йому при виконанні окремих слідчих дій (ч. 4 ст. 104 і ч. 3 ст. 114 КПК України) [135, с. 23].

На підтвердження викладеного автор посилається на те, що під оперативно-розшуковими заходами слід розуміти два види непроцесуальної діяльності: розшукову та оперативну. Таким чином, оскільки проведення оперативних заходів пов'язано з негласною діяльністю органів дізнання, то давати їм вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів у справі слідчий не має права. Ця точ-

ка зору поділяється і деякими іншими авторами [11, с. 25; 186, с. 19].

А от О. М. Ларін, В. І. Шиканов та низка інших науковців вважають, що слідчий у кримінальній справі, яка знаходиться в його провадженні, вправі давати органу дізнання вказівки і доручення про проведення оперативно-розшукових заходів [98, с. 111–117; 175, с. 131]. Ці автори ще до прийняття законодавства про оперативно-розшукову діяльність посилалися на твердження, що поняття «розшукові дії» є більш широким, ніж «оперативно-розшукові заходи», а співвідношення між ними слід розглядати як рід до виду. Тобто закон, дозволяючи слідчому доручати органам дізнання проведення розшукових дій, тим самим наділяє його правом давати вказівки чи доручення про проведення і оперативно-розшукових заходів.

Правильною і конструктивною, на наш погляд, є друга точка зору. Взнявши до уваги зміст норм, закріплених в ч. 3 ст. 66, ч. 1 ст. 103, ч. 3 і ч. 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114 КПК України, керуючись ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до якої оперативно-розшукова діяльність — це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних заходів, можна дійти висновку, що поняттям «оперативно-розшукова діяльність» охоплюються такі поняття, як «засоби для отримання фактичних даних» (ч. 3 ст. 66 КПК України), «оперативно-розшукові заходи» (ч. 3 ст. 66, ч. 1 ст. 103 КПК України), «оперативно-розшукові дії» (ч. 3 ст. 104 КПК України), «розшукові дії» (ч. 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114 КПК України).

Отже, проаналізувавши зміст цих норм, доходимо висновку, що органи дізнання, наділені оперативно-розшуковою юрисдикцією (міліція, податкова міліція, органи безпеки і охорони державного кордону та органи і установи Державного департаменту з питань виконання покарань),

мають право проведення як гласних, так і негласних оперативно-розшукових заходів, правовий режим яких, як зазначає М. А. Погорецький, до і після прийняття кримінальної справи до провадження слідчим, є різним [143, с. 67].

Крім того, ч. 3 ст. 66 КПК України і ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» — «Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність», зобов'язують всі підрозділи (у тому числі й ті, що наділені правами органу дізнання) виконувати письмові доручення слідчого про проведення оперативно-розшукових заходів з метою отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі, швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних.

Викладене підтверджується також тим, що ст. 4 КПК України містить положення, згідно з яким для розкриття злочину мають бути вжиті всі передбачені законом заходи. До останніх, як відомо, чинне законодавство відносить і оперативно-розшукові заходи, які разом зі слідчими діями використовуються для отримання даних, що можуть бути доказами у справі, та розкриття злочину.

Таким чином, аналіз норм кримінально-процесуального законодавства, а також Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» приводить до висновку, що слідчий у кримінальній справі, яка знаходиться в його провадженні, має право дати доручення чи вказівку органу дізнання, наділеному оперативно-розшуковою юрисдикцією, про проведення будь-яких оперативно-розшукових заходів як гласного, так і негласного характеру, передбачених ст. 8 цього Закону [156]. Слід зазначити, що і в проекті нового КПК України це питання набуло подальшого розвитку шляхом введення окремої норми, згідно з якою при здійсненні досудового слідства слідчий має право давати органу дізнання обов'язкові для виконання письмові доручення щодо проведення оперативно-розшукових дій.

У системі правоохоронних органів подібна практика знайшла своє відображення у низці відомчих нормативно-правових актів, які деталізують порядок використання матеріалів, отриманих у результаті проведення оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів, як приводів та підстав для порушення кримінальних справ або проведення невідкладних слідчих дій, а також для отримання фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальній справі.

Можливість використання фактичних даних, отриманих підрозділами (зокрема, із застосуванням технічних засобів) в ході розслідування кримінальної справи, передбачена також ст. 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [65] та ч. 2 ст. 65 і ч. 3 ст. 66 КПК України.

Аналіз положень ч. 3 і ч. 4 ст. 104, а також ч. 3 ст. 114 КПК України дає підстави зробити висновок про те, що після порушення кримінальної справи слідчим або прийняття ним справи до свого провадження орган дізнання вправі проводити розшукові (оперативно-розшукові) дії тільки за дорученням або вказівкою слідчого. У зв'язку з цим і оперативно-розшукові заходи від моменту порушення кримінальної справи слідчим чи прийняття ним її до свого провадження повинні проводитися органом дізнання тільки після винесення слідчим відповідного письмового рішення про взаємодію з органом дізнання — за винятком, коли у справі про тяжкий злочин, що передана слідчому, не встановлено особу, яка його вчинила. У цьому разі орган дізнання зобов'язаний продовжувати оперативно-розшукові дії незалежно від рішення слідчого, якого орган дізнання повинен інформувати про їх результати (ч. 3 ст. 104 КПК України). Все це зумовлено тим, що проведення оперативно-розшукових заходів паралельно з розслідуванням кримінальної справи без належної взаємодії в цьому питанні зі слідчим не має ніякого сенсу.

Кримінально-процесуальний кодекс конкретно не визначає, які рішення приймає слідчий, якщо він вважає за необхідне, щоб орган дізнання провів у справі оперативно-розшукові заходи. Тут постає питання, яку саме форму повинно мати це рішення, тобто повинен він у цьому випадку давати *доручення* чи *вказівку*. Не дає однозначної відповіді на це питання і ст. 130 КПК України.

Тлумачний словник трактує *вказівку* як «наказ», «припис», «веління чи повеління, яке вказує на щось або звертає чийось увагу, нагадує про щось» [52, с. 480–481].

У юридичній літературі під *вказівкою* розуміють викладення слідчим умов, яким повинно відповідати виконане доручення (наприклад, визначення тактики проведення слідчих дій, негласність доручених заходів тощо) та його пояснення, які стосуються порядку виконання органами дізнання даного їм доручення [24, с. 9]. До того ж, як вважають деякі фахівці, слідчий повинен давати вказівку тільки тоді, коли доручення не виконане, виконане не повністю або неякісно [173, с. 12].

Автори вважають, що при дослідженні цього питання необхідно зважати на те, що відповідній формі взаємодії повинно відповідати і конкретне процесуальне рішення.

Згідно з ч. 3 ст. 114 і ст. 130 КПК України доручення та вказівка слідчого — це види його процесуальних рішень про взаємодію з органом дізнання, які приймаються у зв'язку з необхідністю якісного виконання цими органами слідчих, розшукових чи оперативно-розшукових дій. Специфіка дій, які виконує орган дізнання під час взаємодії, зумовлює необхідність прийняття слідчим відповідного рішення. Наприклад, приймаючи рішення про взаємодію з органом дізнання і пропонуючи останньому виконати слідчі чи розшукові дії, слідчий повинен у своєму рішенні не тільки перерахувати ті конкретні слідчі та розшукові дії, що доручаються органу дізнання, але і мотивувати необхідність їх проведення саме органом дізнання.

Разом з тим, доручаючи провести у справі оперативно-розшукові заходи, слідчий не вправі вказувати органу дізнання на засоби та методи отримання тієї чи іншої інформації, яка його цікавить. Таким чином, слідчий своєму рішенню щодо проведення органом дізнання оперативно-розшукових заходів повинен надати форму вказівки (тобто вказати на необхідність певного виду діяльності, яку сам проводити права не має).

Доручення і вказівки слідчого мають направлятися безпосередньо в той орган дізнання, якому вони адресовані. Так вважають 75 % співробітників органів дізнання та слідчих із опитаних за спеціально розробленою анкету. Крім того, 87 % респондентів вказали на необхідність мотивації процесуальних рішень слідчого з питань взаємодії з органами дізнання, бо невмотивованість таких рішень ускладнює розуміння поставленого завдання та його виконання, що в цілому знижує ефективність взаємодії.

Необхідність вмотивування рішення, що приймається, як зазначає О. Р. Михайленко, має велике практичне значення. Аналіз слідчої практики свідчить, що більшість помилок у прийнятті процесуальних рішень допускається саме при складанні мотивувальної частини рішення, у якій часто відсутні докази та їх аналіз [118, с. 29–31]. У процесуальній літературі мотивування тлумачиться як «процес обґрунтування» [46, с. 130], «вияв законності і обґрунтованості» [111, с. 86], «система доказів, аргументів, міркувань, що призводять до певних висновків у справі» [109, с. 75].

Погоджуючись із позицією О. Р. Михайленка, мотивування можна визначити як викладення фактичних обставин, мотивів і доказів, що лягли в основу рішення, що приймається, які обґрунтовують його та розкривають підстави, які вплинули на нього. Процесуальні рішення слідчий приймає, оцінивши зібрані докази, і «лише оцінка доказів, проведена слідчим... безпосередньо визначає і зміст процесуальних рішень» [22, с. 442].

Виходячи з цих міркувань, доцільно було б доповнити ч. 3 ст. 114 КПК України положенням про те, що доручення та вказівки слідчого, які він дає органу дізнання про проведення слідчих та оперативно-розшукових заходів, повинні бути вмотивовані.

Доручення як процесуальне рішення про взаємодію приймається слідчим у тих випадках, коли він дійде висновку про необхідність дати завдання органу дізнання щодо проведення слідчих чи розшукових дій.

Вказівка про проведення органом дізнання оперативно-розшукових заходів передбачає відсутність у слідчого даних щодо джерел доказової інформації або наявність тільки ймовірних даних стосовно цих джерел, які слід, на думку слідчого, встановити негласним шляхом. Інформація, отримана в результаті проведення цих заходів, може мати доказове значення тільки в тому випадку, коли вона буде введена слідчим у справу у встановленій законом процесуальній формі. Більш детально це питання розглянуто в роботах Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, В. В. Гевко та інших авторів [2, с. 151–158; 36, с. 16–18].

Доручення слідчого органу дізнання щодо проведення розшукових дій своїм предметом має обов'язково письмову пропозицію слідчого провести розшукові дії гласного характеру, які перелічені в рішенні слідчого.

У літературі існує кілька точок зору стосовно того, що слід розуміти під розшуковими діями. Одні автори до розшукових дій відносять всі дії, крім слідчих [13, с. 3–4], а інші, навпаки, вважають слідчі дії розшуковими [116, с. 433–434]. Треті дотримуються думки, що розшукові дії можуть бути як процесуальними (слідчими), так і непроцесуальними (оперативними), спрямованими на розшук кого-небудь або чого-небудь [6, с. 72–73].

З жодною із наведених точок зору погодитися неможливо, оскільки їх автори чітко не розмежовують визначення «розшукові дії» і «розшукова діяльність», між

якими існує не тільки певна подібність, але й суттєва відмінність.

Під час розшукової діяльності можуть бути використані всі види передбачених законом дій — слідчі, гласні розшукові, а також негласні оперативно-розшукові заходи, які розрізняються за своїми процесуальними характеристиками, а оперативно-розшукові заходи і за суб'єктом їх проведення. Чинне законодавство не містить переліку розшукових дій, але після прийняття справи до свого провадження слідчим орган дізнання за його дорученням зобов'язаний проводити слідчі і розшукові дії (статті 104, 114 КПК України). Тобто закон проводить певне розмежування між цими діями. При цьому тлумачний словник української мови *«розшук»*, *«розшукові дії»* визначає як «заходи, спрямовані на знайдення, виявлення кого-небудь або чого-небудь» [169, с. 425].

Безумовно, деяким слідчим діям, наприклад обшуку, виїмці, впізнанню, властива розшукова направленість. Разом з тим, розшукові дії, про які йдеться в статтях 104, 114 КПК України, — це непроцесуальні дії гласного характеру, спрямовані на пошук чого-небудь або кого-небудь. До них може бути віднесене оперативне опитування, засади, прочісування місцевості з метою пошуку предметів, що стосуються справи, яка розслідується, тощо. Тобто під «розшуковими діями» слід розуміти такі непроцесуальні дії органів розслідування, які мають офіційний, як правило, «гласний» характер і спрямовані на вирішення розшукових завдань, що безпосередньо пов'язані з процесуальними діями цих органів.

Доручення щодо виконання розшукових дій передбачає наявність у слідчого ймовірних даних стосовно джерел доказової інформації, які потребують додаткового підтвердження шляхом проведення гласних заходів. Враховуючи більшу пристосованість органів дізнання до здійснення розшукових заходів, слідчі частіше доручають їх проведення саме їм, а не проводять самостійно.

Доручення слідчого стосовно проведення слідчих дій має своїм предметом письмову пропозицію органу дізнання провести конкретні слідчі дії чи дію. У зв'язку з цим взаємодія слідчого з органом дізнання відбувається лише тоді, коли слідчий має надійну інформацію (докази) щодо кола осіб, яких необхідно допитати, чи інших обставин, які можна закріпити шляхом проведення відповідних слідчих дій, а сам виконати ту чи іншу дію не в змозі з об'єктивних причин (наприклад, з тактичних міркувань потрібно провести одночасно кілька слідчих дій у справі). Межі такого доручення закон не визначає, але оскільки обов'язок приймати всі рішення стосовно направлення розслідування і проведення слідчих дій, а також відповідальність за своєчасне їх проведення покладена на слідчого (ч. 1 ст. 114 КПК України), то можна дійти висновку, що останній має право доручати органу дізнання виконання тільки невідкладних слідчих дій і лише за виняткових обставин. Таку точку зору підтримує І. Ф. Герасимов і деякі інші вчені [39, с. 139], а також 65% опитаних респондентів — співробітників органів дізнання та слідчих. Крім цього, як справедливо зазначає А. М. Ларін [99, с. 118–119], не повинно доручатися органу дізнання проведення найбільш складних слідчих дій, а також тих, які відображають оцінку доказів і визначають напрямок розслідування: винесення постанов, пред'явлення обвинувачення, складання обвинувального висновку тощо.

М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко і А. Я. Дубинський також дотримуються думки, що з деяких найбільш важливих процесуальних питань слідчий взагалі не має права давати доручення органу дізнання, а зобов'язаний виконати необхідні процесуальні дії особисто. До таких питань можна віднести, зокрема, притягнення особи як обвинуваченої і допит цієї особи; визнання певних осіб учасниками кримінального процесу (потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем); застосування заходів

процесуального примусу; призначення експертизи; ознайомлення учасників процесу з матеріалами справи тощо [124, с. 179–180].

Зважаючи на те, що чинне законодавство не встановлює термін виконання доручення чи вказівки слідчого, вважаємо за доцільне запропонувати, щоб він відповідав терміну виконання окремого доручення (ч. 1 ст. 118 КПК України) або його мав право визначати безпосередньо слідчий, враховуючи при цьому обсяг дорученого та можливості органу дізнання. Цю пропозицію підтримують 75 % опитаних співробітників органів дізнання і слідчих.

Кримінально-процесуальний кодекс передбачає і таку форму взаємодії, як *окреме доручення* слідчого органу дізнання іншого слідчого району щодо проведення на його території слідчих дій. У зв'язку з цим на практиці інколи виникають питання стосовно порядку направлення окремих доручень саме органу дізнання, бо останнє не врегульоване чинним КПК України та іншими нормативно-правовими актами. Практикою також не вироблені чіткі критерії розмежування випадків, коли окремі доручення направляються для виконання органу дізнання, а коли — в слідчі підрозділи. Вивчення та аналіз кримінальних справ дає змогу визначити, що окремі доручення органу дізнання найчастіше направляються тоді, коли перед проведенням слідчої дії необхідно провести розшукові заходи, наприклад встановити фактичне місцезнаходження свідка перед його допитом тощо. На думку авторів, така позиція заслуговує на підтримку. На практиці також не склалося єдиної точки зору щодо того, як повинен вчинити співробітник органу дізнання — виконавець окремого доручення, якщо в результаті виконання слідчих дій, перелічених в окремому дорученні, виникне необхідність в проведенні інших слідчих дій, не вказаних в цьому процесуальному рішенні. Наприклад, співробітник, який виконує окреме доручення, при допиті свідків виявив в їхніх по-

казаннях суттєві суперечності і виникла необхідність в проведенні очної ставки, або в результаті слідчої дії була отримана інформація про місцезнаходження предметів чи документів, які мають суттєве значення для встановлення істини у справі, у зв'язку з чим виникла необхідність в проведенні обшуку чи виїмки.

Складність поставлених запитань полягає ще і в тому, що в деяких випадках для виконання слідчих дій, не вказаних в окремому дорученні, потрібна вмотивована постановова суду (наприклад, проведення обшуку житла чи іншого володіння особи — ч. 5 ст. 177 КПК України).

При розгляді цієї проблеми А. І. Михайлов зауважив, що в термінових випадках орган дізнання вправі виконати й інші слідчі дії, не вказані в окремому дорученні, погодивши їх виконання з прокурором, який здійснює нагляд [119, с. 63]. М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко і А. Я. Дубинський також вважають, що орган дізнання, виконуючи окреме доручення слідчого, має право провести й інші слідчі дії, якщо в цьому виникне необхідність і вони тісно пов'язані з вказаними в дорученні [124, с. 183–184]. О. В. Баулін і Н. С. Карпов, поділяючи позицію попередніх авторів, вважають, що таке право співробітники органу дізнання мають у випадку, коли затримка з проведенням таких слідчих дій може призвести до втрати доказів [15, с. 154–155].

Але з викладеними точками зору обґрунтовано не погоджується А. М. Ларін, який вважає, що слідчий, який прийняв рішення доручити проведення слідчих дій органу дізнання, все-таки володіє більшим обсягом інформації у справі, має певні версії і обирає відповідну тактику і послідовність їх проведення під час розслідування справи [99, с. 126]. У зв'язку з цим, якщо співробітник, який виконує окреме доручення, дійде висновку про необхідність виконання інших слідчих дій, не визначених в даному процесуальному акті, то він має право виконати їх тільки за погодженням зі слідчим, в провадженні якого знаходиться

ся кримінальна справа. Зважаючи на бурхливий розвиток різноманітних систем зв'язку (особливо стільникового) та забезпеченість ними співробітників правоохоронних органів, таке погодження не потребує значного часу. Таким чином, у розглянутій ситуації співробітник органу дізнання, який виконує окреме доручення слідчого, повинен поставити до відома останнього стосовно доцільності проведення ним інших слідчих дій у справі. Водночас із власної ініціативи він не має права їх проводити, бо отримана ним інформація не матиме доказового значення тому, що отримана особою, не уповноваженою на проведення відповідних слідчих дій.

Окреме доручення повинно бути виконано в 10-денний строк (ч. 1 ст. 118 КПК України), але в законі не визначено, з якого моменту необхідно проводити відлік часу. Вважаємо, що цей термін повинен обчислюватися з моменту реєстрації окремого доручення в органі дізнання, який повинен його виконати. Чинне законодавство також не визначає можливості продовження терміну виконання окремого доручення при наявності поважних причин (наприклад, тимчасова відсутність свідка). Тож цілком доречною є одна із норм проекту Кримінально-процесуального кодексу України, згідно з якою слідчий сам визначає термін виконання доручення.

При виконанні окремих доручень інколи мають місце випадки, коли орган дізнання, якому направлено окреме доручення для виконання, переадресовує його іншому органу дізнання або слідчому. Вважаємо, що подібна практика є хибною, оскільки не основана на законі. На наш погляд, орган дізнання, якому адресоване окреме доручення, зобов'язаний погодити своє рішення про його переадресування до іншого органу зі слідчим, в провадженні якого знаходиться кримінальна справа, і тільки за наявності згоди слідчого направити цей процесуальний документ для виконання іншому органу.

Взагалі, відмінність *доручення* провести слідчі дії у справі від *окремого доручення* відрізняється лише тим, що в останньому випадку це рішення слідчого адресоване органу дізнання іншого слідчого району. У зв'язку з тим, що ч. 3 ст. 114 КПК України надає слідчому право давати доручення органу дізнання стосовно проведення слідчих дій і не пов'язує його правомочність з дислокацією останнього, виникає питання щодо уточнення редакції ч. 1 ст. 118 КПК України, — адже в ній дублюється положення, закріплене в ч. 3 ст. 114 КПК України.

Виходячи з викладених вище міркувань, доцільно, гадаємо, виключити із ч. 1 ст. 118 КПК України текст, що належить до регламентації взаємодії слідчого з органом дізнання, залишивши без змін ту частину норми, яка регулює взаємовідносини слідчого зі слідчим. Викладене сприятиме однозначному розумінню термінології в названих рішеннях слідчого стосовно його взаємодії з органами дізнання при проведенні слідчих дій.

Частина 3 ст. 114 КПК України передбачає таку форму взаємодії, як *сприяння* органу дізнання слідчому при проведенні останнім окремих слідчих дій. Необхідність у такому сприянні, зазначає А. М. Ларін, виникає тоді, коли слідчий сам фізично не в змозі ефективно провести слідчу дію, а також коли у зв'язку з цим виникає необхідність використання можливостей, якими наділені органи дізнання [98, с. 117–118].

Л. М. Карнеєва вважає, що сприяння полягає в проведенні оперативно-розшукових заходів [77, с. 50–51]. Але погодитися з цією точкою зору, на наш погляд, неможливо, бо проведення оперативно-розшукових заходів за вказівкою слідчого є предметом його самостійного рішення щодо взаємодії з органом дізнання.

Тлумачний словник визначає *сприяння* як «виявлення підтримки», «допомогу», «створення зручних умов для здійснення чого-небудь» [169, с. 450]. Отже, вимога слід-

чого органу дізнання посприяти при проведенні слідчих дій направлена на виконання доручень, як правило, організаційно-технічного характеру. Так, співробітники органу дізнання на вимогу слідчого допомагають йому в тих слідчих діях, організація і проведення яких вимагає зусиль кількох осіб, наприклад, при огляді місця злочину, проведенні обшуку, виїмки, відтворення обстановки та обставин події тощо. Безпосередньо при проведенні обшуку таке сприяння може проявлятися в наданні допомоги в найбільш доцільному, з тактичної точки зору, способі проникнення в місце, де буде проводитися обшук, забезпеченню присутності понятих при його проведенні і таке інше. Можливі й інші ситуації, коли слідчому необхідна допомога органу дізнання. Якщо при цьому врахувати, що останній, як правило, сам проводить розслідування кримінальної справи, то стає очевидним важливе значення і беззаперечна користь такого сприяння. Розвиваючи цю точку зору, І. Ф. Герасимов визначив, що змістом цієї форми взаємодії є участь співробітників органу дізнання в підготовці і проведенні окремих складних і трудомістких слідчих дій, яка виявляється в безпосередній практичній допомозі тактичного та організаційно-технічного характеру, що надається слідчому [39, с. 141–142].

На практиці і в юридичній літературі не знайшло ще достатньо чіткого вирішення питання стосовно того, що є приводом для сприяння органів дізнання слідчому. За змістом закону вимозі про сприяння органу дізнання в проведенні слідчих дій повинна бути надана письмова форма. Але, на наш погляд, тут слід підтримати точку зору І. Ф. Герасимова, який вважає, що, коли дотримання письмової форми зашкоджує оперативності та швидкості проведення слідчої дії, можливі й інші варіанти (наприклад, усна форма) [39, с. 142]. На практиці, де має місце добре налагоджена взаємодія слідчого з органами дізнання, питання щодо сприяння при проведенні тих чи інших слідчих дій у справі вирішується просто й оперативно.

Звертаючись до непроцесуальних (організаційних) форм взаємодії слідчого з органами дізнання, слід зазначити, що вони породжені процесуальними формами і за своїм призначенням сприяють більш раціональному й ефективному використанню останніх. Як і процесуальні, непроцесуальні форми можуть проявлятися на всіх стадіях розслідування кримінальної справи. Особливо часто вони використовуються при розслідуванні складних, багатоепізодних справ, а також у разі, коли кримінальна справа порушена за матеріалами оперативно-розшукової діяльності (п. 5 ч.1 ст. 94 КПК України).

Засади, на яких повинна будуватися непроцесуальна взаємодія між органами досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ, визначені в низці відомчих нормативно-правових актів, що видані в системі органів внутрішніх справ, державної безпеки, податкової міліції та інших органів. Ці нормативно-правові акти та норми службової етики сприяли становленню та удосконаленню таких непроцесуальних форм взаємодії, як спільне планування; обмін інформацією; координація слідчих та оперативно-розшукових дій; консультації; спільний аналіз причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, тощо.

Необхідність і практична доцільність спільного планування слідчих дій і оперативно-розшукових заходів зумовлена самим змістом плану, наявністю в ньому питань, які належать до компетенції слідчого і органу дізнання, при тісній взаємодії між ними. Детально це питання досліджували В. В. Бірюков, О. Б. Мельникова, Р. Н. Шехавцов, І. В. Попов та інші науковці [25].

Обмін інформацією як форма взаємодії забезпечує своєчасне і повне отримання сторонами, що взаємодіють, даних про хід та результати слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. При цьому ефективність проведення як слідчих дій, так і оперативно-розшукових заходів залежить від своєчасності отримання цих даних та їх об'єктивності [26, с. 277]. Залежно від важливості, змісту та

мети використання даних, отриманих і в ході розслідування кримінальної справи, і в процесі оперативно-розшукової діяльності, співробітники органів досудового слідства та дізнання можуть обмінюватися інформацією як шляхом безпосереднього ознайомлення з оригіналами документів, так і за складеними на їх підставі довідками, оглядами тощо.

На практиці перед проведенням слідчих дій або оперативно-розшукових заходів одна із сторін, що взаємодіють, може ознайомитися із оперативно-розшуковими матеріалами чи матеріалами кримінальної справи. Питання про те, в якому обсязі знайомити співробітника органу дізнання з матеріалами кримінальної справи, вирішує слідчий, а слідчого з оперативно-розшуковими матеріалами — керівник органу дізнання.

Координація слідчих дій і оперативно-розшукових заходів здійснюється з метою отримання для розслідування кримінальної справи необхідної оперативної інформації та створення найбільш сприятливих умов для успішного проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Слідчі дії та оперативно-розшукові заходи, що здійснюються паралельно, повинні перебувати в певному взаємозв'язку і взаємозалежності. Проведення оперативно-розшукових заходів, зумовлених розслідуванням кримінальної справи, повинно підпорядковуватися завданням й інтересам слідства, організовуватися і здійснюватися передусім для того, щоб сприяти більш ефективному розслідуванню всієї справи.

Важливою формою взаємодії слідчого з органом дізнання є слідчо-оперативна група. Характерними ознаками такої групи є те, що:

1) вона становить організаційну форму взаємодії слідчого з органами дізнання;

2) з організаційного боку слідчо-оперативна група є тимчасовою організацією, що об'єднує зусилля слідчих і співробітників органу дізнання для вирішення спільного

завдання — розкриття злочину, з використанням як процесуальних, так і оперативно-розшукових засобів;

3) з процесуального боку зазначена група становить собою два погоджено працюючих формування, одне із яких (слідчий) використовує при розслідуванні кримінальної справи властиві йому процесуальні функції, а інше (орган дізнання) сприяє в проведенні процесуальних дій та виконує доручення і вказівки щодо проведення слідчих та оперативно-розшукових дій;

4) слідчо-оперативна група може бути створена як на визначений термін (для вирішення конкретно поставленого завдання), так і на весь період розслідування кримінальної справи;

5) взаємодія між членами групи має не випадковий, епізодичний характер, а є стабільним творчим співробітництвом, яке ґрунтується на найбільш доцільному поєднанні різних засобів і методів, властивих сторонам, що взаємодіють, а також постійному і повноцінному обміну інформацією;

6) керівництво слідчо-оперативною групою і контроль за діяльністю її членів здійснює слідчий, в провадженні якого знаходиться кримінальна справа.

Правовою підставою створення слідчо-оперативної групи є відомчі нормативно-правові акти. Водночас створення та діяльність таких груп не повною мірою відповідає положенню ст. 1 КПК України, згідно з яким порядок провадження досудового слідства та дізнання у кримінальних справах визначається тільки законом. Все це зумовлює необхідність включення окремої норми в КПК України, яка б встановлювала порядок і підстави створення слідчо-оперативної групи, а також порядок взаємодії слідчого із співробітниками органу дізнання, про що справедливо зазначається в роботах М. А. Погорецького, А. М. Подопрелова, С. В. Слинька та інших авторів [145; 146; 158].

Г. А. Матусовський, В. М. Сущенко та деякі інші науковці вважають, що створення та діяльність слідчо-опе-

ративної групи ґрунтується на нормах кримінально-процесуального законодавства (статті 104, 114 і 119 КПК України), які надають слідчому право давати органу дізнання відповідні доручення та вказівки і вимагати сприяння при розслідуванні кримінальної справи [113, с. 58]. Ця точка зору заслуговує на увагу, але слід зауважити, що в наведених нормах права на це прямо не вказано, а визначення «слідчо-оперативна група» в чинному КПК України відсутнє взагалі.

У статті 119 КПК України згадується тільки про таку колективну форму розслідування кримінальної справи, як група слідчих, і в ній не передбачені підстави участі співробітників органу дізнання в складі цього формування. Однак у проекті нового КПК України вже передбачено, що досудове слідство може проводитися також і слідчо-оперативною групою, яка створюється начальником слідчого підрозділу або прокурором.

Виходячи з того, що особовий склад органу дізнання підпорядкований керівнику цього органу, рішення про створення слідчо-оперативної групи, на наш погляд, повинно бути спільним або хоча б погодженим з начальником органу дізнання. Це положення доцільно було б закріпити в зазначеному проекті Кримінально-процесуального кодексу.

Керівником слідчо-оперативної групи призначається один із слідчих (начальник слідчого підрозділу), який приймає справу до свого провадження і з цього часу несе відповідальність за якість та рівень роботи групи, досягнуті під його керівництвом. Він має право давати вказівки, доручення, перевіряти виконання слідчих і оперативно-розшукових дій та контролювати діяльність всього складу групи. У статтях 114, 119 КПК України йдеться про те, що старший слідчої групи керує діями інших слідчих, які входять до її складу, а внесена до проекту КПК України норма передбачає, що члени слідчо-оперативної групи виконують доручення і вказівки її керівника, діючи при цьому в межах наданих їм повноважень.

О. М. Ларін, С. В. Слинько, Л. М. Карнеєва та інші автори висловлювали пропозиції щодо наділення керівника слідчо-оперативної групи правами начальника слідчого відділу [75, с. 85–86; 99, с. 121; 158, с. 190–191]. На нашу думку, в цьому немає ніякої потреби, бо на розслідуванні кримінальної справи та взаємодії слідчого з органами дізнання це аж ніяк не позначиться. Визначене процесуальне положення старшого (керівника) слідчої (слідчо-оперативної) групи дає змогу повністю вирішувати поставлені перед групою завдання.

Втім, у разі включення до складу слідчо-оперативної групи кількох оперативних співробітників доречним є призначення одного з них старшим, який і має відповідати за стан оперативно-розшукової діяльності і виконання відповідних доручень та вказівок слідчого.

Таким чином, взаємодія слідчого із співробітниками органу дізнання в слідчо-оперативній групі відбувається на підставі узгоджених планів проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів з використанням процесуальної та непроцесуальної її форм. Автори також вважають, що заслуговує підтримки практика, яка існує при розслідуванні особливо складних та багатоепізодних кримінальних справ, коли співробітників органу дізнання на певний час звільняють від виконання частини своїх безпосередніх обов'язків і відряджають до слідчого підрозділу для роботи у складі слідчо-оперативної групи [48, с. 167].

2. ОСНОВНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА З ОРГАНАМИ ДІЗНАННЯ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

2.1. Взаємодія слідчого з органами дізнання в ході перевірки і вирішення заяв або повідомлень про злочини

Будь-яка система має особливу, притаманну тільки їй структуру, під якою слід розуміти закон зв'язку елементів, які утворюють її [70, с. 126]. Має таку структуру і процесуальна діяльність слідчого, яка складається з відповідних етапів (стадій), що індивідуалізуються і цим відрізняються один від одного. В науці етапом (з фр. *etape* — «етап»; «окремий момент, стадія в розвитку чого-небудь, у якій-небудь діяльності») [72, с. 125] процесуальної діяльності вважається така її частина, яка становить взаємопов'язану систему дій, поєднаних спільністю завдань та умовами їх проведення. Враховуючи викладене, специфіка взаємодії слідчого з органами дізнання, передусім наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією, при розслідуванні кримінальних справ буде найбільш повно і всебічно досліджена лише тоді, коли розглянути її у взаємозв'язку з етапами досудового слідства.

Думка стосовно того, що досудове слідство — це взаємопов'язана, впорядкована, цілеспрямована та системна діяльність, висловлена багатьма процесуалістами. Так, С. А. Альперт, М. І. Бажанов, П. С. Елькінд, І. М. Лузгін, М. С. Строгович, М. А. Чельцов та інші автори вважають, що досудове слідство включає два етапи — до притягнення у справі особи як обвинуваченого і після такого притягнення [7, с. 101; 106, с. 89; 166, с. 129; 172, с. 375–377; 184, с. 53]. На першому етапі розслідування провадиться

стосовно того чи іншого факту, події злочину, досліджуються обставини і обстановка вчинення злочину, але конкретні особи, винні в його вчиненні, як правило, ще не відомі або не зібрано достатньо доказів для пред'явлення обвинувачення. Після того як слідчий зібрав достатньо даних, що підтверджують факт вчинення злочину конкретною особою, ця особа притягується як обвинувачений. Подальше розслідування справи продовжується в руслі перевірки доказів, які підтверджують вину чи невинуватість обвинуваченого в інкримінованому злочині, виявляються всі особи, причетні до вчинення злочину, причини і умови, що сприяли його вчиненню, тощо. Також в окремих випадках на другому етапі досудового слідства проводиться пошук доказів, які вказують на вчинення обвинуваченим ще й інших злочинів.

Крім того, в самостійний етап кримінально-процесуальної діяльності виокремлюється діяльність з розгляду та вирішення заяв і повідомлень про злочини. Подібної точки зору дотримуються В. С. Зеленецький, М. М. Михеєнко, В. М. Бож'єв, М. Е. Павлов, С. В. Слин'юк та низка інших процесуалістів [27, с. 140–156; 70, с. 126–133; 122, с. 218; 158, с. 111–113], які визначають цей етап як регламентовану кримінально-процесуальним законодавством діяльність з прийому, реєстрації, перевірки та вирішення інформації про злочини. Звідси випливає, що початковим етапом кримінально-процесуальної діяльності є факт прийому і реєстрації у встановленому порядку заяви чи повідомлення про вчинений або підготовлюваний злочин. На цьому етапі вирішуються питання щодо наявності чи відсутності в конкретному діянні ознак злочину та приймається рішення про необхідність подальшої кримінально-процесуальної діяльності.

Не вдаючись до детального аналізу існуючих точок зору щодо етапів процесуальної діяльності слідчого, зазначимо, що в юридичній літературі відсутня єдність поглядів з цьо-

го питання, але полеміка іде швидше щодо тієї чи іншої назви, ніж стосовно їх суті і характеристик. Вважаємо, що позиція вище згаданих нами авторів найбільш повно відображає динаміку розвитку кримінально-процесуальної діяльності з розслідування кримінальних справ і дає можливість окреслити типові слідчі ситуації [30, с.7], властиві тому чи іншому етапу досудового слідства, що сприяє визначенню специфіки взаємодії слідчого з органами дізнання.

Під слідчими ситуаціями в науці розуміють динамічну сукупність інформаційних, доказових, організаційних і тактичних факторів, які характеризують розслідування, що склалися на певному проміжку часу і при цьому зумовлюють основні напрями діяльності, прийняття рішень і вибір способів дій у справі [39, с. 168–173; 93, с. 192–193].

Визначаючи структуру слідчої ситуації, І. Ф. Герасимов вважає, що вона складається із компонентів, які характеризують уже розпочату кримінально-процесуальну діяльність:

- 1) обставин злочину, відомих у даний час у вигляді інформаційного матеріалу;
- 2) доказів у справі, які встановлюють факт злочину;
- 3) інформації, яка має тактичне й організаційне значення;
- 4) слідчих дій та інших заходів, які заплановані і проведені у справі;
- 5) запланованих, але ще не виконаних слідчих та інших дій;
- 6) процесуальних, тактичних і технічних можливостей, які є в розпорядженні слідчого або органу дізнання в процесі розслідування;
- 7) можливостей, котрі слідчий або орган дізнання ще не використовували (так званий резерв);
- 8) часу, який є в розпорядженні слідчого;
- 9) даних щодо поведінки осіб, зацікавлених у результатах справи;

10) оцінки всіх перелічених факторів і, зрештою, визначення характеру ситуації взагалі [39, с. 171].

Індивідуальність слідчої ситуації при розслідуванні того чи іншого виду злочину безумовно впливає на характер взаємодії слідчого з органом дізнання, на обрання конкретної форми взаємодії, в тому числі і на динаміку цієї діяльності. У зв'язку з цим навряд чи можна говорити про сталість форм такої взаємодії та їх стабільність протягом всього розслідування справи. Що ж стосується активності учасників взаємодії, то вона також повністю зумовлена слідчими ситуаціями, які складаються у справі.

У цьому випадку важливе значення мають ті слідчі ситуації, які виникають при дослідженні обставин, що входять у предмет доказування в конкретних кримінальних справах. Ці обставини можуть досліджуватися на різних етапах досудового слідства, але до винесення постанови про закінчення розслідування всі вони повинні бути встановлені достовірно і в повному обсязі.

Так, на етапі регламентованої кримінально-процесуальним законодавством діяльності з прийому, реєстрації, перевірки і вирішення заяв і повідомлень про злочини встановлюється наявність чи відсутність передбачених законом приводів і підстав до порушення кримінальної справи, а також обставин, що виключають провадження у справі (ст. 6 КПК України). Взаємодія органів досудового слідства та дізнання на цьому етапі має на меті швидко і в повному обсязі виявити достатні підстави для порушення кримінальної справи чи відмови в її порушенні (статті 4, 97, 98, 99 КПК України) [179, с. 113–116]. Рішення, яке приймається на підставі проведеної перевірки, повинно містити відповідь на запитання щодо достатності даних, які вказують на наявність ознак злочину, а також відсутності підстав, що згідно із законом перешкоджають порушенню кримінальної справи.

На наступному етапі досудового слідства, тобто від порушення кримінальної справи до притягнення особи як

обвинуваченого, встановлюються і уточнюються обставини вчинення злочину, виявляються його сліди та коло осіб, причетних до вчинення злочину, застосовуються запобіжні заходи до підозрюваних з одночасним посиленням пошуком джерел доказової інформації і її закріпленням. Саме на цьому етапі висувуються та перевіряються версії [87, с. 100–102], накопичуються докази стосовно участі конкретних осіб у вчиненні злочину, збираються дані, що характеризують особу, досліджуються і уточнюються обставини, які дають змогу найбільш повно й об'єктивно сформулювати обвинувачення стосовно цих осіб і вирішити питання щодо застосування запобіжних заходів.

До винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого слідчий повинен зібрати докази, які свідчать про те, що саме діяння мало місце, а його ознаки відповідають складу того чи іншого злочину, що злочин вчинений тією особою, якій пред'являється обвинувачення, і що обставини, котрі виключають кримінальну відповідальність, є відсутніми. Важливість завдань, що повинні бути вирішені, значні обсяги слідчої та оперативно-розшукової діяльності, інтенсивність роботи з розкриття злочину саме в цей період провадження слідства дають підстави розглядати цей етап як вузловий у процесі взаємодії слідчого з органами дізнання [128, с. 15].

Останній етап включає винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого, забезпечення явки особи, пред'явлення обвинувачення і допиту обвинуваченого, вирішення питання про застосування запобіжних та інших засобів процесуального примусу (наприклад, накладення арешту на майно) тощо. Цей етап є логічним продовженням попереднього етапу, протягом якого з використанням можливостей органів дізнання проводиться перевірка показань обвинуваченого, достовірно встановлюються всі обставини, які входять в предмет доказування, і визначаються межі доказування в даній кримінальній справі. Після аналізу та під-

сумкової оцінки зібраних у справі доказів матеріали кримінальної справи надаються для ознайомлення обвинуваченому та іншим учасникам кримінального процесу, коло яких визначене законом, та виконуються інші процесуальні дії, які завершають процес досудового розслідування справи.

Викладена характеристика етапів досудового слідства, на наш погляд, дає можливість більш детально дослідити специфіку взаємодії слідчого з органами дізнання і визначитися з тим, які саме її форми доцільно застосовувати в тому чи іншому випадку.

Так, взаємодія органів досудового розслідування та дізнання на етапі перевірки заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини має на меті швидко і повно виявити підстави для прийняття таких рішень, а саме:

- а) порушення кримінальної справи;
- б) відмови в порушенні кримінальної справи;
- в) направленні заяви чи повідомлення за належністю;
- г) прийнятті заходів щодо попередження чи припинення злочину;
- г) вжиття необхідних заходів для забезпечення безпеки заявника, а також членів його сім'ї та близьких родичів (ст. 97 КПК України).

Правильно обрана форма взаємодії слідчого з органом дізнання при перевірці отриманої інформації сприяє реалізації принципу невідворотності відповідальності за вчинений злочин і є реальною гарантією забезпечення конституційних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [158, с. 110].

Перш ніж перейти до дослідження конкретних форм взаємодії слідчого з органом дізнання на цьому етапі, який деякі фахівці називають дослідчим [70, с. 126], доцільно розглянути особливості прийому, реєстрації, перевірки та вирішення заяв і повідомлень про злочини.

Так, загальні питання звернення громадян до органів державної влади і управління, інших юридичних та поса-

дових осіб регламентуються Законом України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року [62], але відповідно до ст. 12 названого Закону його дія не поширюється на порядок розгляду заяв і скарг громадян, який встановлений чинним кримінально-процесуальним законодавством. Статті 94, 95, 97, 98, 99, 99¹ КПК України визначають загальні положення розгляду заяв і повідомлень про злочини, не деталізуючи при цьому порядок їх прийому та реєстрації, який встановлюється відомчими нормативними актами (наказами, інструкціями тощо). Ліквідувати існуючі прогалини пропонується в проекті нового КПК України, включивши до його структури окрему норму, яка б регламентувала питання реєстрації заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини.

Тут доцільно зауважити, що в теорії та практиці кримінального процесу розмежовують два види заяв і повідомлень, які мають відношення до даного дослідження. Одні заяви про вчинені або підготовлювані злочини можуть бути приводами до порушення кримінальної справи, а інші не є такими. Критерієм розмежування таких заяв, на думку авторів, має бути передбачена ст. 95 КПК України процедура попередження заявника про відповідальність за неправдивий донос, а також бажання заявника зробити саме офіційну заяву, яка повинна розглядатися в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством. В іншому разі така заява згідно зі ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [64] є підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності і подальша її перевірка проводиться непроцесуальним шляхом. Але, якщо в разі перевірки цієї заяви (повідомлення) буде встановлено наявність в тому чи іншому діянні ознак злочину, приводом до порушення кримінальної справи виступає вже не сама заява, а безпосереднє виявлення ознак злочину органом дізнання в ході проведення оперативно-розшукових заходів (п. 5 ч. 1 ст. 94 КПК України).

Звернення представників влади, громадськості чи окремих громадян із заявами і повідомленнями про злочини можуть бути як письмовими, так і усними. Усні заяви заносяться до протоколу, в якому зазначається, що заявник попереджений про кримінальну відповідальність за свідомо неправдивий донос. Складений протокол підписують заявник та посадова особа, що прийняла заяву. Вимога стосовно необхідності попередити заявника щодо відповідальності за неправдивий донос стосується також і тих осіб, які направили письмові заяви (повідомлення) про вчинений злочин, про що від останніх відбирається підписка (ч. 3 ст. 95 КПК України).

Особливим видом заяви про злочин є явка з повинною, тобто коли особа, яка його вчинила, письмово чи усно повідомляє про це органи досудового слідства чи дізнання. В останньому випадку особа не попереджається про кримінальну відповідальність за неправдивий донос.

Отримані конкретним правоохоронним органом заяви та повідомлення реєструються в установленому порядку, а вже їх безпосередній розгляд та вирішення здійснюється згідно з вимогами КПК України.

Крім перелічених заяв та повідомлень про злочини ст. 94 КПК України як приводи до порушення кримінальної справи передбачає:

— повідомлення представників влади, громадськості та окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці злочину або з поличним (є різновидом повідомлення, передбаченого в п.1 ч. 1 ст. 94 КПК України);

— повідомлення, опубліковані в пресі.

В останньому випадку за повідомленнями, опублікованими в пресі, кримінальні справи порушують тільки прокурори — з метою недопущення паралельних проваджень [124, с. 153].

Аналіз змісту всіх заяв та повідомлень про злочини дає можливість класифікувати їх на два види, а саме:

1) заяви (повідомлення), які містять достатні підстави для прийняття рішення щодо порушення чи відмови в порушенні кримінальної справи;

2) заяви (повідомлення), які потребують перевірки для встановлення наявності чи відсутності підстав для прийняття того чи іншого рішення.

У зв'язку з викладеним виникають питання щодо того, який саме компетентний орган (слідчий чи орган дізнання) повинен провести перевірку заяв і повідомлень про злочини та який орган має порушити або відмовити в порушенні кримінальної справи.

Згідно зі ст. 4 КПК України суб'єктами, що можуть приймати рішення в даній ситуації, крім суду та прокурора, є слідчий і орган дізнання, які зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину. Відповідно і обов'язок приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, зокрема, які не є їм підслідними, рівною мірою також покладений на перелічені органи (ч. 1 ст. 97 КПК України).

Таким чином, автори вважають, що з метою процесуальної економії приймати рішення по суті отриманої заяви (повідомлення) про злочин має той орган (слідчий чи орган дізнання), який їх отримав, за умови, що цей злочин їм підслідний. У той же час, за наявності достатніх підстав для порушення кримінальної справи, доцільно, щоб кримінальна справа порушувалася безпосередньо слідчим, який відразу визначатиме напрямок її розслідування. Раціональність цього підходу є очевидною, а тому не розглядається детально.

Бажаним також є аналіз отриманої органом дізнання інформації у слідчому підрозділі, оскільки це допоможе виключити можливі помилки при прийнятті відповідного рішення і правильно кваліфікувати той чи інший злочин. У такій взаємодії передусім зацікавлені співробітники органу дізнання, — адже отримана від слідчого консультація та методична допомога

сприятимуть більш якісному та кваліфікованому проведенню ними дізнання в конкретній справі.

Слідчий чи орган дізнання, які отримали заяву чи повідомлення про злочини, зобов'язані не пізніше триденного строку прийняти одне з рішень, передбачених ч. 2 ст. 97 КПК України, а саме — порушити кримінальну справу, відмовити в порушенні кримінальної справи чи направити заяву або повідомлення за належною адресою.

Відповідно до ст. 98 КПК України орган дізнання або слідчий при наявності в отриманій заяві (повідомленні) достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, зобов'язані порушити кримінальну справу і приступити до провадження досудового слідства (дізнання) або, керуючись вимогами ст. 99 КПК України, відмовити в порушенні такої справи. Якщо ж в отриманій заяві повідомляється про злочин, який за підслідністю віднесений до компетенції інших правоохоронних органів, така заява у визначений термін направляється за призначенням, про що письмово повідомляється заявнику. При цьому критерій вибору між тим чи іншим рішенням, між порушенням кримінальної справи з подальшим направленням її за призначенням і направленням заяви чи повідомлення за підслідністю без порушення кримінальної справи в законі чітко не визначений.

Безумовно, що коли в отриманих заяві чи повідомленні є достатньо даних, які вказують на наявність ознак злочину, за яким провадження досудового слідства віднесено до компетенції конкретного правоохоронного органу, то його слідчий чи орган дізнання повинні відразу порушити кримінальну справу. Слід погодитися з точкою зору Л. М. Карнеєвої, яка вважає, що правове значення порушення кримінальної справи полягає у створенні правових підстав для подальшого провадження досудового слідства, а тому в цьому разі достатньо ймовірного висновку щодо вчиненого або підготовлюваного злочину [76, с. 49].

Що ж стосується відсутності достатніх даних для прийняття того чи іншого рішення в отриманій заяві чи повідомленні, то в таких випадках ч. 4 ст. 97 КПК України передбачає можливість проведення відповідної перевірки. При цьому чинне кримінально-процесуальне законодавство чітко не визначає, хто саме, орган дізнання чи слідчий, має проводити перевірку заяв і повідомлень про злочини та як вони можуть взаємодіяти між собою на цьому етапі процесуального провадження. Особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з тим, що органи дізнання, які наділені оперативно-розшуковою юрисдикцією, по суті, мають більше процесуальних та інших засобів для перевірки заяв і повідомлень про злочини, ніж органи досудового слідства.

Таким чином, не завжди виправданою є практика, коли отримані заяви і повідомлення про злочини, які потребують перевірки, направляються до слідчого підрозділу. Подібні заяви (повідомлення), на нашу думку, повинні направлятися до органу дізнання, який у встановленому законом порядку зобов'язаний самостійно провести всебічну і повну перевірку отриманої інформації. За матеріалами такої перевірки має прийматися рішення по суті справи. Викладена вимога впливає зі змісту ст. 103 КПК України, ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інших законів і підзаконних актів, які покладають на органи дізнання, наділені правом проведення оперативно-розшукової діяльності, обов'язок вжиття необхідних заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили.

Перевірка заяви (повідомлення) про злочини має проводитися в строк, визначений ч. 4 ст. 97 КПК України, тобто не більше десяти днів. Але цей термін не відповідає вимогам сьогодення і на практиці досить часто порушується, особливо за інформацією щодо окремих тяжких та особливо тяжких злочинів. Вважаємо, що в необхід-

них випадках на підставі мотивованої постанови слідчого чи органу дізнання строк такої перевірки повинен продовжуватися прокурором. Подібної точки зору дотримується М. А. Погорецький та деякі інші фахівці [145, с. 74–75].

Автори вважають за доцільне, щоб після проведеної органом дізнання перевірки заяв та повідомлень про злочини рішення про порушення за її матеріалами кримінальної справи приймалося слідчим, бо в подальшому саме він має провадити досудове слідство у справі та визначати його напрямки. Виняток можуть становити випадки, коли орган дізнання зобов'язаний негайно порушити кримінальну справу і провести в ній невідкладні слідчі дії. До таких випадків належать:

- 1) необхідність припинити злочин;
- 2) необхідність затримати особу, що вчинила злочин, з метою перешкодити їй ухилитися від слідства;
- 3) наявність реальної можливості втрати доказів у справі.

Висловлена пропозиція є дискусійною, але вона жодним чином не обмежує повноважень названих органів, бо остаточне рішення з цього питання приймається керівником органу дізнання, який проводив відповідну перевірку заяви (повідомлення) про злочини.

У теорії кримінального процесу взаємодія слідчого з органом дізнання розглядається як складна система, інтегрована за допомогою кримінально-процесуального законодавства та підзаконних актів у визначену організаційну сукупність кримінально-процесуальної й іншої діяльності з розкриття злочинів, що здійснюється при процесуальному та організаційному керівництві слідчого.

Виходячи з такого розуміння взаємодії, доходимо висновку, що повноваження слідчого при провадженні досудового слідства, передбачені ч. 3 ст. 114 КПК України, поширюються також і на його процесуальну діяльність, пов'язану з прийманням та вирішенням заяв і повідомлень

про злочини. Такої ж думки дотримується значна частина опитаних за спеціальною анкетною фашівців-практиків, які вважають, що слідчий має право доручати органу дізнання, наділеному оперативно-розшуковою юрисдикцією, проведення перевірки заяв та повідомлень про вчинені, або ті що готуються, злочини в разі, коли в отриманій заяві або повідомленні відсутні достатні дані для прийняття рішення про порушення чи відмову в порушенні кримінальної справи.

До того ж ч. 5 ст. 97 КПК України прямо передбачає, що заяви та повідомлення про злочини до порушення кримінальної справи можуть бути перевірені шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності, а ч. 2 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає, що однією із підстав для проведення такої діяльності є доручення слідчого.

Все це спрямовано на те, щоб забезпечити при перевірці заяв і повідомлень про злочини органічне поєднання зусиль, можливостей, методів та засобів органів досудового слідства і дізнання з моменту отримання інформації про злочин і до повного його розкриття.

Конкретні форми взаємодії слідчого з органом дізнання залежать від ситуацій, які виникають на етапі, що розглядається, а саме, коли:

1) слідчим безпосередньо прийнята (отримана) заява чи повідомлення про злочин;

2) слідчий отримав з органу дізнання матеріали перевірки заяв чи повідомлення про злочин для прийняття рішення по суті;

3) заява чи повідомлення про злочин отримані слідчим для проведення перевірки від інших органів, у порядку п. 3 ч. 2 ст. 97 КПК України.

Розглянемо специфіку взаємодії слідчого з органом дізнання в умовах кожної із перелічених ситуацій.

1. Слідчий, отримавши заяву (повідомлення) про злочин, має особисто прийняти по ній рішення. З самого по-

чатку необхідно визначитися стосовно того, чи є потреба у вжитті заходів щодо попередження або припинення злочину, про який повідомляється. У разі такої потреби слідчий має негайно вступити у взаємодію з органом дізнання, наділений оперативно-розшуковою юрисдикцією, з метою залучення останнього до попередження або припинення злочину. Необхідність такої взаємодії зумовлюється тим, що оперативні підрозділи (органи дізнання), більше пристосовані до виконання подібних завдань, а ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зобов'язує їх використовувати наявні в них можливості для попередження і припинення злочинів. Форма такої взаємодії має процесуальний характер, а тому відповідне доручення слідчого повинне бути мотивованим і визначати, які саме дії (спрямовані на попередження чи припинення злочину) необхідно виконати. Тактику виконання доручення обирає в кожному конкретному випадку орган дізнання, який його отримав, виходячи з наявних у нього сил та засобів. Основною і єдиною метою цієї взаємодії є вжиття всіх можливих заходів з тим, щоб попередити чи припинити злочин.

Особливості взаємодії слідчого з органами дізнання при необхідності фізичного захоплення осіб, що підозрюються у вчиненні злочину, врегульовані відповідними відомчими нормативно-правовими актами.

Крім того, за наявності відповідних підстав, що свідчать про реальну загрозу життю та здоров'ю особи, яка повідомила про злочин, слідчий має вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи заявника, а також членів його сім'ї та близьких родичів, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на заявника (п. 1 ч. 2 ст. 52¹ і ч. 3 ст. 97 КПК України). Зрозуміло, що забезпечення безпеки тієї чи іншої особи потребує задіяння значних сил та засобів, а тому вимагає взаємодії з іншими підрозділами правоохоронних органів. Забезпечення безпеки заявника та інших перелі-

чених осіб згідно зі ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» безпосередньо покладено на підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а вже ці підрозділи мають право залучати до виконання цього завдання інші підрозділи.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року [61] та низки відомчих нормативно-правових актів безпосереднє здійснення спеціальних заходів по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства покладається на спеціальні підрозділи правоохоронних органів. Детально питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства розглянуто в роботах В. І. Галагана та інших авторів [33, с. 142–144].

Крім забезпечення фізичної безпеки названих осіб, орган дізнання зобов'язаний з використанням наявних гласних та негласних оперативно-розшукових засобів встановити осіб, що протидіють органам досудового слідства, та вжити заходів щодо припинення їх протиправної діяльності.

Таким чином, метою взаємодії слідчого з органами дізнання в цьому випадку є забезпечення безпеки особи, яка повідомила про злочин, та протидія тим силам, які намагаються перешкодити законній діяльності органів досудового слідства. Зрозуміло, що здійснення учасниками кримінального судочинства покладених на них функцій, реалізація належних їм прав та обов'язків можливі лише в тому разі, коли ніщо не загрожує безпеці їхньої життєдіяльності.

Якщо в отриманій заяві (повідомленні) недостатньо інформації для прийняття обґрунтованого рішення про порушення чи відмову в порушенні кримінальної справи, а також якщо викладені дані викликають сумнів у їх достовірності, слідчий приймає рішення щодо проведення перевірки, яку інколи називають дослідною. Таку перевірку слідчий може провести самостійно або залучити до

її проведення орган дізнання, для якого дізнавальська діяльність є закономірним продовженням покладених на нього оперативно-розшукових функцій.

У разі прийняття рішення про залучення до перевірки заяви (повідомлення) про злочини органу дізнання слідчий виносить відповідне мотивоване доручення. В дорученні він визначає строк перевірки (в межах строку, визначеного ч. 4 ст. 97 КПК України) та завдання, які потрібно вирішити шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності (ч. 5 ст. 97 КПК України). Це право слідчого, на наш погляд, зумовлено тим, що своїми процесуальними повноваженнями на взаємодію з органом дізнання він наділяється з моменту виникнення кримінально-процесуальних відносин, тобто з моменту отримання заяви чи повідомлення про вчинений або підготовлюваний злочин.

Доручення слідчого перевірити отриману ним заяву (повідомлення) про злочини в ході проведення оперативно-розшукової діяльності є процесуальною формою його взаємодії з органами дізнання, яку доцільно законодавчо закріпити шляхом відповідного доповнення ч. 5 ст. 97 і ч. 3 ст. 114 КПК України, а також у проекті нового КПК України.

Викладена позиція ґрунтується на тому, що згідно з чинним кримінально-процесуальним законодавством заява (повідомлення) про злочини може бути перевірена шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи службових осіб та витребування необхідних документів (ч. 4 ст. 97 КПК України) або шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності (ч. 5 ст. 97 КПК України). При цьому повноваження підрозділів (органів дізнання), наділених правом проведення оперативно-розшукової діяльності (ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») значно ширші, ніж можливості для перевірки заяви (повідомлення) слідчим, передбачені ч. 4 ст. 97 КПК України. Так, оперативні підрозділи мають право опитувати осіб; витребувати необхідні документи; проводити

контрольну й оперативну закупівлю та постачання товарів; порушувати питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій; відвідувати жилі та інші приміщення для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину; збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину; знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації; контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштові відправлення; здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів тощо [64]. При цьому отримані до порушення кримінальної справи відповідно до вимог ч. 4 ст. 97 КПК України і ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» пояснення від окремих громадян чи посадових осіб або витребувані документи мають однакове доказове значення і з позиції кримінально-процесуального законодавства не мають між собою суттєвих відмінностей.

Тобто надання слідчому права залучати до перевірки отриманої заяви або повідомлення про злочини органи дізнання, наділені оперативно-розшуковою юрисдикцією, виглядає логічним і закономірним з точки зору визначення обсягу його процесуальних повноважень на таку взаємодію.

Тут виникає питання стосовно того, в яких саме випадках слідчий може залучати до перевірки заяви (повідомлення) орган дізнання, а коли зобов'язаний провести її самостійно. Вважаємо, що залучати орган дізнання до перевірки заяв і повідомлень про злочини доцільно тоді, коли при встановленні підстав для порушення чи відмови в порушенні кримінальної справи вимагається проведен-

ня не тільки значного обсягу так званих перевірочних дій (отримання пояснень, витребування необхідних документів тощо), але й комплексу гласних та негласних оперативно-розшукових заходів. Проведення в цьому випадку визначених у законодавчих актах України окремих оперативно-розшукових (оперативно-технічних) заходів проводиться з дозволу суду, за погодженням з прокурором поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника.

Важливим є також зважений та продуманий підхід до перевірки заяв і повідомлень про злочини. Така перевірка не повинна наполохати осіб, причетних до злочину. Більше того, вона повинна сприяти створенню необхідних умов для подальшого розслідування обставин злочину, що передбачає встановлення осіб, причетних до злочину, виявлення очевидців злочину, знаходження предметів і документів, які мають відношення до встановлення істини у справі і таке інше.

Разом з тим, малоефективною є така форма взаємодії слідчого з органом дізнання, як доручення перевірити окремі факти, викладені в заяві або повідомленні про злочини, лише шляхом гласних оперативно-розшукових заходів (опитати осіб, витребувати необхідні документи тощо). Це пояснюється позицією співробітників органу дізнання, які вважають, що слідчий має особисто виконати увесь можливий обсяг перевірочних дій, визначених у КПК України, а не передоручати їх проведення органу дізнання.

Вибіркове вивчення кримінальних справ, а також матеріалів, за якими було відмовлено в їх порушенні, дає підстави зробити висновок, що в разі залучення слідчим до проведення перевірки заяви (повідомлення) про злочини органу дізнання між ними завжди мають місце контакти у вигляді таких непроцесуальних (організаційних) форм взаємодії, як постійний обмін інформацією, консультації, спільне планування перевірочних та оперативно-розшукових дій тощо.

У літературі також висловлена точка зору, що у складних випадках під час перевірки доцільно практикувати проведення спільних нарад, на яких потрібно оцінювати та співставляти дані, отримані слідчим та співробітниками органу дізнання [114, с. 71]. Звичайно, спільний аналіз отриманої інформації більш характерний для стадії досудового розслідування, але якщо ця непроцесуальна форма взаємодії сприяє вирішенню тих чи інших нагальних завдань, то вона безумовно має право на існування. Більше того, слідчий повинен виступати ініціатором таких нарад і спрямовувати подальший напрямок перевірки з урахуванням висловлених присутніми зауважень та пропозицій.

2. Окремого розгляду потребують випадки отримання слідчим з органу дізнання матеріалів перевірки заяви чи повідомлення про злочин для прийняття рішення по суті. Подібна практика інколи має місце в діяльності правоохоронних органів, хоча її наявність і викликає полеміку як серед науковців, так і серед фахівців-практиків. Втім, на нашу думку, вона жодним чином не обмежує повноважень названих органів, бо остаточне рішення з цього питання приймає керівник органу дізнання, а слідчий, у свою чергу, відразу має можливість обрати відповідну тактику й визначити напрямок розслідування.

Так, отримавши матеріали перевірки заяви або повідомлення про злочин, слідчий зобов'язаний прийняти одне із таких рішень:

- 1) порушити кримінальну справу;
- 2) відмовити в порушенні кримінальної справи;
- 3) особисто виконати додаткові перевірочні дії;
- 4) повернути матеріали органу дізнання для проведення додаткової перевірки.

Більш детального розгляду та аналізу потребує останнє рішення слідчого. Так, у разі повернення отриманих матеріалів органу дізнання для додаткової перевірки слідчий зобов'язаний мотивувати своє рішення, вказавши, в чому

конкретно вбачається неповнота перевірки, які обставини необхідно встановити та які перевірочні дії чи оперативно-розшукові заходи для цього необхідно провести.

Не можна погодитися з точкою зору С. П. Щерби, Г. П. Хімичевої, М. М. Донковцевої і О. О. Чувильова стосовно того, що рішення слідчого про направлення матеріалів для додаткової перевірки повинно бути погоджено з начальником слідчого відділу [178, с.32], бо така точка зору суперечить вимогам кримінально-процесуального закону щодо процесуальної самостійності слідчого.

Повернення слідчим матеріалів для проведення додаткової перевірки, по суті, є рішенням, яке реалізує його повноваження на взаємодію з органом дізнання, наділеним оперативно-розшуковою юрисдикцією, а тому повинно здійснюватися в процесуальній формі, тобто у вигляді доручення чи вказівки, залежно від того виду діяльності (процесуальна чи оперативно-розшукова), яка доручається.

Але, як свідчить вивчення матеріалів перевірок заяв та повідомлень про злочини, слідчі інколи оформляють їх повернення органу дізнання супровідними листами, вказуючи при цьому тільки на ті обставини, які необхідно встановити в процесі додаткової перевірки. Разом з тим, додаткова перевірка проводилася б більш ефективно, якби слідчий завжди визначав, які конкретні перевірочні дії необхідно провести. Це особливо важливо у зв'язку з тим, що практика, як правило, виходить за межі проведення тільки відібрання пояснень від окремих громадян чи службових осіб або витребування необхідних документів, а співробітнику органу дізнання буває важко визначитися, які саме перевірочні дії доцільно провести з урахуванням реально існуючих дослідчих ситуацій. Такої ж точки зору дотримується і В. С. Зеленецький, який до перевірочних або пізнавальних відносить понад 12 дій [70, с. 131]. Значно розширений їх перелік, порівняно з існуючим, запропоновано і в проекті нового КПК України.

Існування зазначеної практики може бути пояснено відсутністю в законі чіткої регламентації процесуальних форм взаємодії слідчого з органами дізнання під час перевірки заяв і повідомлень про злочини, а також відносно поширеним використанням такої непроцесуальної форми взаємодії названих органів, як повсякденний особистий контакт (зокрема, обмін інформацією, яка має значення для слідчих і оперативних співробітників). Але такі взаємовідносини не можуть замінити доручення і вказівки слідчого органу дізнання, оскільки останній, направивши слідчому матеріали перевірки для прийняття рішення, по суті, без відповідного доручення, не має права в подальшому проводити за ними будь-які дії.

Виконання органом дізнання перевірочних чи оперативно-розшукових дій за матеріалами, які перебувають на розгляді у слідчого, без письмового доручення чи вказівки слідчого є порушенням його процесуальної самостійності, а також того характеру правовідносин, які по суті кримінально-процесуального законодавства повинні складатися між ними. Крім того, подібні дії можуть суперечити тактичним задумам слідчого як стосовно напрямів проведення всієї перевірки, так і стосовно проведення окремих дій, що може завдати суттєвої шкоди всій справі.

Матеріали проведеної органом дізнання додаткової перевірки повертаються слідчому, який і приймає за результатами їх розгляду остаточне рішення. Виняток становлять ті випадки, коли орган дізнання під час цієї перевірки встановить, що є достатні підстави для порушення кримінальної справи, а відсутність можливості негайного проведення тих чи інших слідчих дій може призвести до реальної втрати доказів чи інших негативних наслідків для подальшого її розслідування.

На наш погляд, слідчий повинен повертати матеріали органу дізнання для додаткової перевірки лише в тому разі, коли необхідно провести значний обсяг перевірочних

дій. Якщо ж потрібно отримати інформацію, яка здобувається в ході проведення оперативно-розшукових заходів, то слідчий має, не повертаючи матеріали в оперативний підрозділ, дати стосовно цього відповідну вказівку.

У тих випадках, коли в результаті проведення перевірочних дій буде встановлено, що особа вчинила не кримінальне, а інше правопорушення (наприклад, адміністративне), слідчий, після винесення постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, повинен направити матеріали перевірки за призначенням для прийняття рішення по суті справи (ч. 6 ст. 6 і ч. 2 ст. 99 КПК України) [181, с. 99–101].

3. При отриманні слідчим для проведення перевірки заяви або повідомлення про злочин від інших органів (в порядку п. 3 ч. 2 ст. 97 КПК України) чи прокурора (ст. 227 КПК України) останній повинен особисто провести перевірку отриманої інформації.

У необхідних випадках, про які згадувалося вище, слідчий вправі залучати до перевірки орган дізнання з метою використання його оперативно-розшукових можливостей.

2.2. Взаємодія слідчого з органами дізнання на етапі порушення кримінальної справи

Відправним моментом етапу, що досліджується, є винесення постанови про порушення кримінальної справи, а закінчується він притягненням особи у справі як обвинуваченого. В основу такої класифікації, як обґрунтовано вважає С. В. Слинко [158, с. 132–133], покладено розуміння того, що кожний етап досудового слідства характеризується конкретними завданнями, викладеними в статті 2 КПК України, рівнем інформації про факти, які підлягають доказуванню у справі, та специфікою механізмів реаліза-

ції слідчим своїх повноважень, зокрема і на взаємодію з органами дізнання.

Аналіз праць А. К. Гаврилова, І. Ф. Герасимова, А. Я. Дубинського, А. М. Ларіна та інших процесуалістів [32; 39; 56; 98] дає підстави зробити висновок про те, що безпосередні завдання зазначеного етапу розслідування, після проведення першочергових (невідкладних) слідчих дій, полягають у закріпленні слідів злочину, виявленні осіб, причетних до його вчинення, зібранні доказів, які дадуть можливість притягнути їх як обвинувачених, отриманні інформації, необхідної для прийняття рішення щодо застосування запобіжного заходу, забезпеченні можливості відшкодування матеріальної шкоди та конфіскації майна за вироком суду, а також обранні найбільш оптимальних та доцільних форм взаємодії слідчого з органом дізнання.

Зрозуміло, що за певних обставин одним із завдань цього етапу є також припинення злочинної діяльності осіб та їх затримання як підозрюваних (статті 43¹, 106, 115 КПК України).

На цьому етапі висуваються та перевіряються версії, накопичуються докази стосовно участі конкретних осіб у вчиненні злочину, збираються дані, що характеризують особу, досліджуються й уточнюються обставини, які дозволяють найбільш повно та об'єктивно сформулювати обвинувачення і обрати відповідний запобіжний засіб.

До винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого слідчий повинен зібрати докази, які свідчать про те, що саме діяння мало місце, а його ознаки відповідають складу того чи іншого злочину, що злочин вчинений тією особою, якій пред'являється обвинувачення, і що відсутні обставини, які виключають кримінальну відповідальність.

Для міліції, податкової міліції та органів безпеки типовою є ситуація, коли слідчий вступає у взаємодію з органами дізнання, незалежно від того, ким саме порушена

кримінальна справа і які матеріали були приводом для її порушення.

Але для визначення характеру і обсягу взаємодії все-таки суттєве значення має те, що було приводом до порушення кримінальної справи — матеріали оперативно-розшукової діяльності (п. 5 ч. 1 ст. 94 КПК України) чи інші заяви або повідомлення про злочини (п. п. 1–4 ч. 1 ст. 94 КПК України).

Зрозуміло, що в першому випадку (або у випадку, коли до перевірки заяви чи повідомлення про злочини залучався орган дізнання) взаємодія буде більш насиченою і багатогранною.

Так, при порушенні кримінальної справи за матеріалами оперативно-розшукової діяльності організація і практика взаємодії з органом дізнання зводиться передусім до вирішення таких питань:

- визначення початку взаємодії на даному етапі;
- порядку вирішення розбіжностей, що виникають у процесі взаємодії між органом дізнання та слідчим;
- використання отриманих матеріалів як приводу для порушення кримінальної справи;
- планування проведення першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів у справі.

Правильне визначення на цьому етапі досудового слідства початку взаємодії дає можливість чітко визначити час, з якого починається спільна, взаємопов'язана і взаємозумовлена визначеними вимогами, метою і завданнями діяльність слідчого і органу дізнання з реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності шляхом порушення кримінальної справи.

Серед науковців та фахівців-практиків стосовно цього відсутня єдина точка зору. Так, одні вважають, що при реалізації оперативних матеріалів взаємодія виникає вже з моменту прийняття слідчим рішення про порушення кримінальної справи, а інші — що подібна взаємодія має

місце ще на ранній стадії ведення оперативно-розшукової діяльності, коли питання про порушення кримінальної справи на порядку денному не стоїть.

Вважаємо, що слід дотримуватися першої точки зору. Це пояснюється тим, що в усіх випадках взаємодії слідчий і співробітник органу дізнання виступають як посадові особи, що наділені певними правами і обов'язками. Зміст взаємодії між ними полягає в реалізації цими особами наданих їм повноважень. Але якщо при встановленні контакту з органом дізнання слідчий не вирішує питань, пов'язаних з виконанням покладених на нього повноважень (перевірка заяв або повідомлень про злочини, порушення кримінальної справи та її розслідування), то тоді відсутньою є і сама взаємодія між ними в тому розумінні, про яке йде мова.

Таким чином, обґрунтованим і правильним є висновок, згідно з яким взаємодія органів досудового слідства та дізнання розпочинається з того моменту, коли слідчий приймає стосовно цього відповідне рішення. На даному етапі таке рішення може бути прийняте за результатами перевірки заяви чи повідомлення про злочини (п. 1–4 ч. 1 ст. 97 КПК України) або при безпосередньому виявленні ознак злочину, зокрема при порушенні кримінальної справи за матеріалами оперативно-розшукової діяльності (п. 5 ч. 1 ст. 94, ст. 98 КПК України).

В останньому випадку важливим є те, з яким обсягом матеріалів оперативно-розшукової діяльності має ознайомитися слідчий при вирішенні питання про порушення кримінальної справи. На нашу думку, слідчому мають бути надані всі необхідні матеріали, які потрібні для прийняття виваженого і обґрунтованого рішення. Від слідчого, що вирішує питання порушення кримінальної справи на підставі оперативних матеріалів, не повинно бути ніяких таємниць. Перш за все це стосується тіншових, негативних моментів, які мали місце в процесі оперативно-розшукової

діяльності, оскільки в подальшому вони можуть негативно вплинути на розслідування справи.

Викладена точка зору зумовлюється також тим, що слідчий, вирішуючи питання щодо можливого порушення кримінальної справи за матеріалами оперативно-розшукової діяльності, має проаналізувати їх і оцінити за такими критеріями:

1) чи містять матеріали достатньо даних, що вказують на наявність ознак злочину;

2) наскільки повно і всебічно досліджені та задокументовані факти злочинної діяльності;

3) чи всі причетні до вчинення злочину особи виявлені та встановлені;

4) наскільки достовірними і об'єктивними є оперативні дані, викладені в матеріалах;

5) чи достатньо повно встановлені всі можливі джерела доказової інформації;

6) які потенційні можливості містяться в матеріалах оперативно-розшукової діяльності, що можуть бути використані для швидкого, повного і всебічного розслідування злочину.

Наведена оцінка результатів оперативно-розшукової діяльності можлива тільки за умови вивчення та аналізу слідчим усіх зібраних матеріалів, необхідних і достатніх для прийняття рішення відповідно до вимог статей 94, 98, 99 КПК України.

При розгляді зазначених матеріалів інколи виникають розбіжності між співробітниками органу дізнання, наділеного оперативно-розшуковою юрисдикцією, та слідчим, які стосуються, як правило, точки зору останнього щодо наявності достатніх підстав для негайного порушення кримінальної справи. Кримінально-процесуальним законодавством України не передбачені подібні ситуації, а тому в ньому відсутні норми, які б регулювали питання стосовно того, як повинен діяти слідчий у цьому випадку (звісно,

вказане не стосується випадків відмови в порушенні кримінальної справи, передбачених статтею 99 КПК України).

У теорії та на практиці існують різні погляди на шляхи подолання зазначених розбіжностей. Так, одні фахівці вважають, що рекомендації слідчих щодо правової оцінки матеріалів оперативно-розшукової діяльності мають бути обов'язковими для співробітників органу дізнання. У разі суттєвих заперечень з боку цих органів щодо точки зору слідчого поставлене питання повинно виноситися на розгляд керівництва відповідного правоохоронного органу.

Інші ж дотримуються думки, що за наявності розбіжностей між слідчим та співробітниками органу дізнання щодо порушення кримінальної справи на підставі матеріалів оперативно-розшукової діяльності співробітники органу дізнання мають право звернутися до начальника слідчого відділу, детально аргументувавши свою точку зору з врахуванням позиції слідчого. В цьому разі начальник слідчого відділу повинен доручити розгляд матеріалів іншому слідчому або розглянути їх сам. Якщо і на цей раз рішення буде негативним, то орган дізнання має право повернутися до нього лише за умови, коли:

а) попри вжиті заходи необхідні дані не були отримані;

б) виникли обставини, які вимагають негайного вжиття заходів процесуального характеру.

Але з подібними підходами не можна погодитися, бо вони суперечать процесуальній самостійності слідчого при вирішенні питання про порушення кримінальної справи. Так, незважаючи на існуючий взаємозв'язок досудового слідства з оперативно-розшуковою діяльністю, воно за своєю процесуальною природою все ж є діяльністю юстиції, що не втрачає своєї суті від знаходження слідчого в адміністративному підпорядкуванні того чи іншого правоохоронного органу. Тобто слідчий є самостійним у прийнятті рішень щодо порушення кримінальної справи,

оскільки він особисто, і ніхто інший, відповідає за їх законність та своєчасність (ч. 1 ст. 114 КПК України). Такі рішення повинні прийматися слідчим на підставі його внутрішнього переконання, а тому має бути виключений будь-який тиск на слідчого з метою нав'язати йому прийняття рішення, що не відповідає його внутрішньому переконанню.

Таким чином, жодна із наведених точок зору повністю не відповідає вимогам сьогодення. Гадаємо, що з урахуванням положень статей 103, 104, 114, 114¹ КПК України в спірних випадках питання щодо наявності чи відсутності достатніх даних для порушення кримінальної справи в матеріалах оперативно-розшукової діяльності має вирішуватися керівником слідчого або оперативного підрозділу, наділеного правами органу дізнання (статті 104; 114¹ КК України).

Було б доцільним, на наш погляд, запровадження практики, коли б орган дізнання про порушену ним самостійно кримінальну справу протягом доби письмово повідомляв керівника слідчого підрозділу того ж правоохоронного органу, який міг би прийняти рішення про необхідність проведення досудового слідства, не чекаючи виконання органом дізнання дій, передбачених частинами 1 і 2 ст. 104 КПК України. Керівник органу дізнання та особа, що його проводила, несуть персональну відповідальність за обґрунтованість прийнятих у справі рішень і об'єктивність зібраних доказів.

У разі необґрунтованого порушення кримінальної справи органом дізнання таке незаконне рішення відміняється прокурором у порядку, передбаченому ст. 100 КПК України.

Таким чином, доцільно доповнити ч. 2 ст. 103 КПК України нормою, яка б зобов'язувала орган дізнання негайно повідомляти про виявлені злочини і розпочате дізнання, за яким провадження досудового слідства обов'яз-

кове, не тільки прокурора але й начальника відповідного слідчого підрозділу.

За наявності достатніх приводів та підстав, перелічених у ст. 94 КПК України, а також встановленні того факту, що вчинений злочин підслідний саме цьому органу, слідчий або орган дізнання приймає рішення про порушення кримінальної справи. Інколи порушенню кримінальної справи передуює проведення такої слідчої дії, як огляд місця події (ч. 2 ст. 190 КПК України).

Зрозуміло, не в кожній кримінальній справі у слідчого є потреба взаємодіяти з органами дізнання. Але якщо така необхідність виникає, то для обрання тієї чи іншої форми взаємодії важливе значення має передусім те, ким саме порушена справа.

Так орган дізнання, порушивши кримінальну справу відповідно до ст. 104 КПК України, провадить у ній дізнання. В цьому разі мають місце непроцесуальні форми взаємодії слідчого (як спеціаліста-консультанта) із співробітниками органу дізнання, а саме:

— обговорення плану й тактики проведення невідкладних слідчих дій і всього дізнання в цілому;

— визначення кола осіб, які мають бути допитані по суті справи в першу чергу;

— висунення версій та визначення шляхів їх перевірки тощо.

Звісно, слідчий зацікавлений у тому, щоб всі невідкладні слідчі дії орган дізнання виконав відповідно до вимог чинного законодавства, а саме дізнання було проведено швидко і цілеспрямовано. У зв'язку з цим доцільно, як зазначає А. М. Ларін, щоб слідчий заздалегідь вивчив матеріали справи і отримані оперативні дані, а також склав план проведення досудового слідства у справі ще під час проведення дізнання [98, с. 112].

Складений та узгоджений з органом дізнання план розслідування кримінальної справи, як правило, має бути

єдиним планом проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів [96, с. 27]. Такий план доцільно затверджувати начальнику слідчого підрозділу і погоджувати з керівником відповідного органу дізнання. Контроль за реалізацією намічених слідчих і оперативно-розшукових заходів та наданням практичної допомоги у їх виконанні в цьому разі покладається на керівників зазначених підрозділів.

З погляду викладеного, заслуговує на увагу визначення А. М. Колесниченка, яке розкриває змістовний бік поняття планування: «Планувати слідство означає визначити шляхи розкриття злочину, намічати обставини, які підлягають розслідуванню, і встановлювати найбільш доцільні, в умовах цієї справи, послідовність і строки проведення необхідних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів» [82, с. 204]. Так, спільне планування та наявна в органу дізнання інформація дає змогу, з одного боку, висунути конкретні слідчі версії і планувати у зв'язку з цим першочергові слідчі дії, а з другого — створити співробітнику органу дізнання умови для проведення необхідних для розслідування справи оперативно-розшукових заходів, зокрема тих, які мають сприяти успішному проведенню запланованих слідчих дій чи розшуку злочинців. Особливо важливо це тоді, коли у справі про тяжкий (особливо тяжкий) злочин не встановлено особу, що його вчинила. В цьому разі орган дізнання після передачі справи слідчому зобов'язаний, незалежно від отриманого доручення чи вказівки, проводити оперативно-розшукові дії та ініціативно інформувати слідчого про отримані результати (ч. 3 ст. 104 КПК України). В останньому випадку спільний план має сприяти більш тісній взаємодії між зазначеними органами і він є запорукою того, що оперативно-розшукові дії проводитимуться із врахуванням обраної слідчим тактики розслідування кримінальної справи. Про виконання таких запланованих заходів слідчі та співробітники органу дізнання звітують керівникам своїх підроз-

ділів, а в разі необхідності — керівництву відповідного правоохоронного органу.

При порушенні кримінальної справи слідчим особливості його взаємодії з органами дізнання, як правило, визначаються характером конкретної слідчої ситуації, що виникає в процесі розслідування того чи іншого злочину. Але як і при порушенні кримінальної справи органом дізнання спочатку мають місце, в основному, непроцесуальні форми взаємодії, а саме:

- повсякденний особистий контакт та обмін отриманою інформацією, що стосується справи;
- складання єдиного погодженого плану слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;
- висунення слідчих версій;
- спільний виїзд на місце вчинення злочину з метою проведення його огляду тощо.

У подальшому має значення, які саме можливості органу дізнання залежно від тієї чи іншої слідчої ситуації доцільно використати на даному етапі розслідування справи. Тобто є потреба взаємодіяти з органом дізнання для використання його можливостей у сфері оперативно-розшукової діяльності чи у зв'язку з покладенням на нього виконання частини процесуальних (слідчих) дій. Відповідно до цього має місце розмежування взаємодії залежно від того, які функції органу дізнання потрібно використати слідчому — підрозділу, який наділений правом проведення оперативно-розшукової діяльності, чи органу дізнання (тобто виконати процесуальні дії). У зв'язку з викладеним зупинимося на найбільш типових процесуальних та організаційних формах взаємодії, які властиві цьому етапу досудового слідства при розслідуванні справ.

Так, невідкладною слідчою дією, яка може бути проведена до порушення кримінальної справи, є огляд місця події. Зрозуміло, що такий огляд до порушення кримінальної справи проводиться у виключних випадках (напри-

клад, вчинення диверсії, терористичного акту тощо), коли потрібно негайно сконцентрувати всі наявні сили та засоби на проведенні цієї важливої слідчої дії, від результатів якої в подальшому багато в чому залежить хід розслідування справи в цілому. Взаємодія з органами дізнання в цьому разі для слідчого є необхідною умовою якісного проведення огляду та отримання потрібної інформації, яка може бути використана для висунення слідчих версій, планування подальшого розслідування тощо. Залежно від обставин під час огляду місця події оглядається місцевість, приміщення, предмети, документи (ч. 1 ст. 190 КПК України), труп (ч. 1 ст. 192 КПК України), транспортні засоби та тварини, що мають відношення до справи.

У процесі проведення огляду слідчий вправі давати співробітникам органу дізнання доручення і вказівки щодо провадження невідкладних слідчих дій або необхідних оперативно-розшукових заходів (після порушення кримінальної справи). Він також має право вимагати від органу дізнання всебічного сприяння як при проведенні самого огляду, так і при виконанні інших слідчих дій. Коло осіб, яких необхідно задіяти для цього, визначається слідчим спільно з керівником відповідного органу дізнання.

Сприяння слідчому при проведенні огляду місця події може бути організовано у вигляді його охорони, забезпечення присутності понятих, спеціалістів, організації пошукових заходів, надання для використання транспорту, засобів зв'язку та залучення інших можливостей, що є в розпорядженні органу дізнання. Виходячи зі складних умов, в яких, як правило, слідчий проводить огляд, відповідні доручення та вказівки він може давати усно, по телефону та іншим зручним для нього і зрозумілим іншим способом. Зафіксувати їх, надавши письмової форми, він може і пізніше. Такої точки зору дотримуються як практичні співробітники, так і значна частина процесуалістів [98, с. 177; 173, с. 37].

Крім процесуального аспекту взаємодії при огляді місця події, як слушно зауважують деякі автори, є і не-процесуальний, який складається з комплексу оперативно-розшукових заходів, що можуть проводитися і поза місцем проведення названої слідчої дії. Така робота, яка становить зміст оперативного забезпечення огляду місця події, здійснюється як співробітниками органу дізнання, так і інших підрозділів правоохоронних органів.

Багато в чому розслідування кожної кримінальної справи залежить від якості та своєчасності проведення окремих слідчих дій, а також правильно організованої взаємодії слідчого з органами дізнання з цього питання. В. М. Іщенко визначає слідчі дії як спрямований на формування доказів вид кримінально-процесуальної діяльності, що здійснюється тільки державним органом (дізнання, досудового слідства) і включає сукупність прийомів пошуку, пізнання та засвідчення фактичних даних [73, с. 10]. Отже, слід погодитися з точкою зору В. П. Бахіна, що природа і сутність будь-якої слідчої дії визначається, передусім, характером її тактичних можливостей, місцем і роллю в системі засобів і методів процесуальної діяльності слідчого. При цьому тактичний характер притаманний лише в тих діях, які направлені на отримання доказової інформації [17, с. 20].

Залежно від об'єкта, на який направлена пізнавальна сутність слідчих дій, вони поділяються на:

— «речові» слідчі дії, за допомогою яких отримується інформація з матеріальних джерел (від речей);

— «особистостні» слідчі дії, що пов'язані з отриманням інформації з ідеальних джерел (від людей);

— змішані, складні слідчі дії, що відображають особливості отримання інформації з двох джерел (від людей і речей) [164, с. 228].

За місцем і роллю на різних етапах розслідування слідчі дії поділяються на початкові, подальші та невідкладні.

Такий поділ, а також його аналіз має суттєве значення для дослідження проблеми взаємодії слідчого з органами дізнання. Це зумовлено обґрунтованою авторами і викладеною раніше позицією, що слідчий може доручати органу дізнання виконання у справі, як правило, лише невідкладних слідчих дій.

Початкові слідчі дії — це дії, які проводяться на початковому етапі розслідування і направлені на збирання вихідної інформації про явище, яке пізнається, та створення умов для розслідування кримінальної справи.

Подальші слідчі дії проводяться з метою забезпечення розслідування справи в цілому.

До невідкладних слідчих дій належать ті, зволікання з проведенням яких може призвести до втрати доказів. Необхідність у проведенні невідкладних слідчих дій виникає на будь-якому етапі розслідування, тому термінологічно їх не можна ототожнювати лише з початковими слідчими діями. Невідкладність у проведенні як початкових, так і наступних слідчих дій може виникнути у будь-який час, залежно від конкретних обставин чи ситуації, яка виникає у справі.

Так, при раптовому і очевидному виявленні злочину порушення кримінальної справи і проведення слідчих дій повинні бути негайними. На цій підставі початкові невідкладні дії правильно буде поділити на ті, що раптово виникли, і ті, що попередньо зумовлені [91, с. 53].

Попередньо зумовлені невідкладні слідчі дії при розслідуванні кримінальної справи проводяться в тих випадках, коли її порушенню передувала оперативно-розшукова діяльність або проведення дослідчої перевірки. Можливий також і такий варіант, коли в процесі розслідування вже порушеної справи стають відомі факти, які вимагають негайного реагування та прийняття відповідних процесуальних рішень. Час проведення тих чи інших невідкладних слідчих дій, а також доцільність доручення їх проведення

співробітникам органу дізнання вирішується в кожному випадку слідчим, з урахуванням даних, які є в його розпорядженні, а також обраної тактики розслідування справи.

Взагалі вибір слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, їх послідовність і тактика проведення в кожному випадку залежать від конкретних слідчих ситуацій, повноти і характеру вихідних даних про злочин, а також часу, який минув з моменту вчинення чи виявлення злочину.

За своїми завданнями, характером і змістом невідкладні слідчі дії частково поєднуються з початковими, а також з наступними слідчими діями. Втім, у чистому вигляді невідкладних слідчих дій не буває. Практика свідчить, що при розслідуванні кримінальної справи невідкладними можуть стати будь-які слідчі дії, передбачені законом для отримання доказів.

Негайність і невідкладність слідчих дій визначається тими завданнями, які вирішуються з їх допомогою як на початковому етапі, так і на будь-якому іншому в процесі розслідування кримінальної справи. Такими завданнями є:

- встановлення, закріплення і вилучення в першу чергу тих доказів, які протягом короткого часу можуть бути втрачені;

- встановлення і, за потреби, затримання особи, що вчинила злочин;

- припинення і попередження злочинних дій конкретної особи та її співучасників;

- вилучення знарядь злочину, цінностей, набутих злочинних шляхом, а також предметів і документів, що можуть бути доказами у справі, які можуть бути знищені або заховані;

- отримання відомостей, що необхідні для проведення інших слідчих дій чи оперативно-розшукових заходів.

Щонайменша затримка в цих випадках може значно ускладнити розслідування кримінальної справи, а інколи призводить і до втрати важливих доказів у справі.

Викладене є приводом доручення слідчим органу дізнання проведення конкретних невідкладних слідчих дій у справі або вимоги від останнього у сприянні при їх проведенні особисто слідчим (ч. 3 ст. 114 КПК України).

Організація взаємодії в першому випадку не відрізняється особливою складністю. Вона полягає в тому, що слідчий, не маючи можливості особисто виконати слідчі дії (за місцем свого перебування або іншому районі чи області), потреба в проведенні яких не може бути відкладена, доручає їх проведення органу дізнання. Таке доручення він може дати лише тоді, коли має надійну доказову інформацію щодо кола осіб, яких необхідно допитати, чи інших обставин, котрі потрібно негайно закріпити шляхом проведення відповідних слідчих дій. До того ж воно має бути письмовим і вмотивованим. Орган дізнання зобов'язаний оперативно виконати це доручення, направивши всі отримані в результаті його виконання матеріали слідчому.

Що стосується організації та надання сприяння слідчому при проведенні ним слідчих дій, то необхідність в ньому виникає тоді, коли слідчий сам фізично не може ефективно провести слідчу дію або у зв'язку з виникненням потреби у використанні сил та засобів, які є в розпорядженні органу дізнання.

Як правило, вимога слідчого до органу дізнання про сприяння при проведенні слідчих дій направлена на виконання доручень в основному організаційно-технічного і тактичного характеру. Це може бути допомога в будь-яких слідчих діях (початкових, подальших чи невідкладних), організація і проведення яких вимагає зусиль кількох осіб, наприклад, при огляді місця злочину, проведенні обшуку, виїмки, відтворення обстановки та обставин події тощо. Безпосередньо при проведенні обшуку таке сприяння може проявлятися в наданні допомоги в найбільш

доцільному з тактичної точки зору способі проникнення в місце, де буде проводитися обшук, в забезпеченні присутності понятих при його проведенні, наданні оперативної інформації щодо можливого місцезнаходження знарядь злочину, документів та інших предметів, які мають значення для встановлення істини у справі, і таке інше. Можливі й інші ситуації, коли слідчому необхідна допомога співробітників органів дізнання. Якщо при цьому врахувати, що останній, як правило, сам розслідує кримінальну справу, то стає очевидним важливе значення і беззаперечна вигода такого сприяння, яке надає орган дізнання.

Таким чином, змістом зазначеної форми взаємодії є участь співробітників органу дізнання в підготовці і проведенні окремих складних і трудомістких слідчих дій, яка знаходить свій вияв у безпосередній практичній допомозі тактичного і організаційно-технічного характеру, що надається слідчому. При цьому, як свідчить особистий досвід авторів, там, де на практиці має місце добре налагоджена взаємодія слідчого з органами дізнання, питання щодо сприяння при проведенні тих чи інших слідчих дій вирішується просто і без зайвої тяганини.

Доручаючи співробітникам органу дізнання виконання слідчих дій чи вимагаючи від них сприяння при їх проведенні, слід пам'ятати, що основним змістом їх діяльності в системі взаємодії зі слідчим при розкритті злочинів є проведення гласних і негласних оперативно-розшукових заходів. У разі безпідставного перекладення слідчим на цих співробітників своїх обов'язків щодо проведення слідчих дій у справі така взаємодія втрачає сенс, бо проявляється лише в кількісних змінах. Таким чином, виконання доручень слідчого про проведення тих чи інших слідчих дій або надання йому допомоги (сприяння) при проведенні таких дій є хоча і важливим, але допоміжним елементом взаємодії зазначених органів як на даному етапі досудового слідства, так і при розслідуванні кримінальної справи в цілому.

Основною метою такої процесуальної взаємодії на цьому етапі розслідування є закріплення слідів злочину, виявлення осіб, причетних до його вчинення, збирання доказів, які дадуть можливість якомога швидше притягнути їх як обвинувачених, отримання інформації, необхідної для прийняття рішення щодо застосування запобіжного заходу, забезпечення можливості відшкодування матеріальної шкоди та конфіскації майна за вироком суду тощо.

Отримана в результаті проведення слідчих дій процесуальна інформація разом з іншими матеріалами справи та даними оперативно-розшукових заходів дає змогу висувати і перевіряти версії, накопичувати докази стосовно участі конкретних осіб у вчиненні злочину та дані, що їх характеризують, а також досліджувати і уточнювати обставини, які в подальшому дадуть підстави слідчому найбільш повно і об'єктивно сформулювати обвинувачення й обрати відповідний запобіжний засіб.

Зрозуміло, що за певних обставин одним із завдань взаємодії на цьому етапі може бути попередження або припинення злочинної діяльності осіб та їх затримання як підозрюваних (статті 43¹, 106, 115 КПК України).

У першому випадку слідчий має негайно вступити у взаємодію з органом дізнання, давши йому відповідне доручення. Необхідність такої взаємодії зумовлюється тим, що органи дізнання більше пристосовані до виконання подібних завдань, а чинне законодавство зобов'язує їх використовувати наявні в них можливості для попередження і припинення злочинів. Форма такої взаємодії, як автори вже зазначали раніше, має процесуальний характер, а тому відповідне доручення слідчого повинно бути мотивованим і визначати, що саме (попередити чи припинити злочин) необхідно виконати. Тактику виконання доручення обирає в кожному конкретному випадку орган дізнання, який його отримав, виходячи з наявних у нього сил та засобів. Основною і єдиною метою цієї взаємодії є

вжиття всіх можливих заходів з тим, щоб попередити чи припинити злочин і завдяки цьому створити сприятливі умови для його розслідування.

При необхідності затримання підозрюваного слідчий проводить його особисто в порядку, визначеному ст. 115 КПК України, але для сприяння може залучити співробітників органу дізнання. У разі необхідності фізичного захоплення осіб, що підозрюються у вчиненні злочину, слідчий дає відповідне доручення органу дізнання, а той, у свою чергу, має можливість залучити до цього інші підрозділи правоохоронних органів. Це зумовлено тим, що факт фізичного захоплення особи і доставки її до слідчого є одним із видів оперативно-розшукової, а не процесуальної діяльності.

Потреба в проведенні у справі гласних чи негласних оперативно-розшукових заходів, які мають сприяти у вирішенні завдань цього етапу досудового слідства, як правило, зумовлюється дефіцитом наявної інформації щодо конкретного злочину та осіб, причетних до його вчинення. Але в міліції, податковій міліції та органах безпеки значна кількість кримінальних справ порушується за матеріалами оперативно-розшукової діяльності. Статистичні дані останніх років свідчать про те, що ця тенденція не тільки продовжує зберігатися, але і зростає. Тобто така діяльність проводиться до порушення справи і за межами процесу розслідування, що дає змогу не лише своєчасно зафіксувати оперативним шляхом склад злочину, а й заздалегідь встановити коло осіб, причетних до його вчинення, з'ясувати обставини протиправного діяння та суб'єктивні ознаки вчиненого. Вона пов'язана з детальним дослідженням механізмів злочинної діяльності, що у свою чергу дає можливість досить швидко вирішити питання про притягнення особи як обвинуваченого і прийняти інші, важливі для цього етапу розслідування процесуальні рішення (обрання запобіжного заходу, накладення арешту на майно тощо).

Якщо ж оперативно-розшукові заходи до порушення кримінальної справи не проводилися, то необхідність у їх проведенні зумовлюється потребою в досягненні цілей цього етапу розслідування — встановленню винних осіб і збиранню доказів, достатніх для їх притягнення як обвинувачених у вчиненні злочину та забезпеченні сприятливих умов для розслідування справи. Тут особливо важливими є оперативність та своєчасність такої діяльності, що пояснюється потребою в максимальному наближенні притягнення винної особи як обвинуваченого до моменту вчинення злочину чи порушення кримінальної справи.

У цьому випадку важливе значення має допоміжна, орієнтовна інформація, яка міститься в матеріалах оперативно-розшукової діяльності. Такі дані вводяться у процес розслідування у формах, що визначаються метою їх використання, а також залежать від гласного чи негласного способу отримання інформації і можливості та доцільності розкриття негласних відомостей.

Подібна практика направлена на те, щоб до винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого слідчий своєчасно зібрав докази, які свідчать про те, що саме діяння мало місце, а його ознаки відповідають складу того чи іншого злочину, що злочин вчинено тією особою, якій пред'являється обвинувачення і що відсутні обставини, які виключають кримінальну відповідальність.

У зв'язку з цим слідчий має бути заздалегідь проінформованим щодо поведінки, майнового стану, соціальних зв'язків такої особи тощо, долучивши до цього можливості органу дізнання. Отримана інформація може використовуватися слідчим і в подальшому, при прийнятті тих чи інших процесуальних рішень, наприклад вирішенні питання про застосування запобіжного заходу.

Зрозуміло, що для отримання в процесі взаємодії потрібних на цьому етапі результатів необхідно, щоб слідчі й оперативно-розшукові дії перебували в певному взаємозв'язку

та взаємозалежності. Тобто потрібний якомога тісніший контакт між сторонами, які взаємодіють, і безумовна погодженість їх спільної діяльності, яка, звісно, повинна бути підпорядкована вирішенню завдань кримінального судочинства. Встановленню такого контакту в деяких справах сприяє створення слідчо-оперативної групи.

Необхідність створення слідчо-оперативної групи, як правило, зумовлюється складністю справи, наявністю значної кількості епізодів злочинної діяльності та невизначеного кола осіб, причетних до їх вчинення тощо. Більш детально питання організації та діяльності слідчо-оперативної групи на різних етапах досудового слідства розглянуто в роботах А. М. Подопрелова С. В. Слинька та інших вчених [146; 158; 182].

Водночас у зв'язку з включенням співробітників органів дізнання до складу слідчо-оперативної групи на практиці інколи виникають серйозні проблеми. Річ у тім, що розслідування складної, багатоепізодної кримінальної справи проводиться протягом тривалого часу, а це відволікає співробітників цих органів від оперативно-розшукового процесу свого підрозділу, що відповідно позначається на результатах його роботи. Отже, співробітник органу дізнання, виконуючи значний обсяг роботи у кримінальній справі, не знаходить розуміння та підтримки в «рідному» підрозділі, де ця робота не завжди враховується. Саме це сприяє тому, що після порушення кримінальної справи співробітники органу дізнання інколи самоусуваються від участі в роботі слідчо-оперативних груп.

На нашу думку, в подібних випадках має бути підтримана практика звільнення (повністю або частково) цих співробітників від своїх безпосередніх обов'язків і відрядження їх на певний термін до слідчого підрозділу для роботи у складі слідчо-оперативної групи. Втім, остаточне рішення такого питання, звісно, перебуває в компетенції керівника відповідного правоохоронного органу.

Таким чином, на цьому етапі розслідування кримінальної справи як процесуальні, так і непроцесуальні форми взаємодії слідчого з органами дізнання повинні бути спрямовані на достовірне встановлення події злочину, осіб, причетних до його вчинення, а також якомога швидше закріплення доказів і встановлення обставин, які всебічно характеризують підозрюваного (обвинуваченого), що в кінцевому підсумку дає змогу слідчому своєчасно, найбільш повно і об'єктивно сформулювати обвинувачення і обрати відповідний запобіжний засіб. Це сприяє максимальному наближенню пред'явлення обвинувачення особі до моменту вчинення злочину чи порушення кримінальної справи, що є однією із складових ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

2.3. Взаємодія слідчого з органами дізнання на етапі пред'явлення обвинувачення, допиту обвинуваченого і закінчення досудового слідства

Після того як на попередньому етапі досудового слідства зібрані достатні дані, що підтверджують факт вчинення злочину конкретною особою, ця особа притягується як обвинувачений і розслідування справи продовжується в руслі перевірки доказів, які підтверджують вину або невинуватість обвинуваченого в інкримінованому злочині, виявляються всі особи, причетні до вчинення злочину, причини і умови, що сприяли його вчиненню, тощо. Також в окремих випадках на цьому етапі досудового слідства продовжується пошук доказів, які вказують на вчинення обвинуваченим й інших злочинів.

Пред'явлення обвинувачення складається із винесення відповідної постанови, забезпечення явки особи, ознайомлення її із обсягом обвинувачення і наступного допи-

ту, застосування запобіжних та інших засобів процесуального примусу тощо. Таким чином, цей етап є логічним продовженням попереднього етапу, протягом якого, з використанням можливостей органів дізнання, проводиться перевірка показань обвинуваченого, достовірно встановлюються всі обставини, які входять у предмет доказування, і визначаються межі доказування в даній кримінальній справі. Після аналізу та підсумкової оцінки зібраних у справі доказів матеріали кримінальної справи надаються для ознайомлення обвинуваченому й іншим учасникам кримінального процесу, коло яких визначене законом, та виконуються інші процесуальні дії, котрі завершують процес досудового розслідування справи.

Викладена характеристика дає можливість більш детально дослідити специфіку взаємодії слідчого з органами дізнання на даному етапі і визначитися з її найбільш типовими формами.

Притягнення особи як обвинуваченого має важливе процесуальне значення, бо після цього в розслідуванні кримінальної справи розпочинається новий етап і в процес вводиться один із основних його учасників — обвинувачений.

Зміст притягнення особи як обвинуваченого полягає не у визнанні її винною, а у створенні для цього необхідних умов. У цьому також проявляються елементи презумпції невинуватості, а саме — обвинувачений отримує можливість знати, в чому саме його обвинувачують, і набуває відповідних процесуальних прав, які може використати для захисту своїх інтересів. Наділяється певними обов'язками та правами щодо обвинуваченого і слідчий, який зобов'язаний забезпечити названій особі можливість захисту від пред'явленого обвинувачення.

Стаття 131 КПК України передбачає притягнення особи як обвинуваченої при наявності достатніх доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою. З аналізу цієї норми випливає, що підставою для притягнення осо-

би як обвинуваченого є не самі достатні докази, а достатньо доказані обставини (факти), що становлять зміст обвинувачення [158, с. 150].

Достатня доказаність обвинувачення має місце при позитивній відповіді на питання щодо встановлення обставин, які входять у предмет доказування, у необхідних межах дозволяючи вважати їх доказаними.

При доказуванні обставин, які входять у предмет доказування в кожній кримінальній справі, кримінально-процесуальний закон (ст. 64 КПК України) дає лише загальний перелік обставин, що підлягають доказуванню, який можна розглядати як програму, а кримінальний закон конкретизує цю програму залежно від законодавчого визначення сукупності ознак, що входять до складу того чи іншого злочину.

Межі доказування, які дозволяють вважати обставини, що складають зміст пред'явленого обвинувачення, достатньо встановленими, визначаються з урахуванням необхідності притягнення особи як обвинуваченого. Водночас таке притягнення повинно бути своєчасним, тобто проводитися відразу після встановлення для цього достатніх доказів. Відкладення такого процесуального рішення до того часу, коли всі обставини вчинення злочину будуть повністю досліджені, призводить до обмеження прав обвинуваченого та подальшої поспішної перевірки його показань, що, як правило, негативно впливає на якість розслідування. Але і передчасне, без достатніх на те підстав, притягнення особи як обвинуваченого також є грубим порушенням чинного законодавства.

Не можна вимагати, щоб висновок про вчинення даною особою злочину, який є в постанові про притягнення особи як обвинуваченого, був завжди достовірним. Кримінально-процесуальний закон не зобов'язує слідчого мати в наявності перед винесенням такої постанови вичерпну сукупність доказів вини конкретної особи. В іншому ви-

падку обвинувачення мали б пред'являти перед закінченням досудового слідства і обвинувачений, по суті, був би позбавлений можливості активно захищатися. У зв'язку з цим законодавець спеціально передбачив можливість зміни або доповнення обвинувачення в процесі розслідування справи.

Але сукупність доказів, яка є підставою для формулювання обвинувачення, повинна все ж встановлювати всі без винятку матеріально-правові ознаки складу злочину. Якщо яка-небудь із ознак складу злочину не підтверджена доказами, то навряд чи можна говорити про їхню достатність для прийняття такого рішення.

Беручи до уваги важливість забезпечення законності пред'явлення обвинувачення, глава 12 КПК України детально регламентує процесуальні питання, пов'язані із порядком його пред'явленням та допитом обвинуваченого.

Після ознайомлення особи з постановою про притягнення як обвинуваченого слідчий допитує її по суті пред'явленого обвинувачення. Тут важливо, як реагує особа на це обвинувачення, які дає показання, з чим погоджується і проти чого заперечує, які саме версії висуває на своє виправдання чи для зменшення власної вини тощо. До завдання слідчого під час такого допиту входить всебічне встановлення якомога більшої кількості фактів та деталей, що стосуються справи, з метою їх наступної перевірки [19]. Допустимим і доцільним є застосування на практиці такого тактичного прийому, як маневрування інформацією. Його застосування на цьому етапі має на меті тримати певний час обвинуваченого в невизначеності щодо дійсного обсягу доказів, які є у слідчого.

Одночасно з пред'явленням обвинувачення та подальшим допитом обвинуваченого слідчий, як правило, обирає стосовно нього запобіжний захід і виносить інші рішення процесуального примусу (наприклад, накладення арешту на майно, відсторонення від посади тощо). Загальновідомо-

мо, що такі рішення слідчого, які той приймає у справі, мають бути законними та обґрунтованими. Обрання ж конкретного запобіжного заходу повинно бути суто індивідуальним, з урахуванням не тільки тяжкості вчиненого злочину, але й даних, що всебічно характеризують особу обвинуваченого (ст. 150 КПК України). В останньому випадку, як уже зазначали автори та інші процесуалісти, слідчий має враховувати наявні матеріали, отримані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, щодо наміру обвинуваченого продовжити злочинну діяльність, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або ухилитися від слідства і суду.

Після допиту обвинуваченого проводиться аналіз його показань, уточнюються усі обставини, які входять в предмет доказування, а висунуті ним версії підлягають всебічній перевірці. Викладене, а також інші слідчі ситуації, що виникають у справі на даному етапі її розслідування, досить часто спонукають слідчого до максимального використання сил та засобів органів дізнання і більш тісної взаємодії з ними.

До такого рішення слідчий схиляється і внаслідок постійної протидії з боку злочинців та їх зв'язків, які намагаються ухилитися від слідства і суду, вживають заходів щодо приховування слідів та знарядь злочину, майна і цінностей, нажитих злочинним шляхом, тощо. Розслідування деяких кримінальних справ зазвичай ускладнюється тим, що нерідко вони вчиняються особами з вищою освітою, знайомими з окремими оперативно-розшуковими методами, а їх вчиненню передують кропітка підготовча таємна діяльність та маскування слідів злочину [16, с. 30; 18, с. 172–173].

За таких обставин здійснювати ефективну боротьбу зі злочинністю лише процесуальними методами, без залучення додаткових сил і засобів органів дізнання, досить важко. Тому на цьому етапі особливо важливого значення набуває оперативно-розшукова діяльність, яка значною

мірою має сприяти вирішенню завдань кримінального судочинства. Це підтверджується і тим, що близько 50 відсотків опитаних слідчих і співробітників органів дізнання зазначили, що серед процесуальних форм взаємодії найчастіше в їх практиці використовуються саме ті, які пов'язані з проведенням оперативно-розшукових заходів в інтересах досудового слідства.

Зрозуміло, що ефективне використання слідчим наявних сил та засобів органів дізнання можливе лише за умови знання ним основ оперативно-розшукової діяльності. Викладене певною мірою стосується і правової підготовки співробітників органів дізнання, стан якої в деяких органах залишає бажати кращого.

Таким чином, на даному етапі розслідування кримінальної справи залежно від слідчих ситуацій та злочину, який розслідується, слідчий постійно використовує можливості органів дізнання, наділених оперативно-розшуковою юрисдикцією. Так, на підставі матеріалів, отриманих в результаті оперативно-розшукової діяльності, приймаються рішення про проведення раніше не запланованих слідчих дій (наприклад, обшук в особі, про злочинний зв'язок якої з обвинуваченим стало відомо органу дізнання), про вироблення найбільш доцільної тактики проведення слідчих дій (наприклад, коли стало відомо, що особа, яку слід допитати, має намір дати завідомо неправдиві показання), про підвищення ефективності окремих слідчих дій (наприклад, перед обшуком була отримана оперативна інформація про те, де саме можуть зберігатися знаряддя злочину) тощо. Завдяки використанню оперативно-розшукових можливостей органу дізнання слідчий отримує інформацію про ті заходи, які вживають зв'язки обвинуваченого для приховування слідів злочину, та інших намаганнях протидіяти його всебічному і повному розкриттю. При цьому слідчий має можливість попередити небажані дії, протидіяти їм, а інколи затримати співучасників злочину з поличним.

Отже, оперативно-розшукові матеріали можуть бути підставами для проведення будь-яких слідчих дій, які не вимагають свого обґрунтування доказами. З цією метою повинні використовуватися ті матеріали, які відповідають матеріалам кримінальної справи і заслуговують на довіру, а також якщо їх використання не призведе до розшифровки даних про оперативно-розшукові джерела, засоби і методи роботи, що не підлягають розголошенню.

Використання оперативно-розшукових матеріалів сприяє ефективній підготовці та якісному проведенню слідчих дій за участю обвинуваченого. Так, уміло використовуючи їх, слідчий може в процесі розслідування отримати від обвинуваченого повні і достовірні показання про обставини, які мають значення для встановлення істини у справі, встановити нові джерела доказів, а в деяких випадках перевірити правильність вибраного напрямку розслідування та застосованої тактики.

Ці ж матеріали враховуються і при допиті інших осіб у справі (свідків, потерпілих тощо). Як правило, така інформація використовується для вирішення тактичних завдань, а саме:

- встановлення осіб, які є носіями доказової інформації;
- визначення і конкретизації предмета допиту;
- вивчення особи, яка допитується;
- визначення тактичної лінії допиту;
- перевірки ефективності тактичних прийомів, що застосовувалися при допиті;
- оцінки отриманих за результатами допиту показань тощо.

Значення оперативної інформації для вирішення перелічених завдань детально і всебічно досліджували В. В. Гевко, С. М. Стахівський та інші фахівці в галузі кримінального процесу і криміналістики [37, с. 71–75; 165, с. 79–81].

Процес збирання, дослідження і документування оперативних даних, по суті, має багато спільного з процесуальним провадженням у кримінальній справі. На підставі отриманої в результаті оперативно-розшукової діяльності інформації співробітник органу дізнання, як і слідчий, досліджує всі обставини протиправної діяльності конкретної особи або осіб. Оскільки предмет дослідження в цьому разі багато в чому подібний до предмета дослідження у кримінальній справі, то й оперативне документування повинно передбачати відображення у відповідних документах основних елементів складу злочину в діях осіб, що розробляються, та інших обставин, які мають значення для розслідування злочину. Передусім, це має стосуватися своєчасного здобуття повноцінної інформації, здатної зорієнтувати досудове слідство в питанні щодо можливих джерел отримання доказів.

Окремого висвітлення потребують питання, що стосуються тактики використання оперативних матеріалів, отриманих за допомогою спеціальних технічних засобів, застосування яких в деяких випадках має вирішальне значення для розкриття злочину.

Так, вказуючи на пізнавальний характер кримінального процесу, В. Г. Гончаренко, В. К. Лисиченко та інші науковці зауважують, що це зумовлює можливість використання даних природничих і технічних наук як важливого інструменту пізнання не лише в процесуальних формах, а і в непроцесуальних [44, с. 105–106; 103]. Тому способи пізнання у кримінальній справі становлять систему прийомів, що призначені для пошуку, виявлення, отримання, закріплення і дослідження фактичних даних (інформації), які використовуються в процесі доказування, а також певну систему по збиранню і використанню допоміжних орієнтовних відомостей (наприклад, даних оперативно-розшукової діяльності).

При розслідуванні окремих кримінальних справ слідчому та органу дізнання, що взаємодіють, не обійтися

без сприяння та допомоги оперативно-технічних підрозділів.

При цьому роль цих підрозділів в процесі розслідування кримінальної справи не має самостійного характеру і полягає лише в наданні певної допомоги органам дізнання та досудового слідства. Взаємодія ж між слідчим і оперативно-технічним підрозділом, як правило, опосередковується через орган дізнання, який і вирішує організаційні питання задіяння названого підрозділу і безпосередньо ставить перед ним відповідні завдання.

Матеріали, отримані в результаті проведення оперативно-технічних заходів, згідно з ч. 3 ст. 66 КПК України та ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» можуть використовуватися для попередження, припинення і розслідування злочинів, розшуку злочинців, отримання фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальній справі, та вирішення інших завдань кримінального судочинства.

Теоретичні проблеми реалізації можливостей оперативно-технічних підрозділів в інтересах отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному судочинстві, пропонується розглядати у двох аспектах:

1) пошук та закріплення доказів, які викривають злочинну діяльність обвинуваченого, з використанням даних, отриманих у процесі здійснення оперативно-технічних заходів, без розшифровки останніх (цілеспрямований пошук речових доказів, встановлення свідків та інших джерел інформації тощо);

2) безпосереднє використання матеріалів оперативно-технічних заходів (аудіо- і відеозапис, фото- і кінозйомка та інші), у яких зафіксовано ознаки злочинних діянь.

Так, у разі передачі таких матеріалів органам досудового слідства до кримінальної справи долучається довідка суду про надання дозволу на проведення конкретного оперативно-технічного заходу (заходів) та протоколи, складені

за результатами їх здійснення з відповідними додатками (аудіо-, відеозйомка, фотознімки тощо). Такі матеріали, відповідним чином введені в кримінальний процес слідчим, можуть бути доказами у справі [176, с. 70–73].

Таким чином, взаємодія органів досудового слідства та дізнання з метою використання оперативно-розшукових можливостей останніх, як зазначають С. С. Овчинський, В. Б. Рушайло та інші, дає змогу значно глибше вивчити обставини протиправної діяльності конкретних осіб та виявити приховані процеси, що мають місце в злочинно-му середовищі [79; 132, с. 273].

В окремих випадках є потреба у взаємодії органів досудового слідства та дізнання з метою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також членів їх сімей та близьких родичів. Це зумовлено тим, що здійснення учасниками кримінального судочинства покладених на них функцій, реалізація належних їм прав та обов'язків реально можливі лише в тому випадку, коли ніщо не загрожує безпеці їхньої життєдіяльності.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участі у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року [61] безпосереднє здійснення спеціальних заходів по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства покладається за підслідністю на спеціальні підрозділи органів внутрішніх справ, державної безпеки, а також органи та установи Державного департаменту з питань виконання покарань.

Інколи у випадках, передбачених ч. 1 ст. 206 КПК України, провадження досудового слідства у кримінальній справі тимчасово зупиняється. Взаємодія слідчого з органами дізнання в таких випадках зумовлюється такими особливостями:

— проведення слідчих дій тимчасово припиняється, і слідчий має можливість проводити тільки розшукові дії;

— оперативно-розшукова діяльність отримує відносно самостійний характер, оскільки ніякої кримінально-процесуальної діяльності паралельно не проводиться;

— основним завданням взаємодії є не використання, а отримання необхідної інформації.

Характер, зміст та направлення взаємодії в цьому разі визначається, передусім, підставами зупинення слідства у кримінальній справі (ч. 1 ст. 206 КПК України) і залежно від цього обираються відповідні її форми.

Так, згідно зі ст. 209 КПК України, якщо не встановлена особа, яка вчинила злочин, слідчий зобов'язаний як безпосередньо, так і через органи дізнання вживати заходів до встановлення такої особи.

У разі коли місцезнаходження обвинуваченого невідоме, слідчий оголошує його розшук, проведення якого доручається відповідним органам розшуку (статті 137–139, 207 КПК України), а саме — органам дізнання, наділеним оперативно-розшуковою юрисдикцією.

За даних обставин автори поділяють позицію С. В. Слинька, який вважає, що крім особистої розшукової діяльності слідчий має координувати всю пошукову роботу та здійснювати контроль за результатами оперативно-розшукових заходів, які проводяться за його дорученням органами дізнання [158, с. 167]. Коли провадження досудового слідства зупиняється у зв'язку з тим, що психічна або інша тяжка хвороба обвинуваченого перешкоджає закінченню провадження у справі (ст. 208 КПК України), слідчий, використовуючи оперативно-розшукові можливості органів дізнання, вживає заходів до всебічної перевірки цієї інформації та викриття можливої симуляції обвинуваченим того чи іншого захворювання при пособництві медичних працівників.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що для вирішення завдань, які виникають у зупинених провадженнях кримінальних справах, може використовуватися будь-яка інформація, а тому дані, отримані за результатами оперативно-розшукової діяльності, можуть бути приводом для відновлення досудового слідства.

Таким чином, як і будь-яка діяльність, що передбачає досягнення певної мети, взаємодія слідчого з органами дізнання проводиться на даному етапі досудового слідства у відповідному порядку та послідовності, із залученням всіх наявних сил і засобів. Це в сукупності сприяє всебічній перевірці показань обвинуваченого, достовірному встановленню всіх обставин, які входять у предмет доказування, та визначенні межі доказування у кримінальній справі. Після аналізу та підсумкової оцінки зібраних доказів матеріали справи надаються для ознайомлення обвинуваченому й іншим учасникам кримінального процесу, коло яких визначене законом, та виконуються інші процесуальні дії, які завершують процес досудового розслідування справи.

На даному ж етапі, як правило, слідчий вживає заходів по виявленню причин і умов, які сприяли вчиненню злочину (ст. 23 КПК України), оскільки вони входять у предмет доказування у справі і він зобов'язаний їх дослідити та усунути [123, с. 228–229]. Виявлення таких причин і умов передбачає пізнання суті деяких явищ, одні з яких породили даний злочин (причини), а інші сприяли настанню відповідних негативних наслідків (умови).

Розрізняючи в філософському розумінні рівень загального, особливого й одиничного, слід вирізнити фактори, що детермінують (з лат. *determinante* — зумовлювати, визначати, породжувати) усю злочинність у цілому, окремі види і групи злочинів, а також вчинення конкретних одиничних злочинних діянь. Злочинність як негативне соціальне явище являє собою наслідок і результат соціальних протиріч конкретного суспільства [54, с. 4–5; 130, с. 52]. Власне кажучи, причини як окремих різновидів, так і одиничних злочинів являють собою прояв загального — причин, що обумовлюють злочинність у цілому. Слідчому ж слід виходити з вимог закону і вирізнити причини та умови конкретного злочину.

Одні вчені під причинами й умовами злочинів мають на увазі будь-які негативні обставини суспільного життя

[95, с. 212–213]. При цьому одним і тим же обставинам надають неоднакове значення. Наприклад, алкоголізм відносять то до причини злочинного прояву, то до умови, що йому сприяє. Таким чином, оцінка одних явищ як причини, а інших як умови насправді має відносний характер. Інші представники кримінологічної науки вважають, що сутність причинності корениться у свідомості і волі індивіда, тобто причини злочинної поведінки лежать у суб'єктивній сфері життя суспільства, соціальної групи й особистості [90, с. 44]. Як бачимо, у цьому визначенні акцент робиться лише на психологічний аспект свідомості індивідуального або колективного суб'єкта діяльності. Крім того, є точка зору, що злочин — результат складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, які, проте, трактуються як причина злочинів. Інакше кажучи, злочин, як і будь-який людський вчинок, є результатом взаємодії індивідуальних властивостей і якостей особистості та об'єктивної, зовнішньої для індивіда ситуації, у якій він приймає рішення про певний у тій чи іншій обстановці варіант поведінки.

Вважаємо, що у найбільш концентрованому вигляді сутність причини розкривається у визначенні, що його дає І. М. Даньшин. Він пише, що під причиною будь-якого злочину (наприклад, ухилення від сплати податків, шахрайство з фінансовими ресурсами тощо) слід розуміти реально існуючі негативні явища і процеси конкретного мікросередовища, під впливом яких у свідомості винної особи виникають антисуспільні погляди, уявлення і звички, що обумовлюють вчинення діяння, забороненого кримінальним законом [53, с. 42]. Цю точку зору підтримує і низка інших вчених.

Наприклад, А. І. Алексєєв і О. Б. Сахаров вважають, що вчинення конкретного злочину є результатом взаємодії негативних морально-психологічних властивостей особистості, які склалися під впливом несприятливих умов морального формування індивіда, із зовнішніми об'єктивними обставинами (конкретною ситуацією) [3, с. 4].

На думку ж В. М. Кудрявцева, причини індивідуальної злочинної поведінки за своєю структурою багатозначні і включають: антисуспільні погляди особи, яка вчинила злочин; зовнішні обставини, що сформували ці погляди; різні життєві ситуації, які у взаємодії з позицією особистості викликають злочинні дії, та інше [88, с. 256–257; 89, с. 206–207]. Отже, невірно шукати причину вчинення злочину лише в самій людині, у сфері її свідомості, особистісних якостях, рисах і властивостях. Людина існує в суспільстві, яке здійснює на неї вплив, тому поведінка людини обумовлюється зовнішніми об'єктивними обставинами. Отже, якщо на рівні пояснення того або іншого явища в суспільстві оперують уявленнями про її зв'язки і взаємодії з іншими явищами того ж рівня, то при аналізі причин і умов конкретного злочину на перший план висуваються властивості і стани конкретної особистості у взаємодії із мікросередовищем (обставинами життєдіяльності та виховання) і ситуаціями, у які особистість включається.

Вважаємо, що причини й умови тієї або іншої групи злочинів здебільшого повторюють типові причини й умови вчинення конкретних злочинів аналогічної групи, є їх сукупністю, яка відображає найбільш характерні особливості цих одиничних злочинів.

Причини й умови конкретного злочину при цьому можуть бути нетиповими. Однак в індивідуальних злочинних актах завжди виявляється щось спільне. Тому дослідження причин і умов тих або інших груп (видів) злочинів ґрунтується на узагальненні даних, отриманих з аналізу сукупності конкретних кримінальних справ і відомостей кримінальної статистики, що дає можливість виявити із сукупності індивідуальних випадків статистичні закономірності окремих видів злочинів і злочинності в цілому.

Таким чином, стосовно системи злочинності на рівні загального (злочинність у цілому) і особливого (окремі групи або види злочинів) необхідно вирізнити криміно-

генні фактори та їх групи. На рівні ж конкретного злочину (окреме) можна і потрібно встановлювати причинно-наслідкові комплекси (причини, умови, конкретні життєві ситуації й інші різновиди впливу зовнішнього середовища на особистість).

Так, при вирішенні зазначеного питання у сфері попередження злочинності слідчий може використовувати наявну процесуальну й оперативну інформацію щодо криміногенної ситуації на тому чи іншому напрямку діяльності та дані про вжиття правоохоронними органами відповідних профілактичних заходів. Він також має право особисто вжити відповідних заходів з метою усунення зазначених причин і умов в порядку, передбаченому ч. 1 ст. 23¹ КПК України. На практиці слідчі та співробітники органів дізнання досить часто разом аналізують такі причини і умови. Це пояснюється тим, що одним із їх спільних завдань є попередження злочинів, підслідних тому чи іншому органу, та проведення відповідної профілактичної роботи, яка забезпечується через попередження криміногенних ситуацій, їх усунення та ослаблення дії криміногенних факторів. Детально проблему попередження злочинів досліджували вчені-кримінологи І. М. Даньшин, Л. Д. Гаухман, В. В. Голіна, А. Е. Жалінський, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький та інші [34; 41; 42; 43, с. 62–73; 53, с. 40–43; 54; 58; 59; 69; 139, с. 107–111; 140, с. 151–156; 141].

Закінчення провадження у справі та направлення її до суду є наступним кроком до розкриття злочину. Така позиція пояснюється тим, що в окремих випадках взаємодія між слідчим та органами дізнання не припиняється відразу після закінчення провадження досудового слідства у справі. Хоча існування подібної практики є питанням дискусійним і не підтримується низкою науковців, автори, однак, розглядають його як позитивний чинник. Зрозуміло, на цьому етапі відсутні процесуальні форми взаємодії, а мають місце лише непроцесуальні (організаційні) її фор-

ми, направлені на сприяння своєчасному, об'єктивному та всебічному розгляду справи в суді.

Така взаємодія передбачає спільні зусилля слідчого та співробітників органу дізнання в наданні допомоги суду в організації проведення судового процесу, у контролі за ставленням окремих учасників процесу до показань, які вони давали на досудовому слідстві, а також вирішенні інших організаційно-технічних питань, які можуть сприяти швидкому, об'єктивному та всебічному розгляду справи в суді. Органи дізнання за допомогою наявних сил та засобів контролюють обстановку щодо того, чи не змінить обвинувачений свої показання в суді в негативному для справи плані, чи не впливає він на свідків та інших важливих учасників процесу та чи не планують вони також змінити свої показання, чи ніхто з учасників процесу не ухиляється від явки в суд, не готує в судовому засіданні яких-небудь провокацій тощо [55, с. 97–103]. Залежно від отриманої з цих питань інформації органи досудового слідства та дізнання, при необхідності поставивши до відома органи прокуратури та суду, вживають відповідних заходів.

Зрозуміло, в цьому разі не може йтися про втручання в діяльність суду, а тим паче про будь-яку форму впливу на судовий розгляд справи або суддю з метою винесення останнім того чи іншого рішення.

Подібна взаємодія дещо відрізняється від взаємодії під час розслідування кримінальної справи, але вона також направлена на сприяння розкриттю злочину. Це пояснюється тим, що з метою протидіяти відправленню правосуддя обвинувачений, після закінчення розслідування справи, може ухилитися від суду або вчинити інший злочин. Траплялося, що в результаті успішної протидії органам слідства та суду з боку зацікавлених осіб розгляд конкретної справи проводився необ'єктивно, упереджено, а це, як правило, призводило до необґрунтованого виправдання обвинувачених (підсудних) та інших небажаних наслідків. Внаслідок цьо-

го злочин так і залишався не розкритим, що зводило нанівець всю раніше проведenu роботу.

Тут же слід зазначити, що протягом всього розслідування справи значний вплив на ефективність взаємодії мають психологічні чинники. Так, без встановлення довіри і взаємоповаги між суб'єктами, що взаємодіють при розслідуванні кримінальної справи, годі сподіватися на позитивний результат. Щоб встановити психологічний контакт, слідчому чи співробітнику органу дізнання необхідно забезпечити відповідні умови для спілкування, навчитися запобігати негативним емоціям та усувати їх, знімати психологічне напруження у взаємовідносинах, розвивати педагогічну культуру спілкування [133, с. 125]. Такий контакт, як слушно зауважують Б. Ф. Ломов, В. Г. Лукашевич та інші науковці, ґрунтується, передусім, на обопільній готовності сторін до сприйняття та розуміння одне одного [104, с. 124–135; 105, с. 33–38; 108, с. 32].

На практиці трапляються непоодинокі випадки, коли негативні моменти взаємодії викликані не якимись об'єктивними, а виключно суб'єктивними чинниками, що перешкоджають досягненню загальної мети зазначеної діяльності, а саме:

— спілкування слідчого та співробітника органу дізнання в умовах їх нещирої або зухвалої поведінки;

— проведення огляду місця події та інших слідчих дій при спробах порушення їх процесуального порядку з боку співробітників органу дізнання;

— узгодження та планування процесуальної й оперативно-розшукової діяльності, а також виконання запланованих заходів при конфліктній ситуації між особами, які взаємодіють, тощо.

За таких обставин, як вважають автори, керівники відповідних підрозділів мають позитивно впливати на ситуацію, що складається, враховуючи психологічні особливості підлеглих їм співробітників. У свою чергу слідчі та

співробітники органу дізнання, незважаючи на значні фізичні та психічні навантаження, повинні набувати власного досвіду взаємодії та уміння володіти собою. І тут доречно зазначити, що чим вищий освітній, інтелектуальний рівень учасників взаємодії, чим більший досвід оперативної і слідчої роботи вони мають, тим глибший аналіз фактів, тим більш гнучка і мобільна система версій і продуктивні результати їх перевірки у справі. І ще є обставина, на яку слід зважати, характеризуючи інтелектуальний зміст взаємодії, — це згуртованість, взаємна довіра і повага між співробітниками, які беруть участь у розкритті злочину.

2.4. Критерії оцінки ефективності взаємодії слідчого з органами дізнання та їх значення для удосконалення досудового слідства

До проблеми визначення науково обґрунтованих критеріїв оцінки діяльності органів досудового слідства та дізнання протягом останніх десятиліть неодноразово зверталися практичні й наукові співробітники прокуратури, органів безпеки та внутрішніх справ. Такі розробки проводилися у Всесоюзному інституті з вивчення причин та розробки заходів попередження злочинності Генеральної прокуратури СРСР, Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності Академії правових наук України, Науково-дослідному інституті проблем боротьби зі злочинністю Національної академії внутрішніх справ України, Національній академії Служби безпеки України та інших закладах як нашої держави, так і країн СНД [12; 80; 81; 92; 115; 125; 162; 163; 182; 183]. Актуальним це питання залишається і сьогодні. Так, згідно з пунктом 12 Указу Президента України «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» від 18 лютого 2002 року № 143/2002 [170] Генеральній про-

куратурі разом з Державним комітетом статистики, Міністерством внутрішніх справ, Міністерством юстиції та іншими правоохоронними органами України рекомендовано розробити нові підходи до критеріїв оцінки роботи правоохоронних органів у сучасних умовах.

Саме поняття «критерій» (грец. *kriterion* — мірило, базис для судження) визначається як ознака, за якою проводиться оцінка будь-якої діяльності, визначення чи класифікація чого-небудь [161, с. 664]. Поняття «оцінка» в цьому разі стосується людської діяльності і визначає її значущість, відповідність окремим нормам та принципам. Таким чином, критерій — це найважливіший практично досягнутий показник того чи іншого роду діяльності, який є мірилом її оцінки і подальшого поліпшення.

Використовуючи критерії оцінки, розроблені для конкретного виду діяльності, можна визначити стан її ефективності (з лат. *effertus* — «результат», «наслідок чого-небудь»), складовими якої є доцільність (відповідність діяльності поставленій меті), раціональність (розсудливість у використанні наявних сил та засобів) та продуктивність (досягнення бажаного результату). Ефективність є найважливішим показником, що характеризує результативність діяльності, який знаходить свій вияв у досягненні найбільшого ефекту при мінімальній затраті сил та засобів.

Складність вирішення зазначеної проблеми полягає в тому, що розробити критерії оцінки діяльності органів досудового слідства та дізнання в чітко формалізованому вигляді, як, наприклад, у сфері виробництва, через низку причин неможливо. Найвагоміша з них — особливий характер їхньої роботи, який не піддається суворому обліку і нормуванню. Практично неможливо привести до єдиного показника затрати зусиль у кримінальних справах, не тільки за обсягами слідчих чи оперативно-розшукових дій, але і за складністю отримання, перевірки й оцінки інформації (доказів). Так, в однойменних слідчих чи опе-

ративно-розшукових діях у одній і тій же справі досить часто затрачуються різні зусилля і неоднаковий час. Ще більше розходження спостерігається при виконанні одних і тих самих слідчих чи оперативно-розшукових дій у різних справах, які виконуються різними співробітниками. Необхідно зважати і на те, що пошук істини при розкритті та розслідуванні злочину вимагає ніде не фіксованої розумової, творчої діяльності, яка за інтенсивністю, глибиною і затracеним часом також неоднакова [40, с. 23–36]. У зв'язку з цим А. Соловйов, М. Токарева та низка інших науковців вважають, що, виходячи із сучасного рівня розвитку науки, вироблення чітко формалізованих критеріїв оцінки і нормативів діяльності окремого слідчого чи співробітника органу дізнання, а потім на цій основі оцінки діяльності відповідного підрозділу і його оптимальної чисельності є надзвичайно складним завданням [162, с. 39–42].

Погоджуючись з викладеною точкою зору, автори, проте, вважають, що, змінивши підхід і відійшовши від виключно формалізованих, кількісних оцінок, є можливість визначити певні підходи до вирішення цієї проблеми. На наш погляд, взявши до уваги наявні розробки, вироблення критеріїв оцінки діяльності зазначених органів доцільно проводити на трьох рівнях, а саме:

- 1) на рівні роботи конкретного слідчого чи співробітника органу дізнання;
- 2) на рівні функціонування органів досудового слідства та дізнання;
- 3) на рівні взаємодії цих органів між собою при розслідуванні кримінальних справ.

Особливе місце належить визначенню критеріїв оцінки при взаємодії органів досудового слідства та дізнання. Особливість ця полягає в тому, що необхідно виробити єдині критерії оцінки для різних за своїм правовим положенням і призначенням органів, які при взаємодії вико-

ристовують різні методи і способи діяльності. При цьому існуючі на практиці пропозиції щодо вирішення цього питання, як правило, залежні від суб'єктивізму окремих керівників і характеризуються змінністю.

Так, залежно від того, з чиєї позиції розглядається це питання (слідчих чи співробітників органу дізнання), відповідно пропонується і підхід — враховувати показники ефективності процесуальної роботи, результативність оперативно-розшукової діяльності, абстрактні показники діяльності слідчо-оперативної групи у вигляді виконання запланованих заходів, вирішення пріоритетних завдань тощо. Але такий підхід до зазначених критеріїв оцінки сприяє не більш тісній взаємодії, а намаганням «перетягнути ковдру» при вирішенні питання, хто внесе більший вклад у спільну справу. Все це викликає певні труднощі на практиці, а тому потребує більш детального розгляду цієї проблеми з різних позицій.

Безумовно, взаємодія органів досудового слідства та дізнання — це процесуальний інститут, бо взаємовідносини, які виникають між учасниками розслідування, регулюються передусім нормами кримінально-процесуального права. З цієї позиції в теорії розрізняють два види взаємодії:

1) взаємодія на етапі розкриття злочину, коли орган дізнання у справі, яка знаходиться в провадженні у слідчого, зобов'язаний проводити оперативно-розшукові заходи з метою встановлення особи злочинця (злочинців) незалежно від того, дано йому стосовно цього якимось дорученням слідчим чи ні (ч. 3 ст. 104 КПК України);

2) взаємодія після встановлення особи злочинця, коли обов'язок проводити оперативно-розшукові та слідчі дії у справі виникає в органу дізнання лише на підставі доручення або вказівки слідчого (ч. 3 ст. 114 КПК України).

Взаємодія слідчого з органами дізнання при розкритті злочинів є також предметом криміналістики. Криміналістич-

ний підхід до цієї проблеми полягає в розробленні рекомендацій щодо того, які із специфічних для розслідування даного виду злочинів завдань доцільно вирішувати спільними зусиллями слідчого та органу дізнання і як краще «розподілити ролі» між органами, що взаємодіють.

Має право на існування і такий підхід, при якому органи досудового слідства та дізнання, які вступають у взаємодію при розслідуванні кримінальних справ, можуть розглядатися як тимчасова організація зі своєю структурою, створена для досягнення загальної, спільної мети.

Переваги такої точки зору полягають у тому, що в цьому разі відкривається можливість використання для удосконалення взаємодії та визначення критеріїв її оцінки досягнень і рекомендацій науки про організацію і управління, а також положень методології системного підходу. Такий підхід дає змогу розглядати відносно самостійні об'єкти дослідження при наявності між ними певного взаємозв'язку як єдиний, цілісний об'єкт, а його елементи — як елементи системи більш високого рівня.

Ієрархічний порядок системних об'єктів — одне із фундаментальних понять системної методології. Стосовно такого об'єкта дослідження соціального життя, як організація, яка становить «систему діяльності двох і більше осіб, що свідомо координується» [35, с. 384], викладене передбачає необхідність розмежування в ньому, з одного боку, його підсистем, в ролі яких виступають окремі види діяльності учасників організації, а з другого — його підцілей, тобто тих «найближчих» завдань, які ставлять перед собою учасники спільної діяльності на шляху до досягнення загальної (інтегрованої) мети всієї організації. Обов'язковою умовою існування будь-якої організаційної системи є управління, під яким розуміють цілеспрямований вплив, що утримує систему в заданих параметрах. Ця функція здійснюється суб'єктом управління.

Зрозуміло, що сам по собі системний метод не в змозі вирішити ту чи іншу спеціальну проблему, якщо її дослі-

дження проводити у відриві від конкретних галузей знань, до яких вона належить. Комплексне ж уявлення про проблему, що її дає системний підхід, дозволяє побачити її внутрішню структуру, виокремити в ній вузлові моменти, акцентувати увагу на тих аспектах, від яких залежить її вирішення на підставі відповідних спеціальних галузей знань. Щодо проблеми, яка розглядається, такими галузями є наука кримінального процесу та криміналістика. Але їхніх «внутрішніх ресурсів» для вирішення проблеми на сучасному рівні вже недостатньо. Поповненню цих ресурсів можуть сприяти, на наш погляд, міждисциплінарні дослідження, тобто використання в юридичній проблематиці поряд з традиційним для неї науковим апаратом досягнень теорії організації та управління з існуючою в її основі системною методологією.

Щоб оцінити перевагу системного підходу, свого часу запропонованого Ф. Ю. Бердичівським [23, с. 106–110], схематично зобразимо організацію взаємодії слідчого з органами дізнання при розкритті злочину, як вона подається у криміналістичній і кримінально-процесуальній літературі [157, с. 103–106] при традиційному, тобто «несистемному» підході до неї (схема 2.1.).

Мета: розкриття злочину	
Діяльність органів дізнання	Діяльність слідчого

Схема 2.1. Організація взаємодії слідчого з органами дізнання (традиційний підхід)

Схема показує основні ознаки, які характеризують організацію взаємодії, а саме:

а) самостійність діяльності кожного із органів, які взаємодіють;

б) спільну мету, яку вони намагаються досягти, — розкриття злочину.

Інакше виглядає схема організації взаємодії слідчого з органами дізнання при системному підході, відповідно до якого повинні бути показані функції управління і його суб'єкти, визначена не тільки спільна мета діяльності людей (у цьому разі слідчого та співробітників органу дізнання), але й ті конкретні завдання, які кожен із них визначає для себе (схема 2.2.).

Схема 2.2. Організація взаємодії слідчого з органами дізнання (системний підхід)

Така схема наочно демонструє, що ефективність системи взаємодії органів досудового слідства і дізнання при

розкритті злочинів насамперед залежить від змісту функцій, які покладаються на слідчого і співробітників органу дізнання в межах підсистем, що взаємодіють, визначення підцілей кожного органу на шляху до досягнення спільної мети системи, а також визначення суб'єкта управління всією системою. Зупинимося на цих питаннях більш детально.

Зрозуміло, що не кожна взаємодія означає організацію. В межах організації обов'язково координуються різні види діяльності і лише за цієї умови результат спільної діяльності як ціле буде більше суми його частин, що є основним показником ефективності організацій.

Однак ця важлива умова (за теорією управління) не завжди дотримується і співробітники органу дізнання інколи виконують ті самі функції, що і слідчий, обмежуючись проведенням слідчих дій: допитують свідків, потерпілих, підозрюваних, проводять огляди, виїмки, обшуки тощо. Хибність такої практики полягає не тільки в тому, що слідчий без достатніх на те підстав може перекласти частину своїх функцій на орган дізнання, але і в тому, що така взаємодія не здатна дати нічого принципово нового функціям, з яких складається. Адже цілком очевидним є те, що в мотострілецької частини, яка взаємодіє з артилеристами, озброєними тільки стрілецькою зброєю, не додасться бойових якостей, бо йтиметься тільки про зміну чисельності.

Таким чином, основним змістом діяльності органів дізнання в системі взаємодії зі слідчим при розкритті злочинів є виконання оперативно-розшукових заходів. Тільки в поєднанні з таким видом діяльності процесуальна діяльність, яка є змістом функції слідчого, зможе дати ефект, якого не можуть досягти кожний із цих органів, коли б діяв самостійно. Виконання ж доручень слідчого щодо проведення тих чи інших слідчих дій або надання йому допомоги (сприяння) при проведенні таких дій є хоча і важливим, але допоміжним елементом взаємодії зазначених органів.

Питання щодо підцілей органів слідства і дізнання, що взаємодіють при розкритті злочину, цікаве не тільки в теоретичному плані, але має і велике практичне значення. Оскільки ефективність спільної діяльності учасників розкриття злочину залежить від ефективності функціонування кожного з них, існує необхідність оцінки складових цієї діяльності. Очевидно, нелогічно у всіх випадках покласти відповідальність за не розкриття злочину однаково на обидва органи — досудового слідства і дізнання. Диференційована оцінка роботи слідчого і органу дізнання не тільки справедлива, але й важлива для виявлення фактичних причин можливого неуспіху для того, щоб своєчасно вжити заходів з їх ліквідації в подальшому. До того ж, чим точніше будуть визначені підцілі органів, що взаємодіють, тим змістовною буде і функція управління всією системою взаємодії.

З точки зору авторів, безпосередня мета співробітників органу дізнання, що взаємодіють зі слідчим при розкритті злочину, полягає у зборі інформації, яка здатна орієнтувати досудове слідство в питанні щодо джерел отримання доказів стосовно особи, що вчинила злочин. У слідчого такою функцією є використання цієї інформації для отримання доказів.

Кожний з органів, який бере участь у розкритті злочину, має й іншу мету, яка перебуває поза сферою взаємодії, тобто за межами системи, яка розглядається. Наприклад, слідчий допитує свідків, про яких йому стало відомо з показань інших осіб, отримує дані, що його цікавлять, в результаті проведення різного роду судових експертиз та інших слідчих дій, тобто збирає і перевіряє докази з використанням вже існуючого доказового матеріалу. Така діяльність слідчого становить собою самостійну систему того ж рівня, що й система взаємодії з органами дізнання і разом з нею створює елементи організаційної системи більш високого рівня. Назвемо її умовно «системою роз-

слідування злочину», метою якої є встановлення всіх обставин, які входять у предмет доказування, зокрема вини заперечної особи. Питання щодо суб'єкта управління всією «системою розслідування злочину» не виникає, адже таким суб'єктом є слідчий. Що ж стосується суб'єкта управління системою, в межах якої здійснюється взаємодія слідчого з органами дізнання, то це питання слід уточнити.

На практиці існує два варіанти організації взаємодії слідчого з органами дізнання. Так, розкриття злочинів слідчими міліції, податкової міліції та органів безпеки спільно зі співробітниками органу дізнання в деяких випадках здійснюється при безпосередній участі керівника конкретного правоохоронного органу, якому організаційно підпорядковуються як слідчі, так і оперативні співробітники. Подібну організацію спільної діяльності людей «теорія соціальних систем» відносить до так званого «ієрархічного типу», де координація функцій учасників взаємодії досягається шляхом їх підпорядкування єдиній центральній владі.

На перший погляд, організація взаємодії учасників розкриття злочину за «ієрархічним типом» має більше переваг, бо дає змогу знизити кількість дисфункцій і зменшити конфліктність у середині організації, тобто є більш ефективною. Але з цим, на наш погляд, не можна погодитися, адже при «ієрархічному типі» організації взаємодії слідчий, який управляє системою більш високого рівня, стає одночасно керованим елементом системи більш низького рівня. Відповідно відбувається і зміна мети його діяльності. Головним стає встановлення особи, яка вчинила злочин, а всебічне дослідження процесуальним шляхом обставин, які підлягають доказуванню, відходить на другий план.

Обмежившись системним підходом до питання, не торкаючись при цьому процесуального аспекту (хоча, зрозуміло, його виокремлення має умовний характер). Зазначимо лише, що підпорядкована роль слідчого на одному із вирішальних етапів розслідування не відповідає принципу

його процесуальної самостійності і робить нереальними повноваження на взаємодію з органами дізнання.

По-іншому будується система безпосередньої взаємодії слідчого з органами дізнання. Тут не існує єдиної центральної влади і відносини керівництва-підлеглості відсутні. Безумовно, ця система є не досить довершеною, але така недосконалість не має принципового характеру і тому значно легше ліквідується.

Доцільно зазначити, що теорія організації і управління розрізняє три обов'язкових компоненти будь-якої управлінської діяльності:

- 1) прийняття рішення (плану);
- 2) координація функцій учасників шляхом встановлення необхідного взаємозв'язку між ними;
- 3) контроль за виконанням рішення.

У зв'язку з цим постає закономірне питання: чи має слідчий можливість здійснювати таку діяльність при взаємодії з органами дізнання у всіх її компонентах? Очевидно, ні.

Покладаючи на органи дізнання обов'язок виконувати доручення слідчого і повідомляти його про отримані результати, закон (ч. 4 ст. 104; ч. 3 ст. 114; ч. 1 ст. 118 КПК України) дає змогу слідчому визначати основний напрямок спільної діяльності, тобто планувати її. Водночас чинне законодавство не передбачає такої важливої умови координації, як встановлення взаємозв'язку, котра б сприяла повноті обміну інформацією між учасниками спільної діяльності, оскільки дозволяє органам дізнання на свій вибір визначати обсяг і характер інформації, котру слід передати слідчому. Слідчий також позбавлений можливості безпосередньо контролювати виконання даних ним доручень як щодо проведення слідчих, так і щодо оперативно-розшукових дій у справі.

Отже, законодавство та відомчі нормативно-правові акти, які регулюють взаємовідносини слідчого з органами

дізнання, згідно з наукою про організацію і управління, потребують певного удосконалення шляхом надання слідчому права безпосередньо знайомитися з матеріалами оперативно-розшукової діяльності органів дізнання і здійснювати дієвий контроль за виконанням доручень та вказівок, звичайно не втручаючись при цьому в оперативно-розшукову діяльність.

Вважаємо, що реалізація цього положення зробила б більш ефективною систему взаємодії слідчого з органами дізнання, функція управління якою, на наш погляд, повинна бути збережена за слідчим незалежно від його відомчої приналежності.

Наведена модель з використанням системного підходу дає підстави розглядати взаємодію слідчого з органами дізнання як систему, тобто цілісну множину взаємопов'язаних елементів, зрозуміти зміст взаємодії елементів системи, описати їх, показати внесок кожного з них в досягнення спільної мети і на цій підставі підійти до визначення можливих критеріїв оцінки їх діяльності.

Безперечно, що ефективність спільної діяльності учасників розкриття злочину залежить від ефективності функціонування кожного із них, а тому при визначенні критеріїв оцінки взаємодії слідчого з органами дізнання існує необхідність оцінки як кінцевого результату, так і складових діяльності, спрямованої на його досягнення. Диференційована оцінка діяльності слідчого і співробітника органу дізнання в цьому разі має значення для відображення реальних результатів в роботі кожного із них, стимулювання ініціативи та творчого підходу до справи, а також виявлення фактичних причин можливого неуспіху з тим, щоб можна були вжити заходів з метою їх усунення в подальшому.

Для визначення ефективності проведення оперативно-розшукових та слідчих дій передусім необхідно встановити критерії, тобто свого роду мірило, за допомогою яких

повинна проводитися така оцінка. Ці критерії мають об'єктивно відображати увесь процес взаємодії, бути зрозумілими і простими при їх використанні на всіх рівнях, застосовуватися для кожного випадку, незалежно від складності справ, які розслідуються, а також не бути переобтяженими суто теоретичними міркуваннями.

На нашу думку, основним критерієм визначення ефективності будь-якої діяльності, а звідси й оцінки ефективності проведення оперативно-розшукових чи слідчих дій, є досягнення результату, запланованого як проміжна або кінцева мета. Результат має бути досягнутий правомірними засобами та оптимальним способом, а не за принципом «ціль виправдовує засоби», адже така його абсолютизація є неприйнятною і суперечить чинному законодавству.

Звідси впливає, що критерієм оцінки діяльності співробітників органу дізнання, які взаємодіють зі слідчим при розкритті злочину, є своєчасне отримання повноцінної інформації, яка здатна зорієнтувати досудове слідство в питанні про можливі джерела отримання доказів у кримінальній справі. Своєчасне отримання тим чи іншим співробітником зазначеної інформації, як правило, одночасно відображає і рівень володіння ним оперативною обстановкою на певній ділянці взагалі. Крім того, додатковим критерієм такої оцінки мають бути кількісні та якісні (швидкість, всебічність дослідження усіх обставин, результативність) показники виконання доручень слідчого щодо провадження окремих (невідкладних) слідчих дій у справі. Співвідношення таких кількісних і якісних показників передбачає прерогативу останніх. Для досягнення позитивного результату в цьому напрямку необхідно, щоб співробітник органу дізнання був зацікавлений у виконанні таких доручень, а також усвідомлював важливість цієї роботи.

Що стосується критерію оцінки діяльності слідчого при взаємодії з органами дізнання, то ним може бути ефективність (результативність) використання одержаної в

результаті оперативно-розшукової діяльності інформації для отримання доказів. Але ефективність процесуальної діяльності як складова частина (підсистема) в цьому випадку входить до системи більш високого рівня з умовною назвою «система розслідування злочину», метою якої є встановлення всіх обставин, які входять у предмет доказування. Суб'єктом управління, як уже зазначалося, всієї «системи розслідування злочину» і системи, в межах якої взаємодіють слідчий з органом дізнання, є слідчий. У зв'язку з цим виникає необхідність застосування при оцінці його діяльності ще й критерію оцінки ефективності управління системами.

Викладене можна проілюструвати таким чином. Наприклад, співробітники органу дізнання провели не всі можливі оперативно-розшукові заходи і питання стосовно того, чи є очевидці вчинення злочину, залишилося не з'ясованим. Конкретизуючи цей недолік розслідування, його слід віднести до недоліків оперативно-розшукової діяльності. І, навпаки, якщо в результаті оперативно-розшукових заходів були встановлені особи, які мали можливість повідомити щось суттєве щодо вчиненого злочину, але слідчий, вибравши неправильну тактику допиту, не зміг отримати від них правдивих показань, — це є дефектом процесуальної діяльності слідчого. Коли ж злочин залишився нерозкритим, тому що під час його розслідування зовсім не ставилося завдання виявлення очевидців злочину, то тоді йдеться про недолік, пов'язаний з управлінням усією системою взаємодії.

Незважаючи на наочність та простоту для розуміння, запропоновані критерії оцінки діяльності слідчих та співробітників органу дізнання мають і деякі недоліки. Так, виникають труднощі при спробі оцінити ефективність проведення конкретних оперативно-розшукових чи слідчих (процесуальних) дій, беручи до уваги результати розслідування кримінальної справи в цілому. Це зумовле-

но саме складністю визначення конкретного внеску слідчого і співробітника органу дізнання в отриманий у справі кінцевий результат, який залежить від якості розслідування та низки інших факторів, зокрема досягнення проміжних цілей внаслідок такої взаємодії. Отже, визначення ефективності окремо слідчих та окремо оперативно-розшукових дій на рівні кінцевої цілі (результату розслідування) — самостійне і досить складне завдання, яке вимагає часу і проведення спеціальних досліджень.

Основним же критерієм оцінки ефективності діяльності учасників взаємодії, на цей раз спільним як для органів досудового слідства, так і дізнання, є досягнення кінцевого результату, тобто розкриття злочину. Розкриття злочину, як правило, є наслідком досягнення елементами системи взаємодії проміжних (безпосередніх) цілей і свідчить про ефективність управління нею. Слід зазначити, що в разі, коли кінцевий результат (мета) взаємодії не була досягнута, проміжні критерії оцінки можуть використовуватися лише для виявлення фактичних причин неуспіху для того, щоб можна було вжити заходів із їх усунення в подальшому. Зрозуміло, що ніякі «гучні» досягнення проміжних результатів не мають значення, коли кінцевий результат спільної роботи не досягнутий, тобто злочин не розкритий.

Що ж слід розуміти під поняттям «розкритий злочин»? Слово «розкрити» означає «знайти, зробити відомим». Але якщо вживати його окремо від особливостей розкриття злочину, то воно набуває побутового значення. У таких специфічних сферах діяльності, як оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес, розкриття злочину здійснюється у визначеній законом формі та із застосуванням особливих прийомів і методів. Так, органи дізнання при проведенні оперативно-розшукової діяльності виявляють злочини (в тому числі осіб, які їх вчинили) не процесуальним шляхом. Результати їх роботи мають важ-

ливе значення для розкриття злочину при провадженні досудового слідства, особливо, якщо отримана інформація задокументована і орієнтує на можливе знаходження слідів злочину чи джерел доказів. Але це ще не розкриття злочину в процесуальному розумінні цього поняття.

У кримінальному процесі розкрити злочин — це доказати його у встановленому порядку, правильно кваліфікувати дії винних осіб і виконати все це відповідно до чинного законодавства. Недоказаний злочин не вважається розкритим. Отже, розкриттям злочину в кримінальному процесі не можна вважати лише отримання окремих даних щодо нього (зокрема таких, які вказують на ту чи іншу підозрювану особу). Про розкриття злочину йтиметься лише тоді, коли достовірно встановлені всі обставини, які становлять предмет доказування у кримінальній справі, правильно кваліфіковані дії обвинуваченого і при провадженні досудового слідства не допущено порушень вимог кримінально-процесуального законодавства. Саме в цьому полягає суть розкриття злочину, і лише за такої умови кримінальна справа може бути швидко і об'єктивно розглянута судом, а винні притягнуті до відповідальності. Вирішення інших кримінально-процесуальних завдань (розшук уже встановленої винної особи, застосування запобіжних заходів, усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину тощо) хоча і пов'язано з розкриттям злочину, але має самостійне значення [120, с. 110–115].

Таким чином, отримані в результаті проведеного дослідження критерії оцінки взаємодії органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ, за якими визначається її ефективність, можна схематично показати таким чином (схема 2.3.).

Запропонований основний критерій оцінки взаємодії органів досудового слідства та дізнання повністю відповідає вимогам низки відомчих нормативно-правових актів, які вимагають основним показником ефективності опера-

тивно-розшукової та слідчої діяльності правоохоронних органів вважати досягнуті кінцеві результати після розгляду кримінальних справ у суді.

Отже, єдність та взаємозумовленість перелічених проміжних та основних критеріїв має об'єктивно відображати увесь процес взаємодії органів досудового слідства і дізнання та стимулювати ініціативу і творчий підхід до справи, що є однією із складових успіху при вирішенні завдань кримінального судочинства та удосконалення досудового слідства.

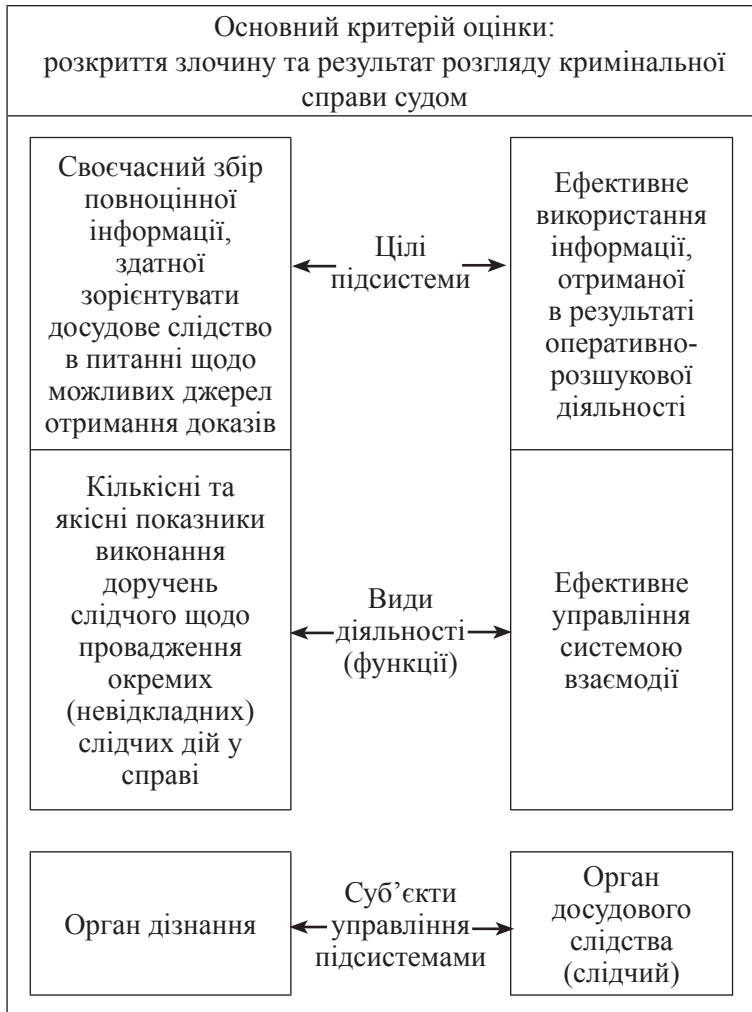

Схема 2.3. Критерії оцінки взаємодії органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ.

Висновки

У монографії зроблена спроба усунути існуючі недоліки взаємодії органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ, узагальнити напрацьований досвід такої взаємодії та розробити на цій підставі науково-обґрунтовані рекомендації і пропозиції, спрямовані на підвищення її ефективності й удосконалення нормативно-правового регулювання.

Монографія побудована на принципі інтеграції наукових розробок в навчальний процес вищих юридичних навчальних закладів та оперативно-службову діяльність правоохоронних органів, а викладений матеріал дає змогу зробити деякі найбільш загальні висновки, сформулювати узагальнені теоретичні положення і практичні рекомендації, виокремивши актуальні проблеми, які потребують подальшого дослідження.

Так, взаємодія органів досудового слідства та дізнання визначається як заснована на вимогах закону і відомчих нормативно-правових актів, узгоджена за проміжними і кінцевими цілями діяльність незалежних один від одного в адміністративному та службовому відношенні органів, що координується слідчим і здійснюється при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, методів і засобів, якими наділені ці органи, для розкриття злочинів.

Основним суб'єктом взаємодії органів досудового слідства з органами дізнання в її процесуальних і організаційних формах є слідчий, а історія виникнення, розвитку та удосконалення зазначеної взаємодії при розслідуванні криміналь-

них справ нерозривно пов'язана із становленням та існуванням самого інституту досудового слідства.

Розмежування в середині XIX століття розслідування у кримінальних справах на дізнання і досудове слідство та становлення інституту слідчих зумовило потребу в координації, погодженні дій цих органів для досягнення спільної мети. Вказані обставини сприяли виникненню взаємодії слідчого з органами дізнання, що було запорукою правильного співвідношення та ефективного використання властивих кожному із цих органів повноважень, методів та способів роботи.

Взаємодія органів досудового слідства з органами дізнання пройшла тривалу перевірку практикою та наочно продемонструвала свою ефективність і результативність при розслідуванні кримінальних справ як за часів існування Російської імперії та Союзу РСР, так і в сучасних умовах, в незалежній Україні.

Хоч би в яких формах та з якими органами дізнання (наділеними чи не наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією) взаємодіє слідчий при розслідуванні кримінальних справ, взаємодія повинна завжди відповідати таким вимогам:

- 1) здійснення слідчим функції загального управління взаємодією, визначення її проміжних та кінцевих цілей;
- 2) розмежування функцій суб'єктів взаємодії із урахуванням компетенції, наявних сил і засобів та узгоджене їх використання;
- 3) обов'язкова узгодженість спільних дій.

Єдність перелічених вимог і їх суворе дотримання слід розглядати як гарантію ефективності взаємодії при вирішенні завдань кримінального судочинства.

Важливе місце у викладеному матеріалі відведено пропозиціям щодо удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства, яке регламентує взаємодію слідчих з органами дізнання. Зокрема, пропонується:

— частину 5 ст. 97 і ч. 3 ст. 114 КПК України доповнити нормою щодо права слідчого залучати орган дізнання до перевірки отриманих ним заяв і повідомлень про злочини шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності;

— доповнити ч. 2 ст. 103 КПК України нормою, яка б зобов'язувала орган дізнання негайно повідомляти про порушену ним кримінальну справу та розпочате дізнання не тільки прокурора, але й начальника відповідного слідчого підрозділу;

— частину 4 ст. 104 і ч. 3 ст. 114 КПК України доповнити вимогою про те, що орган дізнання за вказівкою слідчого зобов'язаний проводити у кримінальній справі оперативно-розшукові заходи;

— частину 3 ст. 114 КПК України доповнити положенням про те, що доручення та вказівки слідчого, які він дає органу дізнання стосовно проведення слідчих, розшукових та оперативно-розшукових заходів, повинні бути вмотивовані. Тут же закріпити норму, згідно з якою такі доручення і вказівки підлягають виконанню в десятиденний строк або в інший установлений слідчим термін;

— виключити із ч. 1 ст. 118 КПК України текст щодо регламентації взаємодії слідчого з органом дізнання, залишивши без змін ту частину норми, яка регулює взаємовідносини слідчого зі слідчим;

— у ст. 119 КПК України внести доповнення стосовно розслідування кримінальної справи слідчо-оперативною групою, яка створюється прокурором або начальником слідчого підрозділу за погодженням із начальником органу дізнання. Безпосереднє керівництво діяльністю слідчо-оперативної групи покладається на одного зі слідчих (начальника слідчого відділу), який приймає справу до свого провадження.

Виходячи з практичної спрямованості монографії, в ній розкриті питання визначення критеріїв оцінки ефективності взаємодії органів досудового слідства та дізнан-

ня. Так, основним критерієм оцінки сторін, що взаємодіють, пропонується вважати розкриття злочину та результати розгляду кримінальної справи судом, а проміжними — такі:

а) для органів дізнання — своєчасне здобуття повноцінної інформації, спроможної зорієнтувати досудове слідство щодо можливих джерел отримання доказів, а також кількісні та якісні показники виконання доручень і вказівок слідчого щодо провадження окремих (невідкладних) слідчих дій у справі;

б) для органів досудового слідства — ефективність використання інформації, отриманої в результаті оперативно-розшукової діяльності, та ефективне управління системою взаємодії.

Єдність та взаємозумовленість перелічених проміжних та основних критеріїв об'єктивно відображає процес взаємодії органів досудового слідства та дізнання, стимулюючи ініціативу і творчий підхід до справи, що є однією із складових успіху при вирішенні завдань кримінального судочинства та удосконалення досудового слідства.

Список використаних джерел

1. *Аверьянов А. Н.* О природе взаимодействия. – М.: Знание, 1984. – 64 с.
2. *Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Бородулин А. И.* и др. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / Под ред. Аверьяновой Т. В., Белкина Р. С. – М.: Новый Юрист, 1997. – 400 с.
3. *Алексеев А. И., Сахаров А. Б.* Причины преступлений и их устранение органами внутренних дел. – М.: МВШМ МВД СССР, 1982. – 47 с.
4. *Александров А. С.* Каким быть предварительному следствию // Гос. и право. – 2001. – № 9. – С. 54 – 62.
5. *Александров А. С.* Нужно ли создавать Федеральную службу расследования // Законность. – 2003. – № 5. – С. 37–39.
6. *Алимджанов Б. Т.* Раскрытие преступлений – задача следственных органов. – Ташкент: Изд-во «Узбекистан», 1975. – 102 с.
7. *Альперт С. А., Бажанов М. И.* Законность и обоснованность актов обвинения в стадии предварительного расследования // Правоведение. – 1965. – № 3. – С. 100 – 106.
8. *Альперт С. А., Грошевий Ю. М., Мірошниченко Т. М., Сибільова Н. В., Хоматов Ю. В.* та ін. Кримінальний процес України: Підручник / За ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця – Х.: Право, 2000. – 496 с.
9. *Андреева Г. М.* Социальная психология: Учебник для факультетов психологии университетов. – М.: МГУ, 1980. – 415 с.
10. *Балашов А. Н.* Взаимодействие следователя и органа дознания при расследовании преступлений: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 1973. – 18 с.
11. *Балашов А. Н.* Обеспечение законности в процессе взаимодействия следователей и органов дознания при расследовании преступлений / Укрепление законности в деятельности следователей в свете Конституции СССР. – М., 1979. – С. 23 – 27.
12. *Баранов Н., Чистякова В., Гуляев А., Майоров Н.* Критерии оценки работы следователя // Соц. законность. – 1969. – № 4. – С. 41 – 44.
13. *Батенев В. А.* Организация розыска преступников: Лекция. – К.: КВШ МВД СССР, 1973. – 36 с.
14. *Баулін О. В.* Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К.: НА ВС України, 2000. – 20 с.
15. *Баулін О. В., Карпов Н. С.* Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Монографія. – К.: НА ВС України, 2001. – 232 с.
16. *Бахин В. П.* К продолжению разговора об оценке средств борьбы с преступностью // Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 19 – 20.10.2000 р.: В 2 ч. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – Ч. 1. – С. 30 – 42.
17. *Бахин В. П.* Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики. – Симферополь: РИО ТЭИ, 1999. – 34 с.
18. *Бахин В. П., Карпов Н. С.* Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследования за 1980 – 2002 гг.). – К., 2002. – 458 с.
19. *Бахин В. П., Весельський В. К.* Тактика допиту: Навчальний посібник. – К.: НВТ «Правник», 1997. – 64 с.
20. *Белкин Р. С.* Курс советской криминалистики: Пособие для преподавателей, адъюнктов, соискателей и слушателей вузов МВД СССР: В 2 т. – М.: РИО Академии МВД СССР, 1978. – Т. 2. – 410 с.

21. *Белкин Р. С.* Собрание, исследование и оценка доказательств: сущность и методы. – М.: Наука, 1966. – 295 с.
22. *Белкин Р. С., Винберг А. И., Дорохов В. Я., Миньковский Г. М. и др.* Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред.: Н. В. Жогина – М.: Юрид. лит., 1973. – 736 с.
23. *Бердичевский Ф. Ю.* Взаимодействие органов следствия и дознания как организационная система. Пути совершенствования // Сов. гос. и право. – 1973. – № 12. – С. 106 – 110.
24. *Бердичевский Ф. Ю., Степичев С. С., Горелкина Е. И., Якубович Н. Я., Руденко И. А.* Взаимодействие следователей прокуратуры с работниками милиции при расследовании убийств и изнасилований. – М., 1971. – 90 с.
25. *Бирюков В. В., Мельникова О. Б., Шехавцов Р. Н., Попов И. В.* Теория и практика планирования расследования преступлений: Учебное пособие. – Луганск: РИО ЛАВД, 2002. – 90 с.
26. *Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І.* та ін. Криміналістика: Підручник / За ред. П. Д. Біленчука – К.: Атіка, 2001. – 544 с.
27. *Божьев В. Н., Павлов Н. Е.* Уголовный процесс. – М.: Академия МВД СССР, 1989. – 450 с.
28. *Васильев А. Н.* Введение в курс советской криминалистики. – М.: Юрид. лит., 1962. – 360 с.
29. *Васильев А. Н.* Советская криминалистика. – М.: Знание, 1970. – 48 с.
30. *Веліканов С. В.* Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х.: НЮАУ, 2002. – 19 с.
31. Взаимодействие следователей с оперативными работниками органов внутренних дел / Под ред.: Л. М. Карнеевой. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1981. – 95 с.
32. *Гаврилов А. К.* Раскрытие преступлений на предварительном следствии: правовые и организационные вопросы. – Волгоград: Высшая следственная школа МВД СССР, 1976. – 207 с.
33. *Галаган В. І.* Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: Монографія. – К.: НА ВС України, 2002. – 300 с.
34. *Гаухман Л. Д.* Правовые основы предупреждения преступлений: Лекция. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – 42 с.
35. *Гвишиани Д. М.* Организация и управление. – М.: Наука, 1972. – 536 с.
36. *Гевко В. В.* Використання непроцесуальної інформації під час доказування у стадії попереднього розслідування: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1996. – 20 с.
37. *Гевко В. В.* Використання непроцесуальної інформації під час доказування по кримінальних справах // Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 19 – 20.10.2000 р.: В 2 ч. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – Ч. 1. – С. 71 – 75.
38. *Герасимов И. Ф.* Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания при расследовании особо опасных преступлений: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 715, 717. – Свердловск: Свердловский юрид. институт, 1966. – 20 с.
39. *Герасимов И. Ф.* Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск: Средне-Уральское книж. изд-во, 1975. – 184 с.
40. *Гойло В. С.* Проблемы интеллектуального труда // США: Экономика, политика, идеология. – 1985. – № 6. – С. 23 – 36.
41. *Голина В. В.* Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1989. – 72 с.
42. *Голина В. В.* Специально-криминологическое предупреждение преступлений (теория и практика): Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – Х., 1994. – 569 с.
43. *Голина В. В., Пивоваров В. В.* Проблемы компьютерной преступности // Фінансова злочинність: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичного семінару 12 – 13 лютого 1999 року. – Х.: Право, 2000. – С. 62 – 73.
44. *Гончаренко В. И.* Использование естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы). – К.: Вища школа, 1980. – 157 с.

45. *Грошевий Ю. М.* Проблеми нормативного регулювання діяльності органів попереднього розслідування у новому КПК України // Вісник Академії правових наук. – 1994. – № 2. – С. 138 – 147.
46. *Грошевой Ю. М.* Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. – Х.: Вища школа, 1975. – 144 с.
47. *Губар С. В.* Колегіальні дії по розслідуванню злочинів: історія та сучасність // Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції: В 2 ч. – К.: НА ВС України, 2001. – Ч. 2. – С. 236 – 240.
48. *Гуляев А. П.* Следователь в уголовном процессе. – М.: Юрид. лит., 1981. – 191 с.
49. *Гурский М. К.* Соотношение дознания и предварительного следствия: Лекции. – Львов: ЛГУ, 1965. – 54 с.
50. *Гуткин И. М.* Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие. – М.: Академия МВД СССР, 1986. – 156 с.
51. *Давыденко Л. М.* Организация деятельности районной, городской прокуратуры по профилактике преступлений: Учебное пособие. – Х.: Институт повышения квалификации руководящих кадров Прокуратуры СССР, 1990. – 104 с.
52. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – М.: Русский язык, 1999. – Т. 4. – 688 с.
53. *Даньшин И. Н.* Борьба с хищениями социалистической собственности – важное и ответственное задание // Радянське право. – 1985. – № 8. – С. 40 – 43.
54. *Даньшин И. Н.* Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия. Учебное пособие. – К.: УМК ВО, 1988. – 88 с.
55. *Долженков О. Д., Душко А. Ф., Козаченко І. П.* Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції: Монографія. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.
56. *Дубинский А. Я.* Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы: Монография. – К.: Наукова думка, 1984. – 182 с.
57. *Духовской М. В.* Русский уголовный процесс: Издание для студентов. – М.: Склад издания в книжном магазине М. В. Клюкина, 1908. – 464 с.
58. *Жалинский А. Э.* Специальное предупреждение преступлений в СССР (вопросы теории). – Львов: ЛГУ, 1976. – 194 с.
59. *Закалюк А. П.* Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. – М.: Юрид. лит., 1986. – 191 с.
60. Закон України «Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах» від 2 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
61. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
62. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
63. Закон України «Про міліцію» від 2 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
64. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
65. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
66. Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 360.
67. Закон України «Про прокуратуру» від 1 грудня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

68. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
69. *Зеленецький В. С.* Общая теория борьбы с преступностью. Концептуальные основы. – Х.: Основа, 1994. – 321 с.
70. *Зеленецький В. С.* Структура дослідчого кримінального процесу // Вісник Академії правових наук. – 1996. – № 7. – С. 126 – 133.
71. *Ищенко А. В., Карпов Н. С.* Научное обеспечение практики борьбы с преступностью: Учебное пособие. – К.: НАВСУ, 1997. – 136 с.
72. *Ивченко А. О.* Тлумачний словник української мови. – Х.: Фоліо, 2000. – 540 с.
73. *Ищенко В. М.* Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х.: НЮАУ, 2001. – 18 с.
74. *Калайдович Н.* Указания по производству уголовных следствий. – СПб.: Типография Глазунова И. И., 1849. – 127 с.
75. *Карнеева Л. М.* Доказывание в советском уголовном процессе и основание процессуальных решений // Сов. гос. и право. – 1981. – № 10. – С. 85 – 90.
76. *Карнеева Л. М.* Нужна ли стадия возбуждения уголовного дела // Соц. законность. – 1990. – № 5. – С. 49 – 50.
77. *Карнеева Л. М.* Правовые основы взаимодействия следователя с сотрудниками милиции // Соц. законность. – 1981. – № 5. – С. 50 – 53.
78. *Квачевський А.* Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по судебным уставам 1864 г.: Теоретическое и практическое руководство: В 3 ч. – СПб., 1869. – Ч. 3. – 328 с.
79. *Кваша Ю. Ф., Рушайло В. Б., Степашин С. В., Сурков К. В.* и др. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. В. Б. Рушайло – СПб.: Лано, 2000. – 720 с.
80. *Кожевников Г. К., Давиденко Л. М., Коновалова В. О., Хотенець В. М., Янович Ю. П.* Науково обґрунтовані норми навантаження та належні умови праці слідчих підрозділів як важливий чинник їх якісної діяльності // Питання боротьби зі злочинністю: Збірник наукових праць. – Х.: Право, 1997. – Вип. 1. – С. 7 – 45.
81. *Кожевников Г. К., Хотенець В. М., Янович Ю. П.* Значення навантаження та умов праці слідчого для підвищення ефективності його діяльності // Вісник Академії правових наук України. – 1996. – № 7. – С. 134 – 145.
82. *Колесниченко А. Н.* Понятие и задачи планирования следствия: Сборник научных работ. – Х., 1956. – С. 201 – 205.
83. Конституція України. – К.: Україна, 1996. – 54 с.
84. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25 – 26. – Ст. 131.
85. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
86. *Крылов И. Ф., Бастрыкин А. И.* Розыск, дознание, следствие: Учебное пособие. – Ленинград: ЛГУ, 1984. – 216 с.
87. *Кубрак П., Мікулін В., Павлючук О., Садченко О.* Пізнавальна сутність версії та принципи планування розслідування злочинів // Право України. – 2001. – № 8. – С. 100 – 102.
88. *Кудрявцев В. Н.* Социально-психологические характеристики антиобщественного поведения // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – С. 254 – 262.
89. *Кудрявцев В. Н.* Закон, поступок, ответственность. – М.: Наука, 1986. – 448 с.
90. *Кузнецова Н. Ф.* Проблемы криминологической детерминации. – М.: МГУ, 1984. – 208 с.
91. *Кузьменко Н. К.* О классификации неотложных следственных действий. Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы // Межвузовский научный сборник. – Саратов: Изд-во Саратовского гос. университета, 1978. – Вып. 3. – С. 50 – 56.
92. *Кузьмічов В. С.* Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення: Автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.09. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1996. – 36 с.
93. *Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І.* Криміналістика: Навчальний посібник / За заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсеєва – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

94. *Кукушкин Ю. А.* Общие вопросы организации следственной работы. – Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1975. – 60 с.
95. Курс советской криминологии: Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник / Под ред. В. Н. Кудрявцева, И. И. Карпеца, Б. В. Коробейникова. – М.: Юрид. лит., 1985. – 415 с.
96. *Ларин А. М.* Проблемы расследования в советском уголовном процессе: Автореф. дис... докт. юрид. наук: 715, 717. – М., 1970. – 32 с.
97. *Ларин А. М.* Процессуальные вопросы соотношения следствия и оперативно-розыскной деятельности органов дознания // Соц. законность. – 1964. – № 7 – С. 14 – 16.
98. *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. – М.: Юрид. лит., 1970. – 224 с.
99. *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. – М.: Юрид. лит., 1986. – 159 с.
100. *Лисиченко В. К., Козутич І. І.* Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – 182 с.
101. *Лисиченко В. К.* Концептуальні напрямки та етапи розвитку кримінально-процесуального законодавства // Вестник Днепропетровского университета: правоведение. – 1996. – Вып. 3. – С. 80 – 89.
102. *Лисиченко В. К.* Характеристика сучасного стану кримінально-процесуального законодавства України // Вестник Днепропетровского университета: правоведение. – 1996. – Вып. 3. – С. 66 – 80.
103. *Лисиченко В. К., Цыркаль В. В.* Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учебное пособие. – К.: КГУ, 1987. – 100 с.
104. *Ломов Б. Ф.* Общение как проблема общей психологии / Методологические проблемы социальной психологии. – М.: Наука, 1975. – С. 124 – 135.
105. *Лубин А. Ф.* Организационно-тактические особенности взаимодействия следователя с органами дознания при раскрытии отдельных видов преступлений / Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений. – Свердловск: Уральский гос. университет, 1980. – С. 33 – 38.
106. *Лузгин И. М.* Методологические проблемы расследования. – М.: Юрид. лит., 1973. – 215 с.
107. *Лузгин И. М.* Расследование как процесс познания. – М.: РИ и НИО ВШ МВД СССР, 1969. – 178 с.
108. *Лукашевич В. Г.* Основи теорії професійного спілкування слідчого: Автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.09. – К.: КГУ, 1993. – 39 с.
109. *Лушинская П. А.* Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве. – М.: Юрид. лит., 1972. – 79 с.
110. *Маймескулов Л. Н., Рогожин А. И., Стаиш В. В.* Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918 – 1922): Монография. – Х.: Изд-во «Основа» при ХГУ, 1990. – 344 с.
111. *Манаев Ю. В.* Обоснованность процессуальных решений следователя // Сов. гос. и право. – 1978 – № 5. – С. 86.
112. *Марчук Ф.* Критерії розкриття злочинів // Право України. – 1998. – № 9. – С. 23 – 27.
113. *Матусовский Г. А., Сущенко В. Н.* Организация работы аппаратов дознания и предварительного следствия органов внутренних дел: Учебное пособие. – Х.: ХЮРИ, 1983. – 83 с.
114. *Меликсетян Г.* Взаимодействие следователей и работников милиции в первоначальных следственных действиях // Соц. законность. – 1974. – № 3. – С. 71.
115. Методика визначення нормативів навантаження та штатної чисельності слідчих МВС України. – К.: НДІ НАВСУ, 1999. – 9 с.
116. *Митричев С. П.* Криминалистика: Учебник. – М.: ВЮЗИ, 1966. – 608 с.
117. *Михайленко А. Р.* Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. – К.: Юринком Інтер, 1999. – 448 с.
118. *Михайленко О. Р.* Складання процесуальних актів у кримінальних справах: Навчальний посібник. – К.: Юрінком, 1996. – 255 с.

119. Михайлов А. И. Отдельное поручение следователя. – М.: Юрид. лит., 1971. – 68 с.
120. Михайлов А. И., Сергеев Л. А. Процессуальная сущность раскрытия преступлений // Сов. гос. и право. – 1971. – № 4. – С. 110 – 115.
121. Михеенко М. М., Шибико В. П. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции. – К.: УМК ВО, 1988. – 188 с.
122. Михеенко М. М. Концептуальні питання розвитку законодавства про судову владу і кримінальне судочинство / Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні. Вибрані твори. – К.: Юрінком Інтел, 1999. – 240 с.
123. Михеенко М. М., Нор В. Т., Шибико В. П. Кримінальний процес України. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
124. Михеенко М. М., Шибико В. П., Дубинський А. Я. Научно-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу / Відп. ред.: В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко – К.: Юрінком Інформ, 1999. – 627 с.
125. Моргун С. Актуальні проблеми організації слідчої роботи // Рад. право. – 1991. – № 2. – С. 42 – 44.
126. Мордохай-Болтовский В. П. Сборник Узаконений для руководства чинов полицейских и корпуса жандармов при исследовании преступлений по судебным Уставам 20 ноября 1864 года, правилам Высочайше утвержденным 19 мая 1871 года и позднейшим узаконениям. – СПб., 1875. – 295 с. с прилож.
127. На защите революции. Из истории Всеукраинской чрезвычайной комиссии: 1917 – 1922 гг.: Сборник документов и материалов / Сост.: Бачинский П. П., Котов С. В., Матушкин А. И., Ревенко Е. Я. – К.: Изд-во полит. литературы Украины, 1971. – 392 с.
128. Найденов В. В. Организация и проблемы борьбы с преступностью // Сов. гос. и право. – 1981. – № 8. – С. 12 – 19.
129. Найденов В. В. Советский следователь. – М.: Юрид. лит., 1980. – 112 с.
130. Номоконов В. А. Преступное поведение: детерминация и ответственность. – Владивосток: Дальневосточный университет, 1989. – 157 с.
131. Обозов Н. Н. О трехкомпонентной структуре межличностного взаимодействия / Психология межличностного познания. – М.: Педагогика, 1981. – С. 80 – 92.
132. Овчинский С. С. Оперативно-розыскная информация / Под ред. А. С. Овчинского и В. С. Овчинского – М.: ИНФРА-М, 2000. – 367 с.
133. Озерський І. Методика психологічної підготовки слідчого до взаємодії з органом дізнання // Право України. – 2001. – № 12. – С. 124 – 127.
134. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: Сборник документов: В 5 т. – М.: Академия ФСК РФ: АО «Книга и бизнес», 1995. – Т. 1, кн. 1. – 452 с.
135. Осипов А. Ф. Вопросы соотношения уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности. – М.: НИ и РИО Академии МВД СССР, 1976. – 103 с.
136. Пантелеев Г. И., Чепульченко А. М. Взаимодействие органов дознания и предварительного следствия в процессе расследования преступлений // Труды КВШ МВД СССР. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1973. – Вып. 7. – С. 217 – 220.
137. Петелин Б. Я. Действующая система взаимодействия следователя с органами дознания и ее нормативное регулирование / Укрепление законности в деятельности следователя в свете Конституции СССР. – М., 1979. – С. 35 – 38.
138. Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе. – М.: Наука, 1989. – 256 с.
139. Пивоваров В. В. Визначення і шляхи кримінологічного вивчення фінансової злочинності // Право України. – 2003. – № 1. – С. 107 – 111.
140. Пивоваров В. В. Питання детермінації існування та відтворення злочинності // Проблеми законності. – 2000. – Вип. 43. – С. 151 – 156.
141. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика і попередження: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – 229 с.

142. *Погорецький М. А.* Досудове слідство України: історія та сучасність // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2002. – № 3. – С. 216 – 227.
143. *Погорецький М. А.* Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: Монографія. – Х.: РВФ «АРСІС», 2002. – 160 с.
144. *Погорецький М. А.* Межі доручень слідчого органу дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів // Право України. – 2000. – № 9. – С. 47 – 48.
145. *Погорецький М. А.* Уголовно-процесуальні правоотношения следователя с органом дознания, начальником следственного отдела и прокурором: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х.: НЮАУ, 1997. – 185 с.
146. *Подопрелов А. М.* Создание и деятельность следственно-оперативной группы: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 1991. – 17 с.
147. *Полянський Н. Н.* Очерк развития советской науки уголовного процесса. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 212 с.
148. *Попов П.* Руководство для чинов корпуса жандармов при производстве дознаний. – СПб., 1888. – 348 с.
149. Психология: Словарь / Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Яроменского – М.: Полит. литература, 1990. – 496 с.
150. Резолюция секции техники и методики расследования Госинститута по изучению преступности по докладу М. С. Строговича «Об организации расследовательского аппарата» // Советская юстиция. – 1932. – № 11. – С. 6 – 8.
151. *Ридберг М.* За высокое качество следствия // Советская юстиция. – 1933. – № 17. – С. 15.
152. *Рогожин А. И., Маймескулов Л. Н.* Всеукраинская ЧК в период иностранной интервенции и гражданской войны: Конспект лекций. – Х.: ХЮрИ, 1964. – 70 с.
153. *Розин Н. Н.* Уголовное судопроизводство: Пособие к лекциям. – Петроград: Издание Юридического книжного склада «Право», 1916. – 600 с.
154. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. / Под общей ред. О. И. Чистякова – М.: Юрид. лит., 1991. – Т. 8. – 496 с.
155. Сборник законодательных и иных материалов к изучению советского уголовного права, уголовного процесса и судостройства / Сост. И. М. Гуткин – М.: НИ и РИО ВШ МООП РСФСР, 1964. – 402 с.
156. *Сервецький І. В.* Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». – К.: Парлам. вид-во, 2000. – 208 с.
157. *Слинько С. В.* Взаимодействие следователя и органа дознания как уголовно-процессуальное понятие // Проблемы социалистической законности: Республиканский межведомственный научный сборник. – Х.: Изд-во «Основа» при ХГУ, 1991. – Вып. 26. – С. 103 – 106.
158. *Слинько С. В.* Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х.: Украинская юридическая академия, 1991. – 234 с.
159. *Случевский В.* Учебник русского уголовного процесса: судостройство-судопроизводство. – СПб., 1910. – 664 с.
160. Советский уголовный процесс / Под ред. С. В. Бородина, И. Д. Перлова – М.: Высшая школа МООП, 1968. – 304 с.
161. Советский энциклопедический словарь. – М., 1990. – 1630 с.
162. *Соловьев А., Токарева М.* Критерии труда и нагрузки следователей // Законность. – 1996. – № 1. – С. 39 – 42.
163. *Соловьев А. Б.* Методология и методика исследования эффективности производства следственных действий // Вопросы совершенствования предварительного следствия: Сборник научных трудов. – М., 1983. – С. 15 – 31.
164. Специализированный курс криминалистики / Под ред. М. В. Салтевского – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. – 354 с.
165. *Стахівський С. М.* Показання свідка як джерело доказів у кримінальному процесі: Навчальний посібник. – К.: Олан, 2001. – 511 с.
166. *Строгович М. С.* Уголовный процесс. – М., 1938. – 470 с.
167. *Тертишник В. М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – 1056 с.

168. *Тертышник В. М., Слинко С. В.* Тайное становится явным: взаимодействие следователя, оперативного работника и эксперта-криминалиста при раскрытии и расследовании преступлений. – Х.: Гриф, 1997. – 68 с.
169. Тлумачний словник-мінімум української мови / Уклад.: Л. О. Ващенко, О. М. Єфімов – К.: Вид-во «Довіра», 2001. – 536 с.
170. Указ Президента України «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» від 18 лютого 2002 року № 143/2002 // Офіційний вісник України: Щотижневий збірник актів законодавства. – 2002. – № 8. – Ст. 331.
171. *Фойницький И. Я.* Курс уголовного судопроизводства: В 2 т. – Петроград: Типография «Двигатель», 1915. – Т. 2. – 608 с.
172. *Чельцов М. А.* Уголовный процесс. – М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. – 624 с.
173. *Чувилев А. А.* Взаимодействие следователя внутренних дел с милицией: Учебное пособие. – М.: МВШ МВД СССР, 1981. – 79 с.
174. *Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В.* ЧК – ГПУ – НКВС в Україні: особи, факти, документи. – К.: Абрис, 1997. – 607 с.
175. *Шиканов В. И.* Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. – Иркутск: Восточно-Сибирское кн. изд-во, 1978. – 200 с.
176. *Шумило М. Є., Погорецький М. А.* Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні в кримінальних справах: теоретичний і практичний аспекти // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2001. – С. 199 – 209.
177. *Шумило М. Є.* Наукові засади використання оперативно-розшукових матеріалів в доказуванні у кримінальних справах // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Матеріали науково-практичної конференції 18 – 19 квітня 2002 року. – Х., 2002. – С. 188 – 191.
178. *Щерба С. П., Химичева Г. П., Донковцева Н. Н., Чувиленко А. А.* Рассмотрение органом дознания заявлений, сообщений о преступлениях. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1987. – 72 с.
179. *Щербина Л. І.* Деякі питання взаємодії слідчого з оперативними підрозділами СБУ при прийомі та вирішенні заяв і повідомлень про злочини / Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції: В 2 ч. – К.: НА ВС України, 2001. – Ч. 1. – С. 113 – 116.
180. *Щербина Л. І.* Із історії становлення і розвитку взаємодії органів досудового слідства та державної безпеки в ХІХ – на початку ХХ століття // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 7. – С. 121 – 123.
181. *Щербина Л. І.* Особливості взаємодії слідчого із спецпідрозділами СБ України при виявленні корупційних правопорушень // Боротьба з корупцією: міжнародний досвід і його актуальність для України: Матеріали науково-практичної конференції, 12 грудня 2002 року. – К.: НА СБ України, 2003. – С. 99 – 101.
182. *Щербина Л. І.* Оцінка ефективності взаємодії органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2005. – № 11. – С. 193 – 201.
183. *Щербина Л. І.* Щодо визначення критеріїв оцінки діяльності слідчо-оперативної групи під час розслідування злочину // Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, 12 квітня 2002 року. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. – С. 88 – 91.

184. *Элькинд П. С.* Сущность советского уголовно-процессуального права. – Ленинград: ЛГУ, 1963. – 172 с.
185. *Ярмыш А.* Наблюдать неотступно...: Административно-полицейский аппарат царизма и органы политического сыска в Украине в конце XIX – начале XX веков. – К.: Юринком Інтер, 1992. – 186 с.
186. *Ясинский Г. М.* Взаимодействие следователя МООП и органа дознания // Соц. законность. – 1964. – № 7. – С. 18 – 20.

Наукове видання

**Пивоваров Володимир Володимирович
Щербина Леонід Іванович**

**Взаємодія органів досудового слідства
та дізнання при розслідуванні
кримінальних справ**

МОНОГРАФІЯ

Редактор О. М. Уліценко

Коректор Т. Ф. Зуб

Комп'ютерна верстка і дизайн

В. М. Зеленька

Підписано до друку з оригінал-макета 23.03.06.
Формат 84x108 ¹/₃₂. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 8,9. Обл.-вид. арк. 7,6. Вид. № 239.
Тираж 200 прим. Зам. № ____.

Видавництво «Право» Академії правових наук України
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80

(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 559
від 09.08.2001 р.)

Надруковано в друкарні СПДФО Білетченка

8 (0572) 58-35-98